

X 168778

SIMON ISTVÁN

BAL-KÍSÉRTÉS

A kádári külpolitika
és a nyugati szociáldemokrácia



2012

Tartalom

Előszó	7
A marxi örökség problematikája.....	11
A külpolitika pártirányításának szervezeti kerete	20
A Szocialista Internacionálé és a baloldali együttműködés hangsúlyainak változásai	25
Elhatárolódás a „revizionizmus bűneitől”	33
„Társutas” szociáldemokrácia	42
Reform(kényszer) és illúziók.....	73
Pár(t)beszéd.....	86
SPD – egy különleges kapcsolat.....	105
Eurokommunizmus.....	117
A párbeszéd szociáldemokrata kritikája	145
Fellazítás, propaganda	175
Függelék.....	192
Hangulatjelentések 1989-ből.....	192
Részletek a „Kísérlet a munkásosztály politikai beállítódásának tipizálására” című tanulmányból	197
Fontosabb találkozók a szociáldemokrata pártok delegációival	208
Életrajzok.....	224

Előszó

A Kádár-korszak (szélesebb értelmezésben MSZMP-időszak) feldolgozása, a *pártállam* működésének bemutatása az 1990 után keletkezett történeti munkák hálás témája.¹ Hazánk 20. századi történetének közel három és fél évtizede olyan tükröt tart a korszakot személyes tapasztalatból – vagy azokat csak visszaemlékezések, tanulmányok alapján – ismerők elé, amibe nem szívesen nézünk két évtized múltán sem. A 20. századi féldemokráciák és demokrácia-kísérletek között is nagyon sajátos helyet foglal el a *gulyáskommunizmus*, a *legvidámabb barakk*, a *fogyasztói szocializmus* rendszere. A korszakkal foglalkozó történeti munkák is érzékeltetik a megközelítési lehetőségek sokszínűségét.

Az elnyomó apparátus, a hatalom diktatórikus vonásaira összpontosító feldolgozások szigorúan morális és etikai ítéletalkotás kereteibe illesztik a magyar szocializmus történetét. A marxista-leninista ideológiájú korszak ezzel szemben meg-

1 A teljesség igénye nélkül a korszak egyes kérdésekhez kapcsolódó monográfiák, forrásmunkák: Békés Csaba: „Európából, Európába”. Magyarország, konfliktusok keresztútjában 1945-1990., Huszár Tibor: „Kádár I-II.”, Kalmár Melinda: „Ennivaló és hozomány. A kora kádárizmus ideológiája.” Magvető, 1998., Kiszely Gábor: „Állambiztonság 1956-1990”. Korona, 2001., Majtényi György: „K-vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban.” Nyitott Könyvműhely, 2009., Müller Rolf: „Európai Kulturális Fórum és ellenfórum” ÁBTL, 2005., Simon István-Szerencsés Károly: „Azok a kádári szép napok. Dokumentumok a hetvenes évek történetéhez.” Kairosz, 2004., Szerencsés Károly: „Eltékozolt évtized. Adalékok a kádári hetvenes évek történetéhez.” Kairosz, 2010., Soós Viktor Attila-Szabó Csaba-Szigeti László: „Egyházüldözök és egyházüldözés a Kádár-korszakban.” Szent István Kiadó, Luther Kiadó, 2010., Sz, Tóth Eszter Zsófia: „Kádár leányai. Nők a szocialista időszakban.” Nyitott Könyvműhely, 2010., Ungváry Krisztián-Tabajdi Gábor: „Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956-1990.” 1956-os Intézet, 2008.

engedőbb, árnyalatokban gondolkodó, a korábbi évtizedekhez képest társadalmi, szociális, gazdasági eredményeket felmutató korszakként érzékelhető. Pedig a kettő nem zárja ki egymást. A vagy-vagy kizárólagosság logikája helyett a morális szigorúság és a tényeket elismerő *megengedő effektus* együttes megközelítésével lehet megérteni Magyarország 1956 novembere és 1989 októbere közötti történéseit.

A diktatúra logikájából és természetéből következő megtorlások és a konszolidációt kijelölő kiegyezés egyaránt az időszak jellemzője. Mit lehet kezdeni a megtorlások rettenetes tényeivel, és a kádári kiegyezés által megteremtett *puhaság* nyugat által elismert, vállveregető gesztusaival? A vérben fogant kiegyezés egy olyan reformkényszer logikájára építette a marxista-leninista eszmeiség és a *kétfrontos harc* által meghatározott rendszert, amely illúziókat és várakozásokat szült bizonyos nyugati politikai tényezőkből.

Ez a könyv a kádári külkapcsolatok talán kevésbé ismert szegmensét érzékelteti. A Magyar Szocialista Munkáspárt és a nyugati szociáldemokrata pártok együttműködésének bemutatásával² képet kaphatunk a sajátos magyar szocializmus-kísérlet körül kialakult nyugati várakozásokról és illúziókról, amelyek példátlanok voltak a Szovjetunió érdekszférájában.

A 19. sz. közepén a „kommunizmus kísértete járta be Euró-

2 Az együttműködés szempontjából a közvetlen pártjellegű kapcsolat jelenti a vizsgálat tárgyát, mert itt ragadható meg legtisztábban az ideológiai, eszmei ütközéseknek, rivalizálásnak a lényege. A kormány vagy állami szintű kapcsolat a hivatalos nemzetközi érintkezések összefüggésében egyéb történeti kutatások tárgyát képezte. Ezért kapott pl. kisebb hangsúlyt az osztrák párttal folytatott együttműködés. Kreiskyék sokáig ellenezték a közvetlen (hivatalos) pártkapcsolat kiépítését; az osztrák-magyar együttműködés állam- és kormányközi keretekben folyt. A korszakhoz kapcsolódóan lásd: Gecsényi Lajos: „Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez 1956-1964.” Magyar Országos Levéltár, 2000.

pát”, egy évszázaddal később pedig az együttműködés kényszeréből következő szocializmus-értelmezések kísértete. A *létező szocializmus* számára a bal-kísértések időszaka ez. A marxista-leninista ideológiájú, ill. a *demokratikus szocializmust*, mint végcélt megfogalmazó nyugati baloldali pártok kapcsolata, az európai baloldali mozgalom nosztalgikus és ellentmondásos történetének kerete.

A rendszer – és ettől elválaszthatatlanul Kádár János személye – körül a nyugati baloldali politikusok részéről kialakult (elismérést kiváltó) vélemények, várakozások kapcsolódtak ahhoz a pragmatikus megközelítéshez, amely a kelet-nyugati együttműködés folyamatába illeszkedett. A morális, etikai szempontok ütközése a reálpolitika mindent felülíró parancsával határozta meg ennek az együttműködésnek a tartalmát, minőségét.

Az enyhülési politika – mint történelmi háttér – szervesen kapcsolódott a reformkényszer pályáján mozgó (és a nyugati gazdasági, pénzügyi kapcsolatoktól függő), a Magyar Szocialista Munkáspárt által képviselt politikához. Az előzőekből következően, a könyv elsősorban a 70-es évek történéseit állítja a középpontba. A 60-as évek végén, a 70-es évek elején felgyorsuló enyhülési folyamat elválaszthatatlan a Willy Brandt vezette Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD), ill. a nyugat-német kormány lépéseitől, szerepétől. Ez is indokolta, hogy a kötetben kiemelt szerepet kapott a Magyar Szocialista Munkáspártnak az SPD-vel kialakított kapcsolata.

A monográfiának nem célja – és nem is lehet felvállalt célja – az 1957-89 közötti korszak teljes körű vizsgálata, a Kádár-korszak



ismételt felfedezése. Inkább egy olyan ideológiai, eszmetörténeti megközelítésű munka, amely lehetőséget nyújt továbbgondolásra. Az egyes mozzanatok, mint pl. a gazdasági reform-elképzelések, vagy a „prágai tavasz” a szociáldemokrata-problematika értelmezésén keresztül kapott szerepet. Fontos leszögezni, hogy sem a rendszer „kimagyarázását”, sem a leegyszerűsítő fekete-fehér értékelését nem vállalhatja a tényeken, elsősorban levéltári forrásokon alapuló munka. Az objektív, távolságtartó ábrázolás szándéka talán nem homályosította el a történelem által már eldöntött erkölcsi ítéletet, amely különválasztotta a hiteles és életképes baloldali értékeket a hamis elképzeléseken, illúziókon alapulóktól.

A marxi örökség problematikája

A marxista gyökerű munkáspártok együttműködésének problematikája a szocializmus és a demokrácia értelmezése, ill. e kettő összefüggéseinek vagy szimbiózisának kérdése.

A 19. sz. végén, a 20. sz. elején nyilvánvalóvá váló ideológiai, hangsúlybeli eltérések (a marxista revizionizmus és a bolsevista forradalmi radikalizmus szervezeti szétválása az I. világháború után) napjainkig ható következményekkel jártak. A baloldal válságokkal, útvessztőkkel teli 20. századi története a kapitalizmus-demokrácia-szocializmus értelmezések körül kialakult viták és véres kísérletek színtere.

Marx és Engels, Kautsky és Bernstein, Gramsci és Brandt, Lenin és Mao, Berlinguer és Carrillo, Pol Pot és Castro... a teljesség igénye nélkül felsoroltak valamennyien a szocializmus-kommunizmus küldetésében hittek, mégis – a történelmi adottságokból következő – kulturális, mentális, ideológiai szakadék választotta el őket egymástól.

Mi a szocializmus küldetésének lényege? Milyen formában és tartalommal érhető el az ideálisnak nevezhető társadalmi állapot? A demokratikus sokszínűség hátrány, vagy lehetséges és szükség-szerű keret a végcél eléréséhez? Kik a természetes szövetségesei, és kikkel lehet együttműködni? Van-e helye és szerepe erkölcsi, etikai mérlegeléseknek? Mi veszélyezteti a szocializmus vagy

a demokrácia fejlődését? Lehet-e többféle értelmezése a szocializmusnak? A kérdésekre adott válaszok vagy azok keresése egy adott történelmi probléma függvényében kaphattak eltérő hangsúlyokat. A 20-30-as évek meghatározó történései, tapasztalatai a szovjet-típusú diktatórikus szocializmus-építés, a weimari Németország, majd a náci diktatúra köré rendezték a baloldal kapcsolatának elvi és gyakorlati problematikáját. A második világháború és azt követő évek, majd a hidegháború időszaka egy másik dimenzióját jelentették a baloldali együttműködés kérdéseinek.

A szociáldemokrácia eszmei tartalmához kapcsolódó tisztánlátást nehezítették a hamis képzetek, félreértések. A marxizmus előtti szociáldemokrata eszmeiségű szakegyletek, munkáskörök keretében tevékenykedő érdekvédő, kulturális tartalmú mozgalom létezése és etikai tartalma az a szellemi bölcső, amely a marxista irányzatok térhódításával háttérbe szorult a 19. sz. második felében. Ezzel együtt az értékelvű eszmeiség egy a társadalomtörténet gazdasági meghatározottságának egyoldalúságára, a proletáriátus küldetéstudatára (mint tudományos igazságra) és a forradalmi erőszakot, antihumánus eszközöket igazoló, elfogadó attitűdre épülő elmélet áldozatává vált. Ebből következően a *tudományos marxizmus* valójában elszakította és kiemelte a szociáldemokrata problematikát abból a természetes, szerves folyamatból, amelyben a társadalmi fejlődést a reformlépések, törekvések határozták meg anélkül, hogy átugrottak volna egy történeti szakaszt. Magát a szociáldemokrata eszmeiséget is elszakította természetes környezetétől, az ideológiailag legközelebb álló radikális demokrata eszmeiségű mozgalmaktól, irányzatoktól.

A szociáldemokrata eszme kérdéskörében zavart és manipulációs lehetőséget okozhatott a *forradalom* fogalmának különböző tartalmú használata. A lényegesnek tartott, célként megfogalmazott politikai, társadalmi, gazdasági, szabadságjogi változások egy hosszabb folyamatban is előidézhetnek forradalmi változásokat.

A jogegyenlőség, közérdek, népszuverenitás, állam–egyház szétválasztása, a köztársasági eszme és nem utolsó sorban szociális tartalmú követelések képviselte jelentették a szociáldemokrata irányzatok számára is azokat az értékeket, amelyek vállalhatóvá váltak a 19. sz. első felében, és annak közepén. Bernstein és Lenin a marxi örökség két pólusa. Bernstein a bolsevizmus alapvető (szociáldemokráciától idegen) bűnének tarja, hogy semmiféle határt nem szab a forradalmi, újító akaratnak, s azt mindenhatónak tartja. Tulajdonképpen Bernstein revizionizmusa jelent visszatérést az etikai alapú szociáldemokrata tartalomhoz a 19-20. sz. fordulóján; történelmi érdeme pedig, hogy felismerte a gazdasági és politikai demokrácia szintézisének, szinkronizálásának szükségességét.³

A marxizmus nem más, mint egy történelmi szándék, kísérlet próbababájára, amelyre az öltöztetők több ruhát aggatnak; a történelem fejlődéséből és a társadalom adott állapotából következő változások hajtóereje. A forradalom-diktatúra-demokrácia értelmezési keretben eltérő kategóriák összefüggés-rendszerében, a marxizmus kétlaki forradalmiságának köszönhetően eltérő, elkülönülő kimenetelei lehetségesek: demokratikus, ill. kommunista szocializmus. Annak ellenére, hogy a forradalom értelmezése az

3 L. Kulcsár Péter: „A szociáldemokrácia az eszmék történetében” Hungarovox, 2007. (46-72.o.)

elvont (belülről a rendszer természetes fejlődéséből), és a ténylegesen cselekvő (a rendszer lehetséges mozgásaitól független külső erők fellépésével) pályákon való mozgást hívták életre, a marxizmus újszerűsége látszólag összekapcsolja a munkásmozgalom két irányzatát.

A szociáldemokrácia arculatának kettőssége (a radikális társadalmi változás igénye és a demokratikus alapértékek megőrzése fontosságának szintézise) állandó mozgásban tartja eszmeileg, szervezetileg a mozgalom egészét.⁴ Furet a demokrácia és a kapitalizmus ellentmondásos kapcsolódásainak bemutatásával érzékelteti a bolsevizmus és a fasizmus cinkosságának gyökerét és annak legnagyobb titkát: a demokrácia elutasítását. A polgárság a forradalmával megingatta az arisztokrácia hatalmát; de nem a polgári státus, hanem a piac bevezetésére törekszik. Ezzel a modernnek csak a rossz oldalát testesíti meg; nem a demokrácia szimbóluma, hanem a kapitalizmusé.

A szocializmus szélsőséges formájaként elhelyezve a kommunizmus ideológiáját, a marxizmus, mint kötelező szimbolika jelenti a kommunizmus és a szociáldemokrácia közös mezőjének alapját. A széles népszuverenitáson alapuló erőszakmentes reformok képviselői a 19. sz. első felének szociális demokratái (L. Blanc, L. Rollin, R. Owen, Lassalle) erkölcsi indíttatású, parlamentáris jogállami kereteken belül maradvá szolgáltatták azt a bázist, amire a marxisták tudományosan, közgazdaságilag kidolgozott (ám intoleráns és antidemokratikus) rendszere ráépült, illetve rátelepedett a szociáldemokráciára – olvashatjuk Kulcsár Péter tanulmányában

⁴ Furet: „Egy illúzió múltja”. Európa Kiadó, 2000.

az eredeti, „nem marxista” gyökerek ismertetésénél.⁵ A kommunista történetírás érdeke volt a marxizmusnak, mint eredeti eszmei gyökérnek a fenntartása, mert ezzel a Kommunista Kiáltvány harcos forradalmi küldetéstudatához kapcsolódva igazolhatták (a revizionizmus irányzataival szembeni) vélt erkölcsi fölényüket – hangsúlyozza a szerző.⁶

A baloldali demokratikus és antidemokratikus elképzelések képviselői által folytatott vita kereteit a szovjet-orosz bolsevik hatalomátvétel következményei mellett a weimari Németország politikai berendezkedésének válsága, ill. a nácik hatalomra jutása jelentette a 20-30-as években. A viták két fő kérdés körül csoportosíthatók tartalmilag: a marxizmusnak, mint eszköz- és célrendszert megfogalmazó elméletnek a válsága, ill. a kommunista/bolsevista és a szociáldemokrata gyakorlat éles elhatárolása egymástól. A 30-as évek közepétől (természetesen a különbségek fennmaradása, elismerése mellett) előtérbe kerültek az antifasiszta népfrontos összefogás keretében megvalósítható együttműködés lehetőségei. Emil Vandervelde „Igaz-e, hogy a marxizmus csődöt mondott?” című írásában a marxizmus szellemi örökségének kérdésével foglalkozott, rávilágítva arra az ellentmondásra, hogy a bolsevizmus is Marxra hivatkozik („bolsevista marxizmus”), pártjuk elnevezését is a Kommunista Kiáltványtól kölcsönözve; ugyanakkor a szociáldemokrácia irányzatai is marxisták. Okozhat-e ez az átfedés zavart („...sok szociáldemokrata oda jutott, hogy azt kérdezi

⁵ Kulcsár, 2007.

⁶ L. Bergyajev: „A kommunizmus igazságai és hazugsága.” Kairosz, 2003.

magától, hivatkozhatik-e még Marxra?”), illetve a revizionizmus éppen a történelmi folyamatok miatt kereshet-e új megoldásokat a szocializmus számára?⁷

A kommunizmus–bolsevizmus kategóriák megkülönböztetése mellett a demokrácia kérdéséhez való kapcsolódásukat elemzi Kautsky több írásában a 20-as évek végén. A „Kommunista Kiáltvány”-hoz írott előszavában 1929-ben⁸ megkülönbözteti a „bolsevik kommunistákat,” mint az utópikus kommunizmus képviselőit az eredendően kommunista elveket képviselő „marxi szocialistáktól.” Az egyik – mutat rá a német teoretikus –, a demokrácia kereteihez ragaszkodva az osztályharcon keresztül *neveli* a munkásosztályt, a másik irányzat teljesen elveti a demokrácia bármilyen szerepének létjogosultságát. Kautsky – az osztályharc mérsékelt formája mellett érvelve – a polgárháború gyakorlati megoldását veti el.

A 20-as évek tapasztalatainak birtokában (választások útján egyre nagyobb súlya lett az egyes európai szociáldemokrata pártoknak) „a proletárságnak sikerült a polgári társadalomban és a polgári államban egyik pozíciót a másik után elhódítani, és erőben és értelemben lépésről-lépésre gyarapodni.”⁹ Ezáltal az egész államon, a termelés egészen uralkodhat a proletáriátus. „Az állam,

7 „Szocializmus”, 1927. 9. sz. (317–325.o.)

Haskó Katalin: „Ki találta ki a szocializmust?” c. tanulmányában a szocializmus (szociáldemokrácia) kommunizmus történeti kategóriák tartalmi gyökereit vizsgálja. (Párttörténeti Közlemények 1988/4. szám, 149–163.o.)

8 „Szocializmus”, 1929. 2. sz. (56–61.o.) „A Kommunista Kiáltvány és a demokrácia.” (ford. Mónus Illés)

9 Nagy Britanniában 1923-ban a munkáspárti MacDonald alakított kormányt, majd 1931 és 1935 között másodszor lett miniszterelnök. A weimari Németország másfél évtizedes történetében SPD politikusként kancellár volt: Ph. Scheidemann (1919), G. Bauer (1919–1920), H. Müller (1920 és 1928–1930).

amelyre a proletárságnak szüksége van, az állam, amelyet mi akarunk megalkotni, az igazán demokratikus állam éppen ellentétben annak az államnak, amit a kommunisták mutatnak nekünk... Szocializálás alatt is egészen mást értünk, mint a kommunisták... bárminő államosítás nem jelent szükségképpen szocializálást is a szó szocialista értelmében, azaz a proletárság gazdasági fölszabályozását.”¹⁰ „Ahol a kommunizmus elegendő hatalomra tesz szert, hogy véres rezsimjét megalapítsa, ott általa az uralma alatt élő proletárság soraiban a tudatlanság a korrupció és a dezorganizáltság nagyra nő... Nekünk a kommunizmussal szemben küzdenünk kell a proletárok lelkéért, akiket a kommunizmusnak sikerült befognia. Ebben a küzdelemben mi győzünk.”¹¹

A náciizmus hatalomra jutásának első évfordulóján tette fel a kérdést Mónus Illés az egyik előadásában: válságban van-e a marxizmus? Mónus a korszak aktuális problémájának vagy inkább egy új kihívásra adott megfelelő válasz kialakítása időszerűségének fogja fel a történelmi helyzetet, megállapítva, hogy a szociáldemokrácia átalakulóban van, és azonos elvi alapok mellett eltérő „gyakorlatot”, politikát folytatnak az egyes pártok. Felfogása szerint a marxizmus nem bukhat meg, mert nem lezárt eszme, hanem irányelveket összefoglaló rendszer, amely az emberiség kultúrájának eredménye.

Annak ellenére, hogy véleménye szerint is túlzás az „előre megszabott és változhatatlan föltevések” meghatározása (gazda-

10 Karl Kautsky: „A szocializmus és a kommunizmus végcéljainak közösségéről.” Szocializmus, 1929. 3. sz. 892–95.)

11 Karl Kautsky: „A szociáldemokrata és a kommunista végcél.” Szocializmus, 1928. 9. sz. (356–358.o.)

sági determinizmus) hangsúlyozza, hogy a reformok egyedül nem helyettesíthetik a társadalom radikális megváltoztatását, mert azok csak a munkásságot emelik egy magasabb kulturális szintre.¹²

1937-ben Csécsy Imre „Gide és a bolsevizmus” c. írásában a „kommunizmus-bolsevizmus-marxizmus” összefüggéseire és a nyugati „szalonkommunisták” felelősségére hívta fel a figyelmet. „(...) csak játék a szavakkal, hogy a bolsevizmus nem annyi, mint kommunizmus, s egyik sem annyi, mint marxi szocializmus. Taktikai szempontból érdekes és némelyeknek hasznos lehet e szinonimák között finoman disztinkválni, csak éppen gondolkodóhoz nem illik. A marxi szocializmus a tőke köztulajdonba vételét, tehát a termelés államosítását, a fogyasztás uniformizálását, az egyén teljes alávetését a közösségnek, a társadalmi kezdeményezésnek az állami vezetéssel való helyettesítését jelenti. S ez soha, sehol másképpen, mint erőszakkal nem valósítható meg, és nem tartható fenn.”¹³

A szovjet-orosz bolsevik párton belüli terror, a 30-as évek politikai pereinek foratókönyve is széles nyilvánosságot kapott a „Szocializmus” oldalain. Az egyik legösszetettebb írás a „színpad”, a kulisszák mögötti történetek, és a „nézőtér” eseményeinek társadalmi, politikai, gazdasági és lelki okait elemzi.¹⁴

Ignazio Silone „Levél Moszkvába” című írásában a kettős erkölcsi mérce alkalmazásának elutasításával, az általános kultúra és

humanizmus nevében bírálta a bolsevista gyakorlatot: „...Valójában az a meggyőződésem, hogy nem annyira és nem elsősorban anyagi eszközökre van szükségünk, hogy a fasizmus ellen vértettek legyünk. Sem fegyver nem kell, sem nagy bürokratikus apparátus. Amire szükségünk van, az az életnek és az embereknek egy más szemlélési módja. E nélkül... mi is fasisztákká válnánk... vörös fasisztákká... Ha most hallgatnék, nem volna bátorságom arra, hogy valaha is egyetlen sort írjak le a fasiszta diktatúrák ellen.”¹⁵

Két évvel korábban Buchinger tollából olvasható a „Szocializmus” lapjain e kérdésről tett fontos megállapítás: „A demokratikus országok szocialista pártjai azonban mindaddig nem találhatják meg a kommunistákkal a kooperáció lehetőségét, amíg a kommunisták ezektől a pártoktól is a diktatúra és a konspiráció módszereinek alkalmazását követelik. A demokratikus országok munkáspártjai ezt nem fogadhatják el, hiszen ezzel maguk rombolnák szét mai küzdelmeiknek lehetőségét, maguk gyengítenék országaikban a demokráciát: a szocializmus irányába való haladás és fejlődés bázisát. A bolsevizmus óriási hibákat halmozott fel az európai demokrácia ellen, és a nemzetközi munkásosztállyal szemben is, mert mindenütt az orosz módszerek szolgai utánzását követték. Ezért „a demokráciának, a nemzetközi szocializmus egyik legfontosabb alapelvének hitehagyottjai.”¹⁶

12 Mónus Illés: A szocializmus problémáiról. I. előadás, 1934. február.

13 „Századunk”, 1937. 1. sz. (63-66.)

14 „A Zinovjev-pör egyenesen rémdrámaként hatott. Európa úgy érezte, hogy világtörténelmi Grand Guinol-ban, a hátborzongató drámák színházában ül.” „Historicus” (Rónai Zoltán): „A moszkvai játékszín”. In.: „Szocializmus”, 1936. 9. sz. (455-459.)

15 In.: „Szocializmus”, 1936. 10. sz. (485-487.)

16 Buchinger Manó: „Az egységfront problematikája.” Szocializmus, 1934.9. sz. (390-394.o.)

A külpolitika pártirányításának szervezeti kerete

Az MSZMP KB Külügyi Osztálya az illetékes KB titkár felügyelete alatt a központi apparátus részeként, a vezetőtestületek (Központi Bizottság, Politikai Bizottság, Titkárság) határozatai alapján vett részt a párt, ill. állami szervek nemzetközi kapcsolatait érintő elvi, gyakorlati feladatok meghatározásában, kidolgozásában; együttműködve és egyeztetve az illetékes minisztériummal.¹⁷ A Külügyi Osztály által elkészített – feladatkörére és szervezeti felépítésére vonatkozó – javaslat, és az osztály munkájáról készített beszámoló alapján a KB Politikai Bizottsága, ill. Titkársága által elfogadott határozatok jelölték ki az osztály munkájának elvi és személyi feltételeit. Az osztály és részleg (alosztály) vezetőinek kinevezésében és az osztály létszámkeretének meghatározásában a KB Titkársága volt az illetékes. A Külügyi Osztály feladatára, szervezeti felépítésére vonatkozó első 1957. februári, majd az augusztusi és decemberi javaslatok, előterjesztések és beszámolók már kijelölték, tartalmazták azokat a szempontokat; amelyek a későbbi évtizedekben is alapját jelentették az osztály munkájának.

A Külügyi Osztály alapvető feladata – a hivatalosan megfogalmazott párthatározatok szerint – az MSZMP KB nemzetközi célkitűzései megvalósításának segítése és javaslatok tétele a pártvezető szerveinek pártunk nemzetközi kapcsolatainak fejlesztésére,

¹⁷ A tárgyalt időszakban többek között az MSZMP KB külügyi osztályának vezetője volt: Puja Frigyes, Erdélyi Károly, Berecz János, Kovács László, Horn Gyula, Kótai Géza.

továbbá az ezzel kapcsolatos határozatok végrehajtása és ellenőrzése.¹⁸ A szűkebb „illetékességen” a pártkereteken túllépve, a Külügyminisztériummal együttműködve részt vett a magyar külpolitika irányvonalának kialakításában és fejlesztésében; segítette az állami szervek, társadalmi szervezetek nemzetközi tevékenységét. 1988. novemberi PB határozat – az MSZMP működését, felépítését is érintő politikai, gazdasági, társadalmi reformok keretében – szűkítette az osztály feladatkörét; és az új elnevezés (Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztálya) szellemében a pártközi kapcsolatok szervezésére, lebonyolítására helyezve a hangsúlyt. Ezzel az ideológia-mentesség, a tisztább szakmaiság irányába mozdította el a folyamatot, a Külügyminisztérium illetékességében hagyva a nem pártközi külpolitika elvi, gyakorlati megvalósítását.

Az általános elvi meghatározáson túl az alábbi feladat-csoportok jellemezték az osztály munkamódszerét és szervezeti felépítését:

1. Kapcsolattartás, tájékoztatás a kommunista mozgalom és a *haladó* nyugat-európai mozgalmak, pártok vonatkozásában.
 2. Magyarország külpolitikáját meghatározó kérdések kezdeményezése, egyeztetése a Külügyminisztériummal, az elvi célkitűzések gyakorlati megvalósításának segítése.
- Az MSZMP vezető testületeinek a külpolitikai döntéseinek előkészítése, végrehajtásuk ellenőrzése.

¹⁸ A 70-es években a magyar diplomáciai testületek vezetői előtt tartott beszédében Kádár János a rendszer „piacképességét” jellemző kijelentést tett: „Jó belpolitika nélkül nincs jó külpolitika.”

3. A KÜM Pártbizottsággal kapcsolatban segíti annak tevékenységét és gyakorolja a felügyeleti funkciót.
4. Figyelemmel kíséri, elemzi és véleményezi a társadalmi szervezetek és mozgalmak nemzetközi kapcsolatait, egyúttal tájékoztatja őket – az illetékes vezetők munkáját segítő – információkról, nemzetközi eseményekről.
5. Egyéb központi bizottsági osztályokkal együttműködve elvi és tartami iránymutatást ad az állami szervek, társadalmi szervezetek külföldre irányuló propaganda-munkájához.
6. Tájékoztatás vonatkozásában: anyagokat készít az MSZMP illetékesei (KB, PB tagok) számára a párt és állami szervek nemzetközi kapcsolatairól, és tájékoztatja a nemzetközi kommunista mozgalom pártjait az MSZMP nemzetközi kapcsolatainak elvi irányairól.
7. Az emigráció tekintetében: a hazai emigráció ügyei, tevékenységük politikai kérdései; a külföldön élő magyar emigráció vonatkozásában kapcsolattartás a *lojális* szervezetekkel, személyekkel, tájékoztatásuk a hazai eseményekről.
8. Protokolláris ügyek: legmagasabb szintű találkozók programjának szervezése, végrehajtása, diplomáciai testületek tagjainak a látogatásainak megszervezése (KB, párt- és állami intézmények esetében); évfordulókkal kapcsolatos előterjesztések, sajtóközlemények megjelentetése.

Az osztály munkamódszerével kapcsolatban fontos tényezőt jelentett a közvetlen kapcsolattartás a kommunista mozgalom pártjainak illetékes osztályaival, illetve az együttműködés az MSZMP KB egyéb osztályaival. Ennél nagyobb hangsúlyt kapott, hogy folyamatosan kapcsolatban álljanak a Külügyminisztériummal és a külképviseletek illetékeseivel. A Külügyi Osztály a szervezeti felépítésében – kisebb módosításoktól eltekintve – az ideológiai felosztást követte.

Az osztályokat alosztályok alkották. Ezek a szocialista országokkal, a fejlett kapitalista országokkal és a fejlődő országokkal foglalkozó részlegek mellett általános kérdésekkel, feladatokkal (nemzetközi munkásmozgalom kérdései, tömegszervezetekkel, rendezvényekkel, tájékoztatással és protokolláris feladatokkal) foglalkozó alosztályok voltak. Az osztály élén álló osztályvezető mellett általában két helyettes dolgozott, mellettük az alosztályvezetők irányították a kisebb részlegeket. Az összlétszám 25–45 fő között változott 1957 és 1989 között, beleértve a politikai munkatársakat, szakelőadókat és adminisztrátorokat is.

A Külügyi Osztály ügyrendjét megkapták a KB titkárai, a KB osztályvezetői, a Budapesti Pártbizottság első titkára, megyei és a megyei jogú pártbizottságok első titkárai, a Szakszervezetek Országos Tanácsának főtitkára, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának főtitkára, a Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottságának első titkára, a Minisztertanács tagjai.

A Külügyminisztérium – szervezeti és működési szabályzatban megfogalmazottak alapján – a külpolitikai célok megvalósí-

tását a párthatározatokban előírt feladatokon keresztül érvényesítette, ill. a javaslatok kidolgozásainál a pártszervek véleményét figyelembe vette.¹⁹

19 Az MSZMP-korszak külügyminiszterei: Horváth Imre (1956-1958), Sík Endre (1958-1961), Péter János (1961-1973), Puja Frigyes (1973-1983), Várkonyi Péter (1983-1989), Horn Gyula (1989-1990)

Az 1970-es évek második felében a külkapcsolatokról kidolgozott törvénytervezet 2. §-a tartalmazta a külpolitika irányításának szervezeti kereteit, hangsúlyozva, hogy a „Magyar Népköztársaság külkapcsolati tevékenységének alapja a Magyar Szocialista Munkáspárt vezetésével kialakított külpolitika.”

A Szocialista Internacionálé és a baloldali együttműködés hangsúlyainak változásai

A Szocialista Internacionálé 1951-ben alakult,²⁰ az alapokmányban megfogalmazottak alapján a szervezethez tartozó pártok kapcsolatainak erősítése, a tevékenységük összehangolása és a demokratikus szocializmus megvalósítása érdekében. A vezető szervei a háromévenként ülésező kongresszus, a Főtanács (ebbe a tagpártok 2-2 képviselőt delegálnak) és az Internacionálé Irodája voltak. A 70-es évek elején 54 párt²¹ tartozott a szervezethez (mintegy 15 millió taggal), szavazótáboruk 77 millió körül lehetett.

Az Internacionálé programját az 1951-ben Frankfurtban elfogadott „A demokratikus szocializmus céljai és feladatai”, ill. az 1962-ben Oslóban jóváhagyott „Mai világ és a szocialista perspektíva” című dokumentumokban fektették le. Ezekben az elvi jellegű dokumentumokban megfogalmazták azokat az alapelveket, amelyek hangsúlybeli változásokkal a 80-as végéig kijelölték a szociáldemokrata pártok által képviselt stratégia fő tartalmait: a gazdaság tervszerű fejlesztése, a teljes foglalkoztatottság bizto-

20 A második világháború után 1946-ban 19 párt létrehozta a Szocialista Információs és Összekötő Irodát, majd az 1947-ben alakult Nemzetközi Szocialista Konferenciák Bizottsága (Comisco) tekinthető a Szocialista Internacionálé közvetlen elődszervezeteinek.

21 A pártok több kategóriában szerepeltek: szavazati, tanácskozási joggal rendelkezők, megfigyelői státuszban lévők és az ún. társult szervezetek. A 80-as évek végén több mint száz párt tartozott a Szocialista Internacionálé szervezetéhez (kb. 20 millió párttaggal).

sítása, a jövedelmek és a tulajdon igazságos elosztása, az állami szektor kiterjesztése, a monopóliumok szerepének csökkentése.

A politikai demokrácia értékeinek elkötelezettjeként a polgári szabadságjogok biztosítása, kiterjesztése a hidegháború éveiben fontos megállapítása volt a dokumentumnak. A demokratikus baloldal nevében – elhatárolódva a bolsevista marxista-leninista ideológiájú pártoktól – leszögezték, hogy a nemzetközi kommunizmus egy új imperializmus eszköze. Ahol hatalomra jutott, ott kiirtotta a szabadságot, vagy megsemmisítette a kivívásának lehetőségét, és új osztálytársadalmat hozott létre.

Az 1956. márciusi SzI. Tanács ülésének határozatában nyomatékossították, hogy a demokratikus szocializmus határozottan elvet minden egyesült frontot a kommunista pártokkal. 1963-ban létrehozták a kommunista országok és pártjaik helyzetével foglalkozó munkabizottságot, amelyben az emigráns pártok, ill. a nyugat-európai pártok képviselői dolgoztak azokon az alapelveken, amelyek a kommunista pártok felé irányuló szociáldemokrata politika tartalmát határozták meg. 1969 januárjában átszervezték, háttérbe szorítva az emigráns pártok képviselőit. Ez a bizottság dolgozta ki a „Kommunista országokban és pártokban végbemenő fejlődés” című dokumentumot.

A Szocialista Internacionálé 1969. márciusi bécsi pártvezető tanácskozásán elhangzottak alapján már érezni lehetett az enyhülési politika értelmében módosuló árnyaltabb megközelítést. A monolitikus egységet felváltó többszínű megközelítés értelmében differenciáltan kezelték a kommunista mozgalom pártjait.

A hetvenes évek a „helsinki folyamat” kompromisszumkényszerre jegyében még nyilvánvalóbbá tette a szociáldemokrata pártok részéről megnyilvánuló új hangsúlyokat, megközelítéseket a kommunista pártokkal folytatott együttműködés tekintetében. A hidegháború éveikhez képest rugalmasabb, kompromisszumkészebb megközelítés ellenére, a hetvenes években a hivatalos pártkapcsolatok helyett a kevésbé „ideologikus, állami- és kormány szintű, vagy személyes jellegű együttműködést” képviselték a Szocialista Internacionálé mértékadó pártjai.

Az egyre intenzívebbé váló párbeszéd elválaszthatatlan az SPD–FDP koalíció az *új, keleti politikájától*, ill. W. Brandt személyétől.²² A hetvenes évek közepén a Szocialista Internacionálé ülésein is az *összekötő*, és nem a szétválasztó hangsúlyok váltak meghatározóvá a kelet-nyugati együttműködés érdekében. Külön kezelték a saját kommunista pártjaikkal, ill. a keleti blokk kormánytényezőivel folytatott kapcsolat taktikai, stratégiai tartalmának kérdéseit. Jellemző mozzanata a kommunista-problematika vitákat, eltérő megközelítéseket kiváltó történéseknek a Finn SzDP megnyilvánulása a Szovjetunió, ill. az SZKP irányába 1974 őszén. A Szocialista Internacionálé Iroda ülésének egyik tervezett jelentése („Szabadság-mozgalom a Szovjetunióban”) miatt aggodalmát fejezte ki a párt képviselője, Paavo Lipponen. A jelentés levételét javasolta, mivel három évtizede az ellenségeskedé-

22 Az SzKP és a szociáldemokrata pártok kapcsolatáról készített 1977-es tájékoztató is kiemelten foglalkozott W. Brandt személyének kulcsszerepével a szociáldemokrácia új taktikai és stratégiai vonalát illetően. Nem csak a leszerelés, a kelet-nyugati párbeszéd nélkülözhetetlen garanciáját látták személyében, hanem az „emberi jogok kérdéseiben alkalmazkodóbb, tartózkodóbb álláspont” képviselőjét is.

MOL M-KS 288.f. 32.cs.1977/81. ő.e.

sek megszűntek a Szovjetunióval és a Genfben folyó biztonsági konferencia légkörét, eredményességét befolyásolhatná egy ilyen tartalmú jelentés elfogadása. A kérdést végül levették a napirendről (az SPD tartózkodott, a Brit Munkáspárt és a Francia SzP támogatta a finn párt javaslatát, a svéd, osztrák, olasz, holland pártok a finn javaslat ellen szavaztak). A különleges finn-szovjet kapcsolatból, Finnország helyzetéből következően a finn szociáldemokraták a szovjet problematikával összefüggésben általában a legkonfliktus-kerülőbb magatartást követték az Szocialista Internacionálén belül.²³

A két évvel később tartott XIII. Jubileumi Kongresszuson (25 évvel azelőtt Frankfurtban tartották a szervezet újjáalakuló kongresszusát) új keretet kaptak az emigrációs pártok a Szocialista Internacionálé szervezetén belül. Az SzI. Iroda a kelet-európai pártokat ún. „Kelet-Európai Szocialista Unióba” tömörítette; *társult tag* státusz szintre helyezve működésüket. A döntés előtt a magyar, lengyel és a román pártok kérték, hogy teljes jogú tagként vehessenek részt, de ezt – tekintettel a szocialista országok kommunista pártjaival kialakított kapcsolatokra –, a kongresszus elutasította.²⁴

A Szocialista Internacionálé kijelölte és elfogadta a fő stratégiai irányvonalakat: „offenzíva a (biztosított) béke érdekében, az új Észak-Dél kapcsolatok kialakításáért, és az emberi jogok érdekében”.

23 A finn baloldaltól. Gantner Péter tanulmányát: „A kommunista uralom elhárítása: a finn szociáldemokrácia példája.” In.: Kulcsár P. (szerk.): „A szociáldemokrácia vitatott öröksége.” Századvég, 2000.

24 A tényyszerűség miatt is érdemes megemlíteni, hogy olyan „fajsúlyú” pártok kaptak teljes jogú státuszt, mint pl. a szenegáli Haladó Szövetség, a costa-ricai Népi Felszabadítási Párt vagy a Domonikai Köztársaság Forradalmi Pártja...

Mai tudással is érdemes részletesebben foglalkozni a kongresszuson elhangzottakkal, elsősorban az „új gazdasági világrenddel” foglalkozó résszel. A gazdasági zűrzavart azok az előítéletek táplálják és erősítik, amelyek „a különböző fajok és civilizációk között még mindig megvannak” – hangsúlyozta bevezető előadásában Senghor, szenegáli elnök. Követelte, hogy a függőségen alapuló kapcsolatokat alakítsák át együttműködéssé. Az olajárrobbanás által okozott sokkból ébredő fejlett világ számára is üzent: a fejlődő országok többé nem hajlandók alacsony áron nyersanyagot szállítani a fejlett országoknak.

Hazai példával érzékeltette az 1973-ra és az 1975-re vonatkozó cserearány romlás mértékét. Az export, ill. az import árák különbségét figyelembe véve elérte a 139%-ot. Felszólalásában H. Schmidt NSZK kancellár az új gazdasági rend előfeltételének a nyugati államok gazdasági stabilitásának megteremtését tekintette. A vita kompromisszumos határozata a „nemzetközi gazdasági szolidaritás” címet kapta. Érdeemes idézni a határozat néhány megállapítását: „A szabadpiaci, tervszerűtlen tőkés gazdasági rendszer, amely a világ nagy részét uralja, szégyenletesen csődöt mondott annak a feladatnak a megoldásakor, hogy harmonikus gazdasági megoldásokat teremtsen a nemzetek között...”

Megoldási javaslatként a pénzügyi támogatás, kereskedelmi könnyítések, kedvezőbb jövedelempolitika, készáru import növelése fogalmazódott meg a szövegben. A kapitalizmus általános válságáról folytatott vitában egyes pártok a tőkés gazdasági rendszerből vezették le a válság okát. Ezzel szemben H. Schmidt ta-

gadta a ciklikusság szerepét, szerinte nem rendszerfüggő a válság, mert átnyúlik a kommunista országokba is. Érdekes volt Bruno Kreisky osztrák kancellár reakciója, aki a következetes szociáldemokrata gazdaságpolitikát tartotta a válság leküzdésének egyetlen hatékony eszközének, kiemelve, hogy ehhez szükséges annak felismerése, hogy az a kapitalista rendszer gyengeségéből fakad, és annak struktúrájával függ össze.²⁵

A nyolcvanas évek második felében a gorbacsovi reformkísérletek hátszelében a kommunista-szociáldemokrata együttműködés is új szakaszába lépett. A reformfolyamatok egyre radikálisabb kényszerű vállalása a táboron belül újabb törésvonalakat idézett elő, illetve az addig halványabbakat láthatóvá tette.

Érzékletes példája a létező szocializmus táborában meglévő feszültségek ütközésének az 1989 szeptemberében Kelet-Berlinben megtartott ideológiai kérdésekkel foglalkozó KB-titkárok tanácskozása. Az erről készített jelentés alapján az „elvtársi, nyílt légkörű” megbeszélés szinte egy *keleti eszmei vasfüggőnyt* emelt a lényegi reformokat ellenzők és a radikális átalakítást képviselők közé. H. Mittag a Német Szocialista Egységpárt képviselőjében élesen bírálta a reformpártokat (MSZMP, Lengyel Egyesült Munkáspárt mellett tulajdonképpen már az Szovjetunió Kommunista Pártját is), amelyek a kapitalizmust restaurálják a reformretorika mögé bújva. J. Fojtik a Csehszlovák Kommunista Párt álláspontját képviselve kijelentette, hogy az „Izvesztyijában” szeptember 16-án megjelent J. Hajek-cikk alkalmas volt a gorbacsovi reformok és a dubceki kísérlet hasonlóságainak figyel-

25 MOL M-KS 288.f. 11.cs. 4250.ő.e.

meztető hangsúlyozására. 1968 nem a reformokról szólt, hanem a hatalomról: ki kit győz le? Dubcek bűne, hogy nem ismerte fel ennek lényegi igazságát – összegezte J. Fojtik. Ezzel szemben, R. Medvegyev az SZKP álláspontjának szellemében a konstruktív alkotó légkörben kiteljesedő átalakulásban látta a reformok lényegét.

Változtatni kell a párt és a társadalom kapcsolatán, vagyis társadalmasítani kell a szocializmust. Ennek a társadalmasításnak a középpontjában a tanácsok állnának, amelyek átvennék a párt állami jellegű funkcióit, megváltoztatva az addigi politikai intézményrendszert. Ezek a megállapítások valóban sok rokon vonást mutatnak a dubceki elképzelésekkel.²⁶

A felgyorsult reformfolyamatok – erős szimbiózisban a kelet-nyugati kapcsolatok alakulásával – 1988-89-re szinte nyilvánvalóvá tették a demokratikus szocializmus elméletét és gyakorlatát újra felfedező és egyre nyíltabban vállaló radikális reformpártok *eleve elrendelt* útját; hazatérést, megtérést, a nyolc évtizede elhagyott, valamikor közös eszmei otthonba...

„A nyugati országok vezetői nem csupán semlegesek akartak maradni, hanem kifejezetten fékező és moderáló hatást igyekeztek gyakorolni a kelet-európai átalakulás folyamatában.”²⁷ A korszak külpolitikájával foglalkozó történész megállapításának helyességét alátámasztják azok a feljegyzések, összefoglaló

26 MOL M-KS 288.f. 32.cs/1989/88.ő.e./ 719.d. Ugyanebben a hónapban a külügyi titkárok várnai tanácskozásán Kótai Géza felszólalásában a szocializmus addigi gyakorlatában látta a modell váltságának alapvető okát, nem az „imperialisták aknamunkájában”.

A szocializmus gyökeres megújításának igénye és kényszere egyúttal a nyugati technológia átvételének feltétele. MOL M-KS 288.f. 32.cs 1989/719. d.

27 Békés Csaba: „Európából Európába.” (302.o.)

jelentések, amelyek a Szocialista Internacionálé pártjainak képviselőivel folytatott megbeszélésekről készültek 1989 felgyorsult folyamatában.

A gorbacsovi reformok és a leszerelési tárgyalások sikerében is érdekelt nyugat képviselői pártállástól függetlenül kinyilvánították, hogy minden egyéb szempontnál fontosabb a reformfolyamatok *ellenőrzött* kiszámíthatósága, amely egyúttal kizárja a radikális lépések támogatását.²⁸

28 A szovjet konzervatívok, ortodox „héják” lehetséges – Gorbacsovval szembeni – fellépése miatt többször elhangzott a figyelmeztetés magyarországi ellenzéki tényezők felé: nagyon fontos, hogy valamennyi párt között konszenzus jöjjön létre abban a tekintetben, hogy a Varsói Szerződés egységét nem kérdőjelezi meg senki; ha úgy tetszik, tabu téma a demokratikus kibontakozás folyamatában. Elsősorban az SPD részéről nyomatékosították ezt a megkerülhetetlen elvárást.

Elhatárolódás a „revizionizmus bűneitől”

A Horthy Miklós nevével szorosan összekapcsolódó negyedszázados *ellenforradalmi rendszer* mellett létezett még egy olyan periódus hazánk 20. századi történetében, amely identitását egy forradalmi esemény tagadására, egy attól élesen elhatárolódó ideológiai, politikai attitűdre építette: az 1956 novemberétől kiépülő, sajátos vonásokat felmutató, a forradalom céljait, elveit karakterisztikusan tagadó Kádári ellenforradalmi rendszer.²⁹

A Varsói Szerződés stabilitását veszélyeztető ideológiai tabukat döntögető radikális forradalmi rendszer-korrektúra kísérlete 1956 őszén nem jelenthetett reális esélyt a magyar forradalom alakítói, résztvevői számára. A „kétfrontos harc” keretébe jól illeszkedett Kádár János személye, aki felvállalta a rendteremtés hálátlan és dicstelen szerepét.³⁰ A legnagyobb bűnt elkövető *osztályáruló*

29 Az MSZMP hivatalos irányvonalának fő toposzait az októberi események értékelésében 1989 elejéig a „fehérterror” veszélye, az események nyugati irányítása, Nagy Imre osztályáruló magatartása jelentették.

1956 méltó és hiteles értékelése 1990 után a pártpolitikára épülő ideológiai viták áldozatává vált. A pártok saját nézeteik igazolására használták, ill. öngazolásuként saját olvasatukban láttatták az események történéseit. Ugyanakkor tény, hogy a tisztánlátás és az objektív értékelés szempontjából nehézséget okozhat a forradalom befejezetlensége, a korabeli programtervezetekben megnyilvánuló morális tisztaság igénye, amely kizárja a fekete-fehér, sommás ítéletalkotást, értékelés létjogosultságát.

A megfogalmazott, nyilvánosságra került megnyilatkozások alapján egy demokratikus koalíciós együttműködésre épülő szociális tartalmú demokrácia körvonalazódott 1956 októberében (a katonai semlegesség igényének *életszerűtlenségével* együtt).

30 Kádár személye a moszkvai döntéshozók szempontjából egyszerre jelentette a sztálini bűnökkel való szakítás, a megújulás hiteles megjelenítését és egyúttal a kétfrontos harc tekintetében a „centrum” következetes képviselőjét. Kádár politikai és emberi felelőssége, hogy – meggyőződésből is – vállalta, nevét adta a megtorlásokhoz. Kádár – az októberi eseményekkel, Nagy Imre szerepé-

Nagy Imrével kapcsolatban a bolsevista értékrend alapján nem lehetett helye kompromisszumnak. Nagy Imre következetes kiállása 1956 eszmeisége mellett, *osztályárulásának* mértéke kijelölte számára a tragikus sorsát. Kádár ellenkező tartalmú következetesége, ill. a szocialista tábor egyes képviselői részéről megfogalmazott elvárások együttesen nem adhattak esélyt arra, hogy életben hagyjon – akár belső emigrációban – egy karakteres, szimbolikus személyiséget.³¹

1956. november 25-én egy pártértekezlet előtt tartott beszámolójában Kádár árnyaltan értékelte az októberi eseményeket, kijelentve, hogy az október 23-i megmozdulás a jogos hibák kijavítására indított tömegmozgalom kezdete volt, „nem a rendszer megdöntését akarták a résztvevők”. Ugyanakkor, már figyelmeztetve a szervezettségre (stratégiai pontok elfoglalása) megjelenik a tudatos ellenforradalmi fellépés, irányítás mozzanata Kádár szerint, amely

vel kapcsolatos – korábbi állásfoglalásaihoz képest részben önfeladó, alkalmazkodó magatartása 1956 novembere utáni hónapokban szerepvállalásából következő logikus folyamatként értékeli Huszár Tibor monográfiájában. („Kádár” 2. K. Szabad Tér Kiadó-Kossuth Kiadó, 2003.)

Egy 1958. novemberi BM-jelentés adatai szerint összesen 4488 személyt tartóztattak le, ún. „ellenforradalmi bűncselekmények” miatt. Áruklódó adat, hogy a „szocializmusellenes ellenforradalmárok” foglalkozás szerinti megoszlása alapján készített kimutatásban a munkások aránya kiemelkedik a többi társadalmi rétegéhez képest (1.672 fő). MOL M-KS 288.f. 30.cs. 1958/2.ő.e. Egy – 1956 októbere és 1958. július közötti időszakra vonatkozó – kimutatás alapján összesen 10.634 személyt ítélték jogerősen börtönbüntetésre („népköztársaság elleni bűntettek” miatt). Jogerősen halálbüntetésre ítélték száma 1958 októberéig: 236 fő, ebből 206 ún. „ellenforradalmi”. 199 elítélt esetben végrehajtották a halálos ítéletet (169 „ellenforradalmi”).

Nem jogerősen halálra ítélték száma ebben az időszakban 277 fő.

MSZMP KB Adminisztratív O. feljegyzése. M-KS-288.f. 30.cs.1958.14.ő.e.

Szokolczai Attila adatai alapján összesen 229 főt végeztek ki 1956-os cselekménnyel összefüggésben. In.: „Évkönyv III.” 1994., 1956-os Intézet. (237-257.o.)

31 Ormos Mária szerint a megtorlásokban elsődleges szerepe volt a külső nyomásnak, elvárásnak. A szocialista tábor vezetői egyértelműen követelték az ellenforradalmi tevékenység megtorlását. Így például a román vezető beszéde a KB november 24-i ülésén is ezt támasztja alá. („A konszolidáció problémái 1956-1958 között.” Társadalmi Szemle, 1989./8-9.sz. 48-65.o.) Ehhez a problematikához részletesen: Rainer M. János: „Nagy Imre” c. monográfia II. k. „Út az ítéletig” c. fejezetét.

később az egész folyamat hivatalos értékelésének ideológiai keretét jelenti az MSZMP időszak évtizedeiben, egészen 1989. elejéig. Kádár természetesen említi a Köztársaság téri pártszékház október 30-i ostromát, amely a kádári propaganda érvrendszerének legfontosabb eleme marad az ellenforradalom *fehér terrorjának* igazolására.

Nagy Imre személyével kapcsolatban ekkor még kijelentette, hogy nincs szándékuk felelősségre vonni, mert ez nem érdeke a konszolidációnak... A *törvényes rend* helyreállítása után kialakítandó „társadalmi párbeszéd” feltételének tartotta Kádár Nagy Imre sértetlenségének biztosítását.³² 1957 áprilisában magasabb parancsnoki értekezleten megtartott beszédében már Nagy Imre sorsát illetően keményen fogalmazott: „aki a fennálló proletárdiktatúra ellen a néphatalom ellen támad, bárki legyen, az és bárminek is nevezze magát, az a nép ellensége, ellenforradalmár. Ebből a szempontból teljesen mindegy, hogy Horthy Miklósnak, Nagy Ferencnek vagy Nagy Imrének hívják... Ha bárki a kezét vagy fegyverét a Népköztársaságra emeli, ott nem az ideológiai elemzésnek, hanem a forradalom megsemmisítő csapásának van helye”.³³

Nagy Imre és társai kivégzése után Kádár egy angyalföldi munkásgyűlésen éles szavakkal jellemezte az októberi események tartalmát: „horthysta farkasok, alvilági szörnyek jártak fényes nappal az utcán, nem volt jog, vagyon és életbiztonság, megállt a munka, amely nélkül élet nincsen. Raboltak, gyűjtogattak ezek a banditák, szóltak a fegyverek, gyilkolták a népi demokratikus haza hű fiait.”³⁴

32 MOL M-KS 288.f. 47.cs.786.ő.e.

33 MOL M-KS 288.f. 47.cs.787.ő.e.

34 Kádár beszéde a Láng Gépgyár pártaktívája előtt. MOL M-KS 288.f. 21.cs 1958/6.ő.e.

A „rendcsinálás ellenforradalmi hevületében” elkövetett atrocitások egyik jellemző dokumentuma a

Az új hatalom propaganda gépezete már 1957-ben bizonyítottan vélte Nagy Imre osztályáruló magatartását, egy logikus folyamat végeredményeként. A közvélemény felé tálalt 131 oldalas kiadvány („A jobboldali nézetektől az osztályárulásig”) korszakolása (1947-1956) már sejtetni engedi a tudatosságot Nagy Imre „rendszerellenes elméleti tevékenysége” tekintetében. Revizionizmusának igazolására a kádári propaganda olyan mozzanatok is felhasznál, amelyek a Rákosi-vezetés érvei is voltak Nagy Imrével szemben (ún. „jobboldali” nézetei a parasztkérdésben 1948-49 között).

„Le kell rombolni azt a legendát, hogy a párt politikájával, annak szektás hibáival szemben Nagy Imre képviselte a helyes vonalat, az alkotó marxizmus vonalát. Igaz, hogy Nagy Imre többször bírálta a párt bizonyos szektás hibáit, de a párt politikáját általában nem következetes marxista álláspontonról, hanem jobboldali opportunistá álláspontonról támadta. A ténylegesen meglévő szektás hibák nem csökkenthetik Nagy Imre felelősségét antimarxista nézeteiért, osztályáruló magatartásáért.”

Győr megyei karhatalmi szervek tevékenységéről készített 1957. márciusi Agitációs és Propaganda Osztály feljegyzés. MOL M-KS 288.f. 22.cs. 1957/1.ő.e.

A karhatalmi szervek a rendcsinálás, a fegyveres ellenállási gócok felszámolására szerveződött rendőrségi, katonai és megyei párt, ill. tanácsi szervek kereteiben működő „félkatonai” szervezetek. Egy 1957. elején készült belügyminisztériumi jelentés szerint az országban 13.810 fő teljesített karhatalmi szolgálatot (5.140 fő a rendőrség, 7554 fő a honvédség és 1116 fő a megyei MSZMP Ideiglenes Bizottságok, ill. tanácsok által szervezett karhatalomban). „Az alakulatok fegyelme nem katonás, partizán jellegű. A parancs végrehajtása, a katonás magatartás terén sok a kívánni való. Az utóbbi időben sok a részegeskedés és az önkényeskedés” – olvasható a nehézségekkel kapcsolatban.

A fegyverzettel való ellátottság esetében legnagyobb hiányként a nyeles kézigrántót és a „könyveztető” kézigrántót jelölték meg (ez utóbbi esetében 10000 javasolttal szemben csak 1358 db. állt rendelkezésre 1957 januárjában), ugyanakkor gumibotból 448 db többlettel rendelkeztek (a javasolt 1.600 darabbal szemben 2048 db meglévő). MOL M-KS-288.f. 30.cs. 1957/7.ő.e.

A Magyar Dolgozók Pártja egyik döntő hibája – s e hiba majdnem szörnyű tragédiához vezetett – éppen az volt, hogy nem leplezte le az egész párttagság előtt Nagy Imre tevékenységét, ideológiai nézeteit.³⁵ Hruscsovnak a Jugoszláv Kommunista Szövetségének Központi Vezetéséhez 1956. november elején írott levele is egyértelművé tette: szó sem lehet bármilyen erkölcsi szempontnak Nagy Imre és csoportja iránt.³⁶ Sokat sejtető indulatról tanúskodnak a szovjet vezető 1958-as áprilisi budapesti látogatásán elhangzott mondatai: „Önöknél volt törvényes úton megválasztott kormány és csirkefogók csoportja, akik meg akarták dönteni ezt... a fasizmus Magyarországi megerősödése nagyon messze ható következményekkel járt volna.”

A beszédről készített feljegyzés szerint Losonczy és Donáth említésére Hruscsov megismételte: „hétpróbás csirkefogók, akiket elsőként kell felakasztani”.³⁷ Természetesen a forradalmi kormánykoalíció törekvéseinek „ellenforradalmi, fasiszta, reakciós” jelzőkkel való minősítése egyúttal meghatározta, a belső és külső emigrációban tevékenykedő magyar szociáldemokraták helyzetét. 1958-ban – a két munkáspárt egyesülésének 10. évfordulója alkalmából – készített dokumentumban olvashatunk a szociáldemokrácia ellenforradalom alatt elkövetett *bűnéről*. Az újjászerveződő Szociáldemokrata Párt a „munkásáruló Kéthly és hasonszórú társai” vezetésével jelentették a legnagyobb veszélyt a szocializmusra, mert a „proletárdiktatúra szíve, a munkásegység ellen irányult.”³⁸

35 Kossuth Könyvkiadó, 1957. 3. o.

36 MOL M-KS 288.f. 9.cs 1957/21.ő.e.

37 MOL M-KS 288.f. 9.cs. 1958/4.ő.e.

38 MOL M-KS 288.f. 11.cs. 397.ő.e.

A kommunista értékelés szerint ez a tény nagyobb veszély volt, mint az összes többi párt tevékenysége együttvéve.

A *nemzeti kommunista* Nagy Imre és az osztályáruló mensevik szociáldemokrata irányzat összekapcsolásával a revizionizmus társadalmi gyökereire mutatott rá Münnich Ferenc a Politikai Akadémián 1958. október 20-án tartott előadásában. Nagy Imre az „imperializmus zsoldjába szegődött” bernsteinizmus megtestesítője. A kétfrontos harc tartalmát tekintve Münnich az 1957-es moszkvai tanácskozás nyilatkozatára hivatkozva leszögezte: „A dogmatizmus elítélése mellett a kommunista pártok úgy vélik, hogy a jelenlegi viszonyok között a fő veszély a revizionizmus, más szóval a jobboldali oportunizmus, mint a burzsoá ideológia megjelenési formája, amely bénítja a munkásosztály forradalmi energiáját...” Ez utóbbi megállapítás szempontjából a Munkástanácsok tevékenységének kérdése, a kiépülő rezsim számára az egyik legkényesebb *szociáldemokrata típusú* mozzanat volt. Egy 1957. márciusi pártjelentés, ill. Kádár János 1957. januári beszéde alapján érzékelhetővé válik a „kettős hatalom” bizonytalanságából is következő átmenetiség.

Míg az MSzMP KB Párt és Tömegszervezeti Osztálya által készített jelentés³⁹ a munkástanácsok lehetséges szerepével, bevonásával számol (természetesen a pártszervek irányításával és az oda nem illő „ellenforradalmi elemek” eltávolításával), addig a Kádár által elmondottak⁴⁰ (a Budapesti Központi Munkástanács értékelésére szorítkozva) a konfrontáció lehetséges terepeként je-

39 MOL M-KS 288.f. 21.cs.1957/2.ő.e.

40 MOL M-KS 288.f. 47.cs.787.ő.e.

leníti meg a munkások szervezetét.⁴¹ Kádár nyomatékositotta, hogy az egész szervezet működése az ellenforradalmat szolgálta. A Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Szövetsége X. ülésén elhangzottak már megfeleltek a klasszikus kommunista szerep tartalmának: a szakszervezet nem lehet a munkásság saját érdekének ellensúlya, az ideológia mindent egy célnak kell, hogy alárendeljen (értsd: a párt eszmei platformján kell állnia). A sztrájkjog deklarálása az előbbiekből következően értelmetlen...

41 A munkástanácsok tevékenységéről 1.: Kemény István: „Magyar munkástanácsok 1956-ban.” Dokumentumok. Magyar Füzetek, 1986.

F e l j e g y z é s

A Győr megyei karhatalmi szervek is becsülettel megállták helyüket. A legnehezebb időben jelentkeztek a proletárhatalom megvédésére. Ezért tisztelet és megbecsülés jár nekik.

Az utóbbi időben azonban egyre szaporodnak a karhatalmisták törvénytelen tulkapásai. A mosonmagyaróvári járás aktív értekezletén több elvtárs felszólalt és kifogásolta a karhatalmisták tulkapásait. Elmondták /Varga elvtárs/, hogy a karhatalom a proletárokat, a parasztokat veri, sokszor okatlanul, indokolatlanul. Kékre-, zöldre vert emberekkel találkozott az egyik faluban, amikor ott pártszervező munkát akart végezni.

Amikor a karhatalmisták kimennek egy-egy faluba, először a tanácsházára mennek "s a föld alól is" keritenek egy vörös zászlót, s azt kitűzetik a tanácsházára "hogy tudják, hogy vagyunk, hogy honfoglalás történt." Dévényben a községben lévő Krisztus-szobor kezébe is vörös zászlót tettek.

Az egyik karhatalmista felszólalt az aktíván is /fenti idézetek tőle/ és elmondta, hogy most ütni kell, "ugy dagadjon meg a feje, hogy kétszer akkora legyen, hogy új kalapot vegyen" stb.

A járási elnök összefoglalójában, a megyei kiküldött felszólalásában ugyan kifogásolta a karhatalmisták ilyen fellépését, de a karhatalmista azzal "érvelt", hogy "mi forradalmárok vagyunk, s inkább bátrak legyünk, mint gyávák."

A megyében más járásokban is gyakoriak a tulkapások.

Ravasz községben feljelentések nyomán ment ki a karhatalom /"rendet csinálni" ezelőtt 3 héttel. A múlt héten beszéltem két ravaszi lakossal, akik részesei voltak az eseményeknek, s látható jeleit még hordozzák a rendcsinálásnak.

Külön-külön beszéltem velük, nem tudták, hogy ebben az ügyben érdeklődni fogok tőlük, tehát összebeszélmi nem tudtak.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

69

- 2 - 60

Az egyik egy 61 éves idős paraszt ember, aki eddig mint ő mondja, háromszor kapott ki. Először 1919-ben Horthy dunántúli "rendcsinálása idején", majd 1944-ben a nyilasoktól, s most 1957-ben a karhatalmistáktól. Amiatt hurcolták meg, mert állítólag ő is a tanácsház elé vonulók között volt októberben. /Tagadja, hogy ott lett volna./ A másik ember aki a történetet elmondta, kb. 30-32 éves ember. Őt azzal vádolták, hogy októberben bedobta a tanácsház ablakát követ. /Nem dobta be állítása szerint./

Elmondásuk szerint a karhatalmisták többek között őket is bevitték a tanácsházára, majd ponyvás teherautóra kerültek, de a karhatalmisták nem Győr felé vitték, hanem más falu irányába. Letérdelteték őket sorba a karhatalmistákkal háttal a vezető fulke mögé, s felszólították őket "Az anyátok istenit, most énekeljétek." Követelték, hogy Mária-énekeket énekeljenek. Aki tudta az éneket és énekelt azt azért verték, aki nem tudta és nem énekelt, azt azért. Majd népdalokkal ugyanezt csinálták végig.

A karhatalmisták között akadtak akik utközből megelégtették már a verést és megpróbálták lebeszélmi a többieket a további veréstől. Később a karhatalmisták verekedtek össze.

Sajnos a fentiek nem ritkán előforduló jelenségek, az utóbbi időben szaporodnak a tulkapások, a törvénytelenések a karhatalom részéről. Egyáltalán nem erősíti a tömegek közelebbhozását a párthoz, társadalmi rendszerünkhöz, hanem taszit és gyűlöletet ébreszt. A hatalom ökle valóban az ellenségre sujtson, de ne kelljen rettegnie a karhatalomtól a becsületes munkásoknak, parasztoknak.

Hivatalos helyről is a leghatározottabb fellépés lenne szükséges az ilyen és hasonló tulkapásokkal szemben, s sürgősen sorsolják le azokat, akik érdemtelenekké váltak és vonják felelősségre a proletárhatalomnak ártó karhatalmistákat.

B u d a p e s t, 1957. március 26.

Szlatki János

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

44

„Társutas” szociáldemokrácia

Apró Antal 1956. október végén levelet írt az Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Elnökségéhez. Ebben a szocializmus és a párt megmentése érdekében élt javaslatokkal, és az akkori helyzetből adódóan, a kommunista párt sorsával kapcsolatos kétségeit is megfogalmazta: „A párt befolyása napról napra csökken, politikai kezdeményező ereje alig van, az események után kullongunk, ha ez így megy, szétesik a párt. Erős jobbratolódás lesz az országban, amit nem leszünk képesek megállítani... Előfordulhat – bár ennek nem szabad bekövetkezni –, hogy többpártrendszer következtében kis ellenzéki párttá válunk, megfosztva attól a hatalmas erkölcsi erőtől, ami két forradalmon át, mint a párt tőkéjét összegyűjtöttük.”

Megoldási javaslatai tulajdonképpen a kádári *gulyáskommunizmus* lényegének előképe: gazdasági, szociálpolitikai reformok segítségével, nyugati kölcsönök felhasználásával „tömegigények kielégítése”.⁴² Az új hatalom képviselői előtt két út állt: vagy restaurálják a korábbi, önmagát, ill. a rendszert lejárató berendezkedést, vagy a kommunista ideológia elvárásaiba illeszthető, és a hosszú távú működést is biztosító, új hangsúlyokat is magába foglaló rendszert építenek ki. Kádárék a rugalmasabb, lágyabb diktatúra mellett kötelezték el magukat, tulajdonképpen végrehajtva a kommunista rendszer szanálását.⁴³

42 MOL M-KS 288.f. 67.cs

43 Erről részletesen l.: Kalmár Melinda: „Ennivaló és hozomány. A kora kádárizmus ideológiája.” Magvető, 1998.

Közkeletű vélekedés, hogy a *legvidámabb barakk* fogyasztói szocializmusa 1956 fenyegető példája miatt kaphatott zöld utat Moszkva részéről. A kádári relatív jóléti-liberális, *puha* diktatúra megvalósíthatósága szempontjából ezt csak részben lehet elfogadni magyarázatként. Ezen a logikai úton haladva, a prágai tavasz emberarcú kísérletének megfojtása után Csehszlovákiában is egy hazánkéhoz hasonló „szocializmusnak” lehetett volna létjogosultsága.

Ennek ellenére a gorbacsovi reformokkal szemben is bizalmatlan irányvonal létezett 1969 és 1989 között. A lehetséges magyarázat mögött talán elég a geopolitikai realitásokat figyelembe venni: Csehszlovákia határos volt az NSZK-val, így a leggyengébb és egyúttal legfontosabb láncszemet jelentette (természetesen az NDK mellett) a Varsói Szerződés szempontjából. A forradalom utáni megtorlások éveiben minden oldal pozíciót, mozgásteret keresett; a hatalom és – az ellenállás különféle lehetséges formáit kereső – szellemi értelmiségi csoportok is. A hatalom részéről a Nagy Imre körül 1953-56 között kialakult mozgalom újjáéledésének, a különböző rendszer ellenzékét jelenthető népi, baloldali, nemzeti kommunista, urbánus irányzatokat képviselők szélesebb összefogásának lehetősége jelentett fenyegető realitást a kádári konszolidáció, a hivatalos irányvonalat képviselő népfrontos tartalommal szemben.

Ezt érzékeltetik az 1958 és 1961 között keletkezett állambiztonsági jelentések és értékelések, amelyek az Írószövetség feloszlása óta a legjelentősebb ellenzéki megmozdulás veszélyére

hívják fel a figyelmet az ún. „Tompá-társaság” összejöveleivel kapcsolatban: „Céljuk újra létrehozni az 1954-es ellenzéki frontot a kommunista-népi-urbánus vonal mentén, beilleszkedve kisebb kompromisszumokkal a kulturális életbe, irodalmi konszolidációba és ezzel a politikába is” – olvasható Hollós Ervin alezredes által készített értékelő jelentésben.⁴⁴

A társadalommal megvalósított kiegyezés volt minden döntés igazodási pontja, „aki nincs ellenünk, az velünk van”⁴⁵ jegyében. „Mindig abból kell kiindulni, hogyan gondolkodnak a tömegek. Ha akadályozzuk, hogy a párt megismerje a tömegek véleményét, akkor csírájában megöljük a párt munkáját. Ha viszont a dolgozók azt látják, hogy a pártnapokon az őket érintő minden fontos kérdést felvethetnek és azokra választ is kapnak, akkor szívesen mennek oda; így a pártnak kiépül a kapcsolata a tömegekkel. Nem az az első követelmény a dolgozókkal szemben, hogy szeressék a pártot, hanem, hogy szeressék a hazát és a népi demokratikus rendszert... Ez olyan morális követelés, amelyet a lakosság 90%-ával szemben fel lehet állítani. Ha valaki ezt megértette, akkor nincs messze attól, hogy becsülje a kommunista pártot, mert ez a párt védelmezi az ő rendszerét...”⁴⁶ A kádári szocializmus lelkesé-

44 ÁBTL, O-11803/1 Cs-628/„Ellenállók”

45 A Hazafias Népfront Országos Tanácsa 1961. december 8-i ülésén hangzott el a kádári időszak taktikáját kifejező megállapítás. A Hazafias Népfront helyi szerveinek munkáját a helyi pártbizottságok irányították. A HNF nem lehet a párt ellenzéke, az MSZMP tagokon keresztül valósult meg a hivatalos vonal érvényre juttatása. Egy 1960-as KB Párt és Tömegszervezeti Osztály jelentése alapján is egyértelművé válik, hogy a pártbizottságok irányítják és beszámoltatják a mozgalom vezetőit. Részt vesznek elnökségi és bizottsági üléseken. Évente kétszer napirendre tűzik a népfrentbizottságok munkáját. Az akkori felmérés alapján az összes HNF bizottsági tag 29%-a, elnökségi tag 42%-a, budapesti kerületi titkárok 86%-a és az Országos Központ politikai munkatársainak 59%-a volt MSZMP-tag. „A PTO tájékoztató jelentése a Titkárságnak a HNF munkájáról és pártirányításáról.” MOL M-KS 288.f.11.cs.751.ő.e.

46 MOL M-KS 288.f. 11.cs.147.ő.e.

gét nyers szókimondásával illusztráló mondatok a fenti jelmondat gyakorlati alkalmazási terepének a társadalmi- és tömegszervezeteket jelölte meg, amelyek mint a „becsületes népi demokráciához” hű százezrek számára jelentenek kapcsolódást a szocialista rendszer építéséhez.

Már három évvel korábban megfogalmazta Kádár a nyílt, konfliktuskerülő, megegyezésre apelláló taktika lényegét (a Hazafias Népfront Országos Tanácsa 1958. október 4-i ülésén). Tette ezt a hallgatóság összetételének megfelelően: „A véleményeltérésnél nekünk abból kell kiindulnunk, hogy az eltérő véleménnyel fellépő ember szándéka tisztességes, együtt kell megvitatnunk a véleményeket, hogy hamar egyetértésre jussunk abban, amiben egyetértésre kell jutnunk, hogy ne okozzunk a népnek felesleges vívódást, anyagi veszteséget a fejlődésben... Mi, kommunisták, olyan vezetési stílust szeretnénk kifejleszteni, hogy ne parancsszóval vezessünk pártonkívülieket... mert nem hasznos a szocializmus szempontjából”.⁴⁷

1958. október 15-én a Láng Gépgyár pártaktívája előtt tartott beszédében Kádár a következő szavakkal fogalmazta meg a társadalmi szövetség lényegét: „...Belpolitikánkban követett vonalunkról annyit: ennek lényege az a jelszó, amely azt mondja, demokrácia a népnek, diktatúra a dolgozó nép ellenségeivel szemben...” A *szocialista művelődéspolitikai* irányvonalával kapcsolatban elmondottak – az értelmiség helyéről, szerepéről – pontosan érzékeltetik a kiegyezés kompromisszumának lelkeségét: „...a belső meggyőződés nélkül kinyögött frázisokat mi nem igényeltük és a jövőben sem

47 MOL M-KS 288.f. 11.cs.380.ő.e.

fogjuk igényelni. Ellenkezőleg, megvetjük! Aki nem szereti pártunkat, kormányunkat, politikánkat, azt senki sem fogja kényszeríteni arra, hogy vasárnap a piac főterén dicsérje... Ha nem szereti, nem szereti, az ő privát ügye. Majd megszereti. Máris szokik hozzá”.⁴⁸

Kádár a kongresszusra való felkészülés jegyében 1962. október 31-én a budapesti pártértekezlet hallgatósága előtt – összegezve az 1956 óta eltelt 6 esztendő tanulságait, ideológiai fejlődését – nyomatékosította: az MSZMP szilárd eszmei egységének alapja a formalitáson túlmutató valódi elvi vita. A társadalmi kiegyezés, a pár(t)beszéd szempontjából is fontosnak tartott kétfrontos harc jelentősége is megjelent értékelésében: „...a sorsfordulók megédzették, megszilárdították... a magyar kommunisták seregét a tekintetben, hogy nem akarnak semmit az osztályárulóhoz vezető revizionizmusból és a kommunizmus ügyét tönkretévő dogmatikus, szektáriánus irányzatból.”⁴⁹

A *munkásegység* kérdése szorosan kapcsolódik a kádári időszak egyik sokszor idézett önmeghatározásához. Ennek értelmében az 1948-ban létre jött egyesült munkáspárt (Magyar Dolgozók Pártja), majd annak utódpartja az MSZMP a szociáldemokrata értékek képviselőjeként is felléphetett; képviselve a történelmi baloldal törekvéseit.⁵⁰ Ez a hivatkozási pont egyrészt meghatározta a belső, ill. külső emigrációban élő és tevékenykedő, a „népi demokráciával szemben ellenséges jobboldali” irányzatok, másrészt a kádári propaganda számára elsődleges cél-

ponttá váló és befolyásolható, a rendszer számára megnyerhető „baloldaliak” mozgásterét. Az MSZMP számára a *népi demokrácia* hitelessége, elfogadottsága és legitimációja miatt a *szocdem társutasok* beépülése a konszolidálódó kádári rendszerbe legalább olyan fontos volt, mint a kispolgári rétegek megnyerése.

A relatív szociális biztonságot nyújtó gulyáskommunizmus igazolhatta a szociáldemokrata értékek és törekvések korlátozott „győzelmét”, érvényesülését.

Az *ellenséges, gyanús* kategóriából a *megbízható, felhasználható társutas* kategóriába átkerülő, politikai-társadalmi karriert befutó szociáldemokraták klasszikus példája Kisházi Ödön és Vas Witteg Miklós esete. A dokumentumokban szereplő Kisházi és a hozzá sok tekintetben hasonló életpályát befutó Vas Witteg tevékenysége, 1945 utáni karrierje ezt a – bevonni és felhasználni típusú – politikát tükrözi vissza. Emellett az érintettek gyengesége is hozzájárult ahhoz, hogy korábbi felfogásuktól eltérően csatlakoztak a nemzetközileg akkor még elszigetelt Kádár-rezsimhez.⁵¹

51 Kisházi Ödön (1900–1975) a Szakszervezeti (Vasmunkás) Szövetség funkcionáriusaként, olykor kritikusan, ugyanakkor kompromisszumra készen vett részt az 1945 utáni politikai folyamatokban, elfogadva a két párt egyesülését. Ennek ellenére az ötvenes évek retorikájának megfelelően ő is szociáldemokrata jobboldaliként megbélyegezve került börtönbe. 1955-ben szabadult és 1957 végén belépett a Magyar Szocialista Munkáspártba. 1957-től a Szakszervezetek Országos Tanácsa főtitkár-helyettese, majd 1957. május 9-től 1963. március 20-ig munkaügyi miniszter, 1958-tól országgyűlési képviselő volt. 1962-ben tagja lett az MSZMP Központi Bizottságának, majd 1963-tól haláláig az Elnöki Tanács helyettes elnöke. Tagja maradt a SZOT elnökségének és a Hazafias Népfront Országos Tanácsának.

Vas Witteg Miklós (1895–1975) 1945 után szintén szakszervezeti funkcionáriusként tevékenykedett, 1947 második felében az Építésügyi Minisztériumban volt politikai államtitkár. Ebben az időben már – noha nem ellenezte a két munkáspárt egyesülését – a kommunisták támadásainak középpontjában állt. Valamennyi tisztségéről lemondott és nyugdíjazását kérte, ennek ellenére kizárták a Szociáldemokrata Pártból. 1950-ben letartóztatták, és koholt vádak alapján életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték. 1955 novemberében szabadult, 1956. október 31-én a SZOT ideiglenes intézőbizottsága elnökévé választották. 1956. december 2. és 1958. március 2. között a Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Szövetsége, majd haláláig a SZOT elnöke volt.

48 MOL M-KS 288.f. 21.cs. 1958/6.ő.e.

49 MOL M-KS 288.f. 11.cs.1048.ő.e.

50 A magyar Szociáldemokrata Párt 1945 utáni „lelki bolsevizálódásának” folyamatát l.: Simon István: „Vezérlődozsa. A Peyer-kérdés és a magyar szociáldemokrácia”. Századvég, 2003.

Egy 1957. februári belügyminisztériumi-jelentésből⁵² kiderül, hogy a hatalom számára Kisházi és Vas Witteg még gyanús, de felhasználható célszemély. Az ellenforradalom leverésének második évfordulója alkalmából írott levelük azonban azt tanúsítja, hogy ekkorra már teljesen elfogadták a Kádár-vezetés adta lehetőségeket és előnyöket. Kádár válasza is ezt a „baráti” viszonyt tükrözi.

1959. május 12-én Vas Witteg és Kisházi közös levelében fordultak Kádárhoz a volt szociáldemokrata párttagok rehabilitálásának, és ezzel együtt a kádári konszolidáció kiszélesítésének érdekében. „Az 1948-ban létrejött munkásegységgel nem valósult meg teljesen az érzésbeli, gondolkodásbeli egybeolvadás” – érveltek a levél fogalmazói. Kádár – rá jellemző módon – úgy utasítja el a javaslat azonnali elfogadását, hogy nyitva hagy egy kiskaput. A felvetett gondolatot helyesnek, a szándékot „jóakaratúnak” tartja Kádár, de megvalósíthatatlannak, mert „túl széleskörű és azt a bizonyos felkutatást olyan embereknek kellene végeznie... akik talán azt sem tudnák,

52 „Jelentés a jobboldali szociáldemokrata vezetők illegális tevékenységéről.”

A jelentés megbízható értesülésekre hivatkozva a jobboldali szociáldemokrata vezetők aktív ellenforradalmi tevékenységéről tesz említést. Kb. 300 vezető funkcionárius, szovjet- és kommunista ellenes – volt SZDP-tag – tevékenységét követik nyomon. Az illegális Szociáldemokrata Párt legfelső szerve a 27 tagú Központi Vezetőség, a párt tevékenységét 11 tagú Intéző Bizottság irányítja, amelynek tagjai: Kéthly Anna, Szélig Imre, Kelemen Gyula, Révész András, Fischer József, Zentai Vilmos, Vas Witteg Miklós, Kálmán József, Büchler József, Ivanics István és Marczali / Rákosi / László. A jelentés említést tesz (Révész András lakásán megtartott) illegális találkozóról is. MOL M-KS 288.f. 10.cs. 1.ő.e.

Hruscsov elmozdítása 1964-ben a „centrista” pozíciónak megfelelően – a kétfrontos harc jegyében – lehetőséget nyújtott a kádári vonal számára, hogy mind a „dogmatikusok, mind a jobboldali, revizionista irányzat képviselőivel szemben fellépjen. Ebben az összefüggésben említik – egy PB elé terjesztett belső ellenséges csoportok tevékenységéről készített jelentésben – a „jobboldali” szociáldemokraták tevékenységének és várokozásainak élenkülését. A várható resztalinizáció lehetősége alku pozíciót biztosíthat számukra, Kádárék rájuk támaszkodva hatékonyabban léphetnek fel a „szélső balosokkal” szemben. MOL M-KS 288.f. 5.cs. 350/1.ő.e.

hogy kit is kellene nekik felkutatni? Ellenben gondolkodni fogunk azon, hogy ha korlátozottabb mértékben is, de talán lehetséges volna a helyes gondolatokból valamit realizálni.”⁵³

Vas Witteg 1960. április elején már az MSZMP KB Titkárságának megbízásából utazott Bécsbe azzal a céllal, hogy felvegye a kapcsolatot az osztrák szakszervezeti központtal. Találkozott Franz Olah-val az Osztrák Szakszervezeti Szövetség (ÖGB) elnökével is. Az első találkozásnál Olah kifogásolta a magyar kormány egyes intézkedéseit (a határ elaknásítása, fiatalok kivégzése, szólásszabadság hiánya, a szociáldemokraták félreállítása) a követségi fogadáson viszont már Olah magyarázta a szovjet katonai attasénak, hogy a magyar munkásság milyen nehéz helyzetben élt a Horthy-rendszerben...

Révész András visszaemlékezése⁵⁴ alapján Kisházi munkásegysítő tevékenységéről kapunk képet: „Kisházi mindent elkövetett, hogy közölünk mindazokat, akiket be lehet vinni a kommunista pártba, ill. a szakszervezetekbe, azokat bevigye... 1962-ben történt meg az igazi munkásegyesülés. Kisházi ugyanis keresztül-vitte, hogy a vezetőség tagjainak jelentős része belépjen a pártba... szomorú történeteket mesélhetnék arról, hogy ezek közül többen feljöttek hozzám és beleegyezésemet akarták megkapni ahhoz, hogy beléphessenek az MSZMP-be. Szakasits-Marosán-vonallal semmiféle kapcsolatot nem tartottunk... árulókkal semmilyen kapcsolatot nem létesítünk. Talán 1957 végén vagy 1958-ban lehetett, amikor nyolc ember jött fel hozzám, s azt mondták, itt az ide-

53 MOL M-KS 288.f. 21.cs. 1959/6.ő.e.

54 Szerkesztett interjú Révész Andrásal. 1986.



je annak, hogy a téészesítés beválhat, amennyiben ésszerűen csinálják. Ha ennek a rendszernek sikerült valami Magyarországon, akármilyen rettenetes körülmények között hajtotta is végre, az a téészesítés és a gazdasági élet vonalán végrehajtott reform volt.”⁵⁵

Révész András személyéről és az általa érzékeltetett folyamatról egy másik szociáldemokrata múlttal rendelkező személyiség feljegyzéséből is képet kaphatunk. Marosán György – akinek tevékenysége, a kádári szocializmushoz való viszonya elmentmondásos volt –, 1962-ben találkozott Révész Andrással. A beszélgetésről készített feljegyzés⁵⁶ alapján a belső emigrációban élő, megfigyelés alatt tartott Révész kezdeményezte a találkozót, amelynek apropója nyugdíjazási kérelme volt. Marosán szerint, inkább nézeteit akarta megosztani vele, eloszlatni a bizalmatlanságot személyével kapcsolatban.

Marosán jegyzetei alapján Révész már egyetért a párt politikájával, hiszen rendet kellett csinálni az országban a fejlődés érdekében. 1956 bár nem annak indult, ellenforradalommal vált(!). Szerinte a törvények betartása miatt sikerült Kádáréknak elnyerni az emberek többségének bizalmát. „Becsületesen, ügyesen, politikusán viszitek a volt szocdemek ügyét” – hangsúlyozta Révész. Ez utóbbi megállapítás 1962. áprilisban hangzott el. Bő fél évvel később a Politikai Bizottság – a Párt és Tömegszervezeti Osztály javaslata és egyéni kérelmek alapján – döntött az 1948-ban kizárt volt szociáldemokraták visszavételéről a jogutód Magyar Szocialista Munkáspártba. Az MSZMP tagság mellett ún. munkás-

mozgalmi tevékenység (Szociáldemokrata Párt, ill. szakszervezeti tagság kezdete) elismerését, így teljes rehabilitációt jelentett a döntés az egyes személyek számára.⁵⁷

A véres megtorlások utáni konszolidáció külső (szociáldemokrata) propaganda segítséget kapott a hatvanas évek legelején. 1960-ban svéd szociáldemokrata újságírók – „pozitív tapasztalatok” alapján – készített tudósításai próbálták ellensúlyozni a nyugati sajtó propaganda Kádár-rendszerrel ellenséges hangsúlyait. Még az MSZMP dokumentumok állásfoglalásai szerint is, néha túl pozitív képet festettek a korabeli állapotokról, hétköznapiokról.

„Nilsson és Fagrell utazása Magyarországon igen jó eredményt hozott. Már korábban is meg voltunk győződve arról, hogy (...) jelentékeny változást hoznak a svéd sajtó Magyarországgal kapcsolatos állásfoglalásában. Ennek az útnak az eredménye azonban várakozásainkat felülmúlta.” Korbacsics Pál stockholmi követ értékelő jelentésének bevezető sorai jól érzékeltetik a kádári rendszer számára propaganda szempontból jelentős mozzanat fontosságát. Nilsson és Fagrell beszámolóí, cikkei a kádári rendszerrel szemben nem ellenséges baloldali véleményformálók felhasználásának egyik tipikus példája. A jelentés szerint a pozitív országgép (és ezzel rendszerkép) hatása már érződött az október 23-i évfordulóval

57 MOL M-KS 288.f. 5.cs. 282. 6.e.

A teljes rehabilitáció előzménye az 1955. április 4-i amnesztia, ill. Gerő Ernő javaslatára 1956-ban hozott párthatározat a szociáldemokraták ügyének rendezésére. Domonkos József a Legfelsőbb Bíróság elnökének 1956. márciusi kérelméhez az MDP PB hozzájárult, így a gyorsabb lezárás érdekében különleges bíróságot állítottak fel. (A politikai perek felülvizsgálatáról és a rehabilitációról részletesen: Kádár Zsuzsa doktori kézírata, 142-153.o.)

Ezek a döntések illeszkedtek a „szocialista törvényesség” helyreállításának folyamatába. MOL M-KS 288.f. 21.cs. 1959/6.6.e.

55 Vas Witte feljegyzése Kádár János részére. MOL M-KS 288.f. 10.cs. 66.6.e.

56 MOL M-KS 288.f. 10.cs. 102.6.e.

kapcsolatos svéd sajtó reakcióin keresztül. A svéd SZDP sajtó és a polgári lapok is kevésbé ellenséges hangnemben írtak Magyarországról az évfordulóval kapcsolatban.

A nagykövettel folytatott beszélgetésen Nilsson kifejtette, hogy nem elégedett meg benyomásokkal, hanem a rágalmakkal kapcsolatban igyekezett tájékozódni. Egy teljes napon át szalagált és telefonált, hogy valami konkrétumot szerezzen az ún. jogtalanul fogva tartott, vagy elítélt fiatalokkal kapcsolatban. Több szálát követett, azonban végül mindig kiderült, hogy a hírforrás a Szabad Európa Rádióhoz vezetett: a rágalomhadjáratot szerinte, Fábián Béla irányítja. A svéd újságíró szilárd meggyőződése volt, hogy a rágalmak hamisak.

A befolyásolható, baloldali újságírókkal kialakított sajtókapcsolat, mint ugródeszka, lehetőséget biztosított egy szélesebb kapcsolatrendszer kiépítésére. Korbacsics ennek szellemében újságíró delegációk, ill. szervezetek közötti kapcsolatok kiszélesítésén túl, már egy Magyarországról szóló riportkönyv svédországi kiadására tett javaslatot.⁵⁸

58 MOL M-KS 288.f. 32. cs. 1960/10. ő.c.

METALL ARBETAREN 43. száma.

A magyar munkásoknak alacsony a fizetése, de semmiféle adó nem terheli őket.

Egy magyar fém munkásnak csak alacsony lakbért kell fizetnie és semmiféle kiadása nincs adóra. Addig, míg nem kell ruhát vásárolnia igen jó helyzetben van. A ruha és a textiláru igen drága. Ha este 11 óra után hazaérkezik, borravalót kell adnia a házmesternek.

Budapest, október

A nagyobb gyárak "kulturházaiknak" színháztermei, melyek nagy vonalakban megfelelnek a mi Népházainknak, mindig telve vannak az utolsó helyig, várakozásteljes és lelkes közönséggel. Minden fellépés után dörgő tapsviharak törnek ki és az elegáns konferansz kifogástalan szmokingban virágcsokrot ad át a női művészeknek. Ezután a hölgy keze fölé hajol és utánozhatatlan gráciával kezét csókol. Csaknem ugyan úgy, ahogy ezt Budapest legnagyobb színházainak látogatóközönségénél tapasztaltam. Budapest grófjai és grófnői eltűntek és a legjobb éttermekben egy sokkal egyszerűbb származású közönség táncol. ~~De a női elegancia továbbra is megmaradt ennél a közönségnél.~~ A magyar főváros igen sokban különbözik Moszkvától és Kelet-Berlintől.

Melegvérű, barátságos emberek.

A magyar fémipari munkások szakszervezetének épülete kb. úgy néz ki, mint ahogy a legtöbb szakszervezeti helyiségek kinéztek Svédországban 25-30 évvel ezelőtt. Meglehetősen szürke és kis méretűek, de jó beosztású és csinos épület. Az egyik funkcionárius kávéval és itallal fogad szobájában két csinos női munkatársával együtt. Mindnyájan tisztában vagyunk azzal, hogy különböző politikai nézeteket képviselünk, de ennek ellenére a légkör csakhamar szívélyessé válik. A bucsu pillanatában egy kedves kis porcellán medvécskét kapok ajándékként és egy olyan meleg ülést, mely igen messze áll attól a politikai fagyosságtól, melyet világunk manapság átél. De a magyarok egy melegvérű és barátságos emberek. Kevesen vannak, akik merev ideológiai formulákba bonyolódnak.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

./.

27

A bucsu órája előtt sikerült a funkcionáriust alaposan kikérdezni és kérdéseimre kimerítő választ kaptam. Elmondotta, hogy egy vasmunkás havi 1.680 forintot keres, ha az országos átlagot vesszük alapul. A hivatalos kurzus szerint 1 forint 50 órének fele meg, míg turista valutára átszámítva 25 órének. Itt nem fogom megkísérelni, hogy kiszámítsam egy magyar vasmunkás életszínvonalát, de néhány számadatnak a megemlítése bizonyos érdekességgel bír.

Ellentmondó adatok a lakberről.

Egy magyar vasmunkás semmiféle direkt adót nem fizet. A lakbér igen olcsó és ez kb. 85 és 150 forint között mozog havonta. Összehasonlításként meg lehet említeni, hogy egy egyetemi professzor - nem párttag - elmondotta, hogy 700 forintot fizet havonta lakbérért, ami kb. 10 %-át teszi ki jövedelmének. Egy másik értelmiségi 300 forintot fizetett egy nagy régi típusú lakásért. Mindebből arra lehet következtetni, hogy még mindig igen nagy különbségek vannak a lakásviszonyok között, annak ellenére, hogy a kormány megkísérelte maximálni egy-egy család lakástér-szükségletét.

Ezekben a rendelkezésekben tapasztalható viszont bizonyos rugalmasság. Ha egy személynek olyan munkája van, hogy ez szükségessé teszi további helyiségek lakását, ahol nem zavarja síró gyermek, vagy a takarító háziasszony, engedélyt kaphat további helyiségek bérlésére, ezért viszont igen jelentős különdíjat kell fizetnie. Hallottam, hogy az újságírók kategóriája rendelkezik ezzel a privilégiummal, de soha nem volt alkalmam megkérdezni, hogy hányan a magyar kollégáim közül tudják kihasználni ezt a lehetőséget.

A házmaster mint hatalmi tényező.

Amíg a lakásokról beszélünk, közben meg kell említeni, hogy a legtöbb újonnan épült házban még mindig nincsen központi fűtés. Minden lakásban van egy hatalmas cserépkályha, ami elég nagy helyet foglal, de ezzel szemben biztos és kielégítő meleget ad. Természetesen, ez a módszer nem túl gazdaságos arra, hogy egy egész házat meleggel ellásson. Így tehát minden esetben a lakástulajdonosok saját maguk fizetik lakásaik fűtését. A lakástulajdonosnak még van egy további fontos feladata, mégpedig a hozzávaló a házmasterné részére. Egyetlen párizsi *con ciengenek* nincs

./.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

94

olyan hatalma a ház lakói felett, mint a magyar házmasternek. Gyakran található lift az újonnan épült házakban, de ezek le vannak zárva. Kívánságra ezt a házmasterné szokta kinyitni. A kapukhoz a lakástulajdonosnak nincsen kulcsa. Ezt kívánságra ugyancsak a házmasterné szokta kinyitni este 11 óra után. De ezt nem teszi ingyen. A házmasternek szakszervezete olyan erős, hogy még a leghevesebb sajtóviták sem tudták a legkisebb engedményre sem készíteni. Egy gyanakvó ember esetleg olyan irányu összefüggést kereshet, amelyből arra lehet következtetni, hogy ez a rendszer egy igen hatásos ellenőrzést jelent a lakók felett és hogy a házmasterné, talán más helyekről is kap bizonyos részesedést. De miért gondoljon az ember mindig a legrosszabbra?

Az élelmiszer olcsó, a ruha drága.

Egy fém munkásnak tehát meglehetősen sok pénze marad a béréből, miután kifizette a lakbérét és nem kellett adót fizetnie. Kiadásként csupán 3 %-ot kell elkönyvelnie az ún. nyugdíjjárulékra. Miután az élelmiszer a kávé kivételével viszonylag olcsó, egy család igen jól él addig, míg nem kell ruhát vásárolnia. A gyermekruházati cikkek államilag szubvenzionálva vannak, így olcsó. De egy férfi öltöny ezer forintba is kerülhet, ami egy igen nagy lukat támaszt a család bevételein. A textilárú és a cipő ugyancsak nagyon drága és éppen ezért igen meglepő, hogyan tudnak a budapestiek olyan jól öltözni, mint ahogyan öltözködnek. Néhány keletnémet kommunistával beszélgettem, akik ugyancsak megegyeztek abban, hogy Budapest lakossága jól él, talán jobban, mint a keletberliniek. De az egyikük elgondolkozva és talán egy kissé keserűen kijelentette, hogy a statisztika egészen mást mutat! Egy tipikus német válasz.

Szükség van-e az értelmiségre.

A szakszervezeti funkcionárius igen beszédesebb és kellemes ember. Mikor megkérdeztem tőle, mikor dolgozott utoljára gyárban, nevet és felmutatja finom tenyerét: "Ilyen tenyere nemigen van annak, aki az utóbbi években gyárban dolgozott." De gyorsan hozzáteszi, hogy nem sokkal keres többet, mint amikor mint akkór munkás dolgozott az egyik gyárban. Ez az ember ugyancsak politikáról kezd beszélni. "A legnagyobb különbség az előző évekhez képest az, hogy mi munkások valóban beláttuk, hogy szükség van az értelmiségre. Korábban egészen más nézetem volt."

./.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

95

tunk, de ma már tudjuk, hogy erre szükség van ahhoz, hogy felépíthessük a szocialista társadalmat." Rásandított a mellettem álló tolmácsra, aki meglehetősen vörös lett. A tolmács különben egy igen kedves és szimpatikus "értelmiségi" vagy mondjuk ki egészen nyíltan: felső osztálybeli. Szerencséje, hogy ez így van, sugom neki. A tolmács csendesen bólogatott. Később egy tréfás történetet hallottam az egyik politikusról, aki egyik beszédében tradicionális stílusban dicsőítette a szocialista társadalmat, mely "a munkások és parasztok által lesz megteremtve és felépítve". Valaki közbekiáltott: "És az értelmiség által." A politikus egy lélegzetvételnél szünetet tartott, ránézett az öt félbesszakító fiatalemberre és így szól: "Most jutunk el Önhez!"

Hiány a szakemberekben.

Az egyik nagyobb autógyárban nagyvonaluakká lesznek. Ugyanis, miután a tolmács és én átnyújtjuk a Külügyminisztérium által kiállított papírjainkat, sikerül a kapuban álló és gyanakvó egyenruhás őrök és rendőrök előtt elhaladnunk.

Parancsoljának - mondja egy kedveskedő munkavezető. Mutassanak rá arra a munkásra, amellyikkel beszélni akarnak és ahhoz fogunk menni és arról beszélhetnek, amiről akarnak!

A gyárnak óriási kiterjedése van, de az, ami számunkra a legszembetűnőbb, hogy a gépi berendezése meglehetősen előregedett.

A racionalizálás tekintetében elérték eredeti célkitűzéseiket?

A munkavezető szomorúan integet fejevel. Sajnos, nem - mondja - még igen sok van előtűnk. Félnek a munkások a racionalizálástól? - Nem, egyáltalán. Igen nagy hiányok vannak nálunk a szakmunkásokban. Ezért nincs valószínűség a munkanélküliségre. Különböző egy szocialista államrendszerben, stb....

Előfordulnak balesetek a gyárban?

Sajnos, sokszor. Sajnos, azt mondhatom, hogy a legtöbb esetben a munkások vigyázatlanságából erednek a balesetek. De vannak orvosaink, kórházaink, elsősegélynyújtó helyünk az ilyen esetekre.

./.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

PG

Semmi hasonlóság.

Szembetűnő e között a magyar gyár és az orosz megfelelője közötti különbség. Itt nem látható azoknak a vörös plakátoknak az erdeje fehér szöveggel, melyek felszólítják a munkásokat nagyobb erőfeszítésre a szocialista társadalom felépítése érdekében. Semmi transzpárens, amely elmesélné, hogy Johansson újabb rekordot állított volna fel és négy csavarral többet gyártott az elmúlt héten, így tehát esélyes, hogy a következő nyáron az egyik fürdőhelyen nyaral. Feltételezve, hogy Andersson nem válaszol-e öt csavar legyártásával az elkövetkezendő hetekben. Az egyetlen plakát, melyet láttam, zöld volt és a következő egyszerű szöveg állott rajta: "Tegyél meg minden tőled telhető a balesetek elkerülésére."

A munkások maguk könnyen megközelíthetők. Meglehetősen akadózva magyarázták véleményeiket az időbérről és az akkord bérézésről. A legtöbb időbérezést szeretne, míg a legjobban fizetett az akkordbérézése mellett kardoskodnak. De mint magyarázták nekem, a különbség nem nagyon nagy. Az időbérben dolgozó munkások számára is bizonyos munkaformákat irnak elő. Nem tudták megérteni, hogy nálunk nincs ennek a szisztémának megfelelője. Mit csinálnak Önök akkor, ha kilenc jóldolgozó között van egy lógós? - kérdeztek. Ez ugyanannyi fizetést kap, mint a többi? Megkíséreltem megmagyarázni, hogy ebben a pontban mi mindig megkísérelünk bizni a munkásszolidaritásban, mivel ezek elég érettek arra, hogy saját maguk a munkahelyen tisztázzák ezeket a problémákat. Válaszom nem teljesen felelt meg azoknak az információknak, melyeket egy nem-kommunista országból való munkásokról ezidáig adtak.

Bárhogyan is nézzük, a találkozás ezekkel a barátságos és emberséges magyar munkásokkal egy kellemes élmény volt. Nem esett nehezünkre, hogy eltekintsünk a politikai kérdések megbeszélésétől.

Aláírás: Gunnar Fagrell.

Képaláírások:

1./ Tipikus lakónegyed Újpesten. Meglehetősen magas lakásszínvonal és alacsony lakbérek. Parkirozóhelyekből igen sok van.

./.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

PG

2./ A budapesti szövetkezeti áruházakban minden árucikknek külön pultja van. Ebben a részlegben füstölt húsokat árulnak. A magyar szalámi világhírű.

3./ Az újságírók viszonylag jól el vannak látva, még külföldi újságokkal is. Az az újság, amelyik nem teljesen politika mentes, az kommunista. Ellenkező felfogásokat nem lehet terjeszteni.

4./ A női építőmunkások és falazók tipikus látvány Magyarországon. Még a fiatal lányok is gyakran végeznek nehéz testi munkát.

5./ Tipikus látvány Budapest utcáin, hogy iskolás gyermekek utban vannak muzeumokba és műemlékekhez. Az utcán való sétákat közlekedési szabályok oktatásával kombinálják. Mikor a gyermekek áthaladnak az utcán, egymás kezét fogják. A járdán külön-külön mennek.

Képek: Manfred Nilsson.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

98

Ny Tid október 10.

Magyar Ősz 1960-ban.

A cikksorozat bevezetője: egy héten keresztül volt lehetősége két szociáldemokrata újságírónak - Manfred Nilsonnak az a-pressentől és az aláírónak - Magyarországon tartózkodni. Mindenkinek, beleértve amagyarországi vendéglátókat is, tisztában kell lennie, hogy egy ilyen feladat teljes objektivitással való megoldása nagy nehézségekkel jár együtt. A szociáldemokraták az egész világon kesernyően emlékeznek vissza azokra a brutális módszerekre, melyeket az 1940-es évek vége felé alkalmaztak a két munkáspárt egyesítésére és mindnyájan tulságosan jól emlékezünk arra, hogy akommunisták az orosz tankok segítségét hívták az 1956-os felkelés leverésére. Ennek ellenére magától értetődő, hogy nagy érdeklődéssel fogadjuk minden adatot, amit be lehet szerezni amagyarországi 1960-as helyzetről. Ez volt a legközelebbi motivuma utazásunknak és így megkíséreltük összefoglalni benyomásainkat olyan korrektül, amennyire csak tehetjük. Gyakran igen élénken vitattuk meg egymás között a szerzett tapasztalatainkat.

Kádár minden tőle telhetőt megtesz, hogy az országot a felszinen tartsa.

Budapesttel való első találkozó meglepően jó. A közlekedés szokatlanul élénk az üzletek tele vannak árukkal a kávéházak és az éttermek legnagyobb részét teltve vannak jólöltözött emberekkel és a színházjegyek több héttel előre elfogynak, néha előfordul, hogy több hónappal előre. Meglehetősen sok rendőr látható az utcákon, ha Stockholmmal hasonlítjuk össze, de igen kevés, ha ezt Párizs-zsal tesszem. Mindenütt nagy energiával építkeznek és renoválnak, jól lehet a munkamódszerekben hiányosságok vannak a kevés gép következ-tében. A cigányzene fülbemászó dallamai áradnak ki még a viszonylag egyszerű kávéházakból és éttermekből is. Csak kivételes alkalmakkor lehet látni orosz katonatiszteket egyenruhában.

Politikai beszélgetéseket ismert okokból igen nehéz egy kommunista vezetés alatt álló országban folytatni. Ennek ellenére meglepő, hogy az ember több és mélyreható vita után alig talál két embert, aki ugyanolyan felfogással élne, a második világhá-

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

99

boru utáni magyarországi eseményekről. Ha az ember meglehetősen modortalan, hogy rámutasson erre a helyzetre, ebből automatikusan a magyarázatok áramlata következik, amely azt mutatja, hogy mégis bizonyos összhang van az ellentmondók között is. A legcsodálatosabb ebben, hogy ezek az ellentmondások bizonyos mértékig a valóságot tartalmazzák.

Ahhoz, hogy megértsük a magyarországi események háttérét és a jelenlegi szituációt, eszünkbe kell jutni, hogy nincs egy egyetlen politikai irányzat Magyarországon, mely a második világháború után ne lett volna a legjobb esetben kétségesnek bélyegezve és a legrosszabb esetben illojálisnak bélyegezve. Ez, bármennyire csodálatosnak is hangozik, a kommunista és nem-kommunista irányzatokra is vonatkozik. Az 1945-ös harcok befejezése után a polgári osztályokat bélyegezték leginkább árulónak. Itt talán rá kell mutatnunk, hogy sohasem volt egy tartós összehasonlítási alap a mi jobboldali elemeink és a Magyarországon uralkodó hasonló jellegű elemek között. Az utóbbiakat inkább mint veszélyes radikálisokként tekinthetjük. Ezek az uralkodó körök és azok, akik ezekhez közel álltak, az évek folyamán teljesen elvesztették a közvetlen politikai befolyásolást.

Kádár megkísérelte tisztára mosni Rajkot - őt magát is letartóztatták.

Ezután egy belső harc következett a szociáldemokrata párton belül és egy keménykezű "egységesítése" a munkáspártoknak erős onosz ellenőrzés alatt. Rákosi lett az ország erős embere, aki fenntartás nélkül követte Sztálin utmutatásait. Az erőszakos "egység" egészen Tito és Sztálin közötti szakításhoz vezetett, amely Magyarországon is egy láncreakciót váltott ki. Rákosi a "megbízhatatlan" kommunistáit minden bírósági ítélet és eljárás nélkül börtönbe juttatta. Ezeket az embereket úgy közelhette ahogyan csak akarta, tekintettel arra, hogy igen kevés volt azoknak a száma külföldön, akiket ezeknek a sorsa érdekelt. Igen hamar tapasztalni lehetett külföldön egy bizonyos kárörömöt afelött, hogy néhány kommunista többé vagy kevésbé megérdemelt büntetésben részesült.

Ezzel volt összefüggésben, hogy többek között Kádár is erre a sorsra jutott. Ő azt a titkos feladatot kapta, hogy mint Rajk közvetlen barátja megvizsgálja Rajk "titoista" hajlamait. Kádár jelentése tisztára mosta Rajkot, akit ennek ellenére később megvádoltak, elítélték és kivégezték.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

100

Ezekután Kádárnak is elő volt készítve a börtön. Péter Gábor jelenleg mint könyvelő dolgozik. Nem találkoztam egyetlen magyar kommunistával sem, aki ne beszélt volna kesernyés szájjal ezekről a bizonytalan időről. Rákosi jelenleg nagyon beteg és soha nem fog visszatérni a politikai életbe. Belügyminiszterét, Farkast ez év áprilisban szabadon bocsátották a börtönből és segítőtársa Péter Gábor egy jelentéktelen állást kapott, jelenleg mint könyvelő dolgozik egy szabászati szövetkezetnél. Mindkettőjüknek megvan a maga politikai múltja s már ebből következik, hogy Magyarországon van az emberneknek egy bizalmatvesztett csoportja, a rákositák, vagy mondjuk ki egészen nyíltan a sztálinisták. Jelenleg ezek ugyanolyan rossz helyzetben vannak, mint az 1950-es években a titoisták voltak. Ami természetesen egyáltalán nem jelenti azt, hogy a titoisták győztek. Ellenkezőleg ezek éppen olyan gyanúsak mint azelőtt.

Zűrzavar az "illojálisak" és a "gyanúsak" csoportjával. Ebben a zűrzavarban a "gyanúsak" és az "illojálisokká" operál a jelenlegi rezsim. Mit képvisel ez tulajdonképpen? engedjék meg nyíltan válaszolnom: Nem tudom. És még nyíltabban: nem ismerek senkit aki tudná. Egy bizonyos pontban minden kinyilatkoztatott felfogás megegyezik és ez egy pont, ahol az ember talán a legkevésbé várná egyhangúságot: nevezetesen Kádár kérdésében. Minden megkérdézett még azok is, akik semlegesek vagy nyílt ellenségek a rendszernek, kijelentik jóhiszeműségüket, miszerint Kádár a jelenlegi viszonyok között valóban minden tőle telhetőt megtesz, hogy az országot a felszínen tartsa. A lehetőségeiről ezzel szemben igen eltérő vélemények vannak.

Kép aláírás: a külföldi sajtó hírei arról, hogy Magyarországon kenyérhiány van egyáltalán nem felel meg annak, amit látni lehet Budapesten. Ezt lehet látni mindenütt a kenyérkereskedelemben.

-Gunnar Fagrell.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

101

Östgöten, 1960. október 19.

Magyarországon a gépkocsi drága, de olcsó eltartani

BUDAPEST

/Kiküldött munkatárs/

Magyarország az autósok számára valóságos mennyországot jelent. Azok számára, akik Budapesten gépkocsit vezetnek, széles, jól karbantartott utcák állnak rendelkezésre és megfelelő parkolóhelyek a város közepén. Ha az autós kihajt a vidékre, kitűnő országutakat talál és minden kockázat nélkül lehet ezeken az utakon a gépkocsit vezetni. Más gépkocsival való szembetalálkozás igen ritka. Újjonnan épült és jól felszerelt benzinállomások állnak rendelkezésre, melyek szervizt is nyújtanak.

Ennek a Magyarországnak a magyarázata igen egyszerű. A magyar állam jó időben megkezdte a tervezést az autósok részére. Országutakat építettek s azokat gondosan karbantartják. Szervizállomások épültek fel, de mindezzel szemben az autót vásárlást korlátozzák. Az Ikarusz autóbusszon kívül semmi más kocsitípust nem gyártanak az országban és még néhány évvel ezelőtt csak a keleti országokból volt lehetőségük gépkocsit importálni. A közlekedés ezért mindenidőig elég könnyű. Kivételesen Budapest, mint főváros, ahol egyre növekszik az új autópark. A kereslet az autók iránt viszont igen erősen növekszik, jóllehet még a legegyszerűbb import gépkocsi is - svéd viszonyokat szem előtt tartva - igen sokba kerül. Ez a jelenség egy bizonyos esopoortnál jelentkező életszínvonal emelkedésnek az eredménye. A Magyar Automobil Klub főtitkára, Matykó /?/ elmondotta, hogy egy Wartburg gépkocsira a várakozási idő jelenleg közel egy év. Ez a gépkocsi jelenleg a legkeresettebb. Ez a gépkocsi 63.000 forintba kerül, ami svéd turista árfolyamra átszámítva 16.000 svéd koronát tesz ki.

Málnk nincsenek különleges engedélyek az autót vásárláshoz - meséli Matykó ur. Bárki bemehet az autókereskedésbe és megteheti megrendelését. Ennek ellenére igen ritkán fordul elő, hogy a szállítás azonnal történik abból a gépkocsi típusból, amit a vásárló óhajtott.

Ezen a területen az a politika, hogy minél magasabb árat fizessenek egy gépkocsiért és lehetőleg készpénzben. Hogy később ezt a gépkocsit olcsón eltarthassák, ezzel kapcsolatban azt mondhatom, hogy sokkal olcsóbban, mint sok nyugateurópai országban - mondotta Matykó.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

102

- 2 -

A magas árak ellenére a gépkocsik száma gyorsan növekszik.

Bizonyos mértékben Matykó utóbbi állítása megfelel a valóságnak. A magyaroknak jelenleg 65.000 forintot kell fizetniük egy Skoda Oktavia Superért, 70.000-t egy Moszkvicsért és 38.000-t egy nyugatnémet 500 ccm-es kétütemű Trabantért. Ha ezeket a számokat elosztjuk négyvel, akkor a körülbelüli svéd korona árat kapjuk. Azokért a nyugati kocsikért, melyeket nagy nehézséggel 6-8000 svéd koronáért árusítanak Svédországban, a magyarok közel háromszoros árat fizetnek. Ennek ellenére az autópark igen gyorsan növekszik és a gépkocsikat szállító országok alig tudnak a magyarországi megrendelésekkel lépést tartani. Saját autóipar kiépítése, mely személygépkocsikat gyártana, ennek ellenére nincs megtervezve. A keleti országok jelenleg a fő gépkocsi szállítók és a jelenlegi gépkocsipark 80 %-a ezekből a gépkocsikból tevődik ki. De az utóbbi időben megkezdődtek Simoák importálását Franciaországból, Fiat 600-asokét Olaszországból és néhány nyugatnémet autómárka is érkezett, így például Mercedes 180-as és Volkswagen. Ezek a típusok személygépkocsikként kerülnek forgalomba. Különböző hatóságok számláján nagyobb gépkocsik hosszú sora található, így többek között orosz és amerikai gépkocsik s ezen kívül az elegáns háromszázás Mercedes, melyeket a párt és a kormány vezetői használnak.

Az, akinek sikerült egy új gépkocsira szert tenni, igen kevés költséggel tudja azt eltartani. A legtöbb importált gépkocsit 72 oktános benzinnel lehet üzemeltetni, melynek literje nem kerül többbe, mint 2.60 /cca 65 öre/. A legnagyobb üzemanyag oktánszám 85. Ezt superbenzinnak hívják, melynek literje 3.60 forint. A zsír, olaj 19.- forintba kerül literenként és a Diesel-olaj 1.90-be.

Hiány a használt gépkocsikból.

Az utadó 270.- forint évente, 1100 ccm-es gépkocsinál /68.- korona/. A kötelező autóbiztosítás 460.- forint évente /115.- svk./ egy általános biztosítás ezzel szemben néhány ezerbe kerül, egy Volgánál pl. 2.400 forint. Jelenleg Magyarországon 40.000 gépkocsit tulajdonos van, de ez a szám kétségbeesítően gyorsan növekszik. Kétségbeesítően azért, mert nincs elégséges valuta a gépkocsira. Mindamellet a jelenlegi gépkocsiparkot el kell látni tartalékalkatrészekkel és gumikkal. Használt gépkocsiból meglehetősen kevés van. Egy mozgásképes használt gépkocsit 10.000 forintért lehet kapni, de nem lehet

./.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

103

tudni, mennyit lehet ezzel a gépkocsival menni. A másodkézből vásárolt gépkocsik a legtöbb esetben igen régiak, legtöbbször Opel vagy DKW mérkájuk, még a háboru előtti időből és ezekhez igen nehéz tartalék alkatrészeket beszerezni. Több korábban taxinak használt Moszkvics típusú gépkocsit is felkínálnak eladásra, de ezek igen rossz állapotban vannak a hosszú és kemény használat után. A gépkocsi iránt érdeklődők ezért elsősorban azon igyekeznek, hogy készpénzt tudjanak összespórolni egy új gépkocsira. Sokan igen nagy reményeket fűznek a jövő évi importához, mikor is 3.000 Trabantot fognak behozni Kelet-Németországból. Magasabb állású tisztviselők, művészek, zenészek vagy a szilárdan lábukon álló kézművesek össze tudták kaparni a gépkocsi vásárláshoz szükséges 9.500 koronát, de hosszasan kell várakozniuk a szállításra. Egy átlagmunkás részére anélkül, hogy a lottón nyerne, az autóvásárlás utópia számba megy.

Mindemellett az átlagmunkás megkezdheti a motorkerékpárra való takarékoskodást. Jelenleg 200.000 motorkerékpár van forgalomban a magyar utakon és utcákon, s ehhez jönnek még a Mopedok, melyeket jogosítvány nélkül lehet vezetni. A Mopedok kategóriájába tartozik a motorkerékpárok 125 cm-ig terjedő típusai. Ezeket minden külön adó és biztosítás nélkül lehet vezetni, de jogosítvány szükséges. Az a személy, aki motorkerékpárjára két személy szállítását jelenti be, kötelező közlekedési biztosítást fizetni, ami 100.- forint /25 svkr./ Egyedül az 50 cm alatti járművek teljesen mentesen az adótól, biztosítástól.

A jogosítványt minden második évben meg kell újítani.

Ami a magyar autósok gépkocsiparkját illeti, ez jelenleg még egy igen elmaradott állapotban van. Ezzel szemben az autóvezetők kiképzése területén igen előrehaladottak és itt igen sok tanulnivalónk lehetne. Minden autóiskola köztulajdonban van. Az oktatásban való részvétel költségei 600.- forintot tesznek ki /150.- svéd korona/, /bárki résztvehet a tanfolyamon/ s ezért az összegért egy igen alapos kiképzést adnak. Szervezetileg a gépkocsivezetők kiképzése az Automobil Klubon keresztül történik, ahová a tanulónak mindenképp előtt be kell lépnie.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

104

A kötelező oktatás 56 óra. A nemhivatásos gépkocsivezetők részére ebből 20 óra gyakorlati gépkocsivezetés, 24 óra elmélet a közlekedési szabályok ismeretéből és 12 óra műszaki ismeret. Ezután következik a próbavezetés és a vizsga. A jogosítvány érvényessége 2 évre terjed, miután tekintet nélkül arra, hogy ez alatt az idő alatt a jogosítvány tulajdonos vezetett-e gépkocsit vagy sem, újabb orvosi vizsgálat alá veszik. Ha az orvosi vizsgálat semmi elváltozást nem tud kimutatni, a jogosítványt újabb két évre meghosszabbítják. A hivatásos gépkocsivezetők kiképzése még sokkal alaposabb. Ezek egy háromhónapos kurzuson vesznek részt, ami nem más, mint egy iskola és teljes napos elfoglaltságot jelent. Még a hivatásos gépkocsivezetői jogosítvánnyal rendelkezők is kötelesek kétévénként orvosi vizsgálat alá vetni magukat. Az ezen a kiképzésen résztvevők oktatási költségeit a legtöbb esetben a munkaadó fizeti és mindemellett a tanuló bizonyos bérezésben is részesül az idő alatt.

Manfred Nilsson.

Képcím: Sok új gépkocsi Budapest utcáin.

Képaláírás: A gépkocsipark Budapesten szembeötlően új. Orosz és csehszlovák gépkocsik dominálnak, de látni lehet nyugatnémet, francia és olasz kocsikat is.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

105

004529

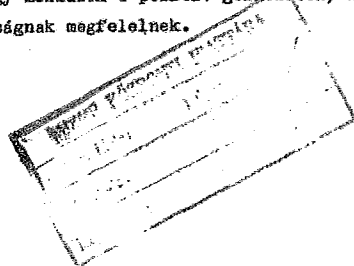
149/1973.sz.t.

Készült: 4 példányban
Központnak: 3 példány
Követség: 1 példány



Relus ter Beek a holland Munkapárt titkára "A kormány és a nép jóakarata elnézők egymással" címmel cikket írt a párt elméleti folyóiratában magyarországi tapasztalatairól. A cikk természetesen a nyugat-európai szociáldemokrata szemüvegen keresztül és annak stílusában foglalkozik magyarországi útjának tapasztalataival. Ennek ellenére a jobboldali keresztény szocialista vezetők többsége levélben támadta meg a szerzőt Magyarországról írt a "pozitív" cikke miatt. Elsősorban Viegler a VVD párt elnökének levele volt nagyon visszautasító hangú.

Személyesen több alkalommal beszélgettem Ter Beek-kel, aki néhány öt támadó levelet megmutatott és kijelentette, hogy rendkívül sok kellemetlensége volt a cikk megjelenése miatt. Egyesek - különösen az idősebb korosztályból - élesen támadták még a párton belül is. Mint mondotta, ő ezeket a támadásokat nem bánja, mert meggyőződése, hogy mindazok a pozitív gondolatok, amelyek a cikkben vannak a valóságnak megfelelnek.



Külsőügyi Minisztérium
B u d a p e s t

SZIGORUAN TITKOS!

Hága, 1973. október 23.

Tárgy: A Munkapárt Magyarországon járt delegációja egyik tagjának cikke a párt elméleti folyóiratában.

Melléklet: 6 lap

5

/ Dr. József Lőránd /
nagykövet

241

288 f. / 32 / 1973 / M. o. c.

Melléklet

A kormány és a nép jóakarata elnézők egymással.

A hidegháborúnak vége. Breznyev és Nixon meglátogatják egymást. Brandt szövetségi kancellár fogadja Bonnban a Szovjetunió első emberét. Helsinkiben és Genfben az európai biztonságról és együttműködésről, Bécsben a fegyverkezés csökkentéséről beszélnek. A Kelet és Nyugat közötti párbeszéd teljes menetbe jött. A kulcsszavak megváltoztak: fenyegetés helyett enyhülés, szembenállás helyett szövetkezés.

Az a kép, amellyel Kelet és Nyugat egymásról rendelkezik, mindehhez csak lassan alkalmazkodik. Erre még nagyszámú van iekolapélde. Így Magyarország a gondolatátvitásban még mindig azonnal az "1956"-ot jelenti. Kádár János, a magyar pártvezér még mindig árulónak számít, aki az oroszok ügyintézője. Azok a szovjet tankok, amelyek 1956 november 4-én, miután Nagy Imre Magyarországnak a Varsói Egyezményből való kilépését bejelentette, begördültek Budapestre, hátrahagyták nyomaikat a nyugati nyilvános közvéleményben. Még most is.

Az 1973-as magyar valóság más. Mert Magyarország gazdasági és kulturális tekintetben kétségkívül a legliberálisabb ország Kelet-Európában. Budapest erősen emlékeztet Bécsre. És nemcsak a Duna miatt van így; ez a folyó egyébként egy ideje már nem olyan "szép és kék". A vízszennyezés nem sokat törődik a kommunista, vagy kapitalista határokkal; ez mindegyikre így látszik. A Dunán kívül Budapest és Bécs még egy darab történelmen is osztoznak, hiszen az osztrák oszász egyidejűleg magyar király volt. És az építészeti műemkekhez a Habsburgok értettek. Azonban egy másik, jobban a jelenből vett magyarázat is van a Budapest és Bécs /e két politikailag mégis annyira különböző ország fővárosa/ közötti hasonlatosságra. És ez az, hogy a politikai különbséget alig lehet érezni. Magyarországon a kommunista rendszer nem nyilvánul meg kifejezetten. Sehol sinosnak jelzők, vagy más forradalmi üzenetek, amelyek a kommunizmus áldásait minden utóasarkon dícsérik.

A legtöbb fiatalnak a farmernadrág és az ahhoz megfelelő egyéb ruházat a fontos, a haj a fülkagylót szándékosan eltakarja és a nyugati pop-zene nyilván kellemesebb, mint az ideológiával töltött dalok. A rendszer szerényen a háttérben tartózkodik.

A magyaroknak jól megy. Hogy néhány kispolgári mértéket alkalmazunk: A Budapest utcáin járó emberek jól öltözöttek, a kirakatok a vásárolni kívánók részére gazdag választékot nyújtanak mindenféle áruból és a személgépkocsok forgalmi áradatának torlódása mindennapos esemény. Aki megmarad eme külsőségek regisztrálásánál valóban kevés eltérést fog Bécshez képest felfedezni. Egy idővel ezelőtt a régi szocialista veterán Kóthly Annak így jellemezte a helyzetet: "Olyan, mintha a kormányzat és a nép hállgatóságos megállapodás kötöttek volna. A kormányzat elnéző a néppel szemben és a nép elnéző a kormányzattal szemben". Valóban, hasonló is ilyesmire. A magyar vezetők persze másként fejezik ki magukat. Azonban más szavakkal részben mégis ugyanazt mondják. Mint pl. Benosik István a Magyar Nemzeti Front - amely a párt, a szakszervezetek és kulturális intézmények átfogó szervezete - főtitkára. Ő a jellegzetes

./.

242

bségre, amely az 1956 előtti állapottal szemben fennáll, azokkal a kkal utal, amelyek Rákosi alatt így hangzottak: "aki ninos velünk, lenünk van" és amellyel szemben most a szabály: "aki ninos ellenünk, az velünk van". Ez egy olyan modus vivendi, amellyel még sokáig lehet küdni.

Az is egy tanulság, amit a magyarok maguk tanultak meg 1956-ból. Természetesen a hivatalos álláspontot közlik, ha az 1956-os októberi és novemberi események iránt érdeklődik valaki. Az 1956 előtti és utáni fejlődésben ninosen teoretikus és minőségi különbség. Azonban az 56 előtti vezetők számos hibát osínáltak. Ők a pártban nem akarták a szocialista demokráciát megengedni, ők nem akarták a közös vezetést. És az 1956-os népmozgalom kezdetben a szocialista fejlődés javítása volt.

Azonban nemzetközi erők és a régi rezsim vezető alakjai vették át a mozgalmat, amely aztán egy ellenforradalomba osapott át. A szocializmus elleneségei voltak azok, akik az 1956 őszének eseményeit befolyásolták. Amint már mondtuk, ez a hivatalos nyilatkozat, amelyet hallani lehet. De ez nem az a történet, amelynek alapján az 1973. évi Magyarországot kell megítélni, mert ahhoz éppen 1956 után túl sok történt és túl sok megváltozott.

A változások főként a belpolitikai fejlődés területén történtek. Külpolitikai tekintetben Magyarország a Varsói Szerződés keretén belül, Bulgáriával együtt kétségtelül a Szovjetunió leghűbb szövetségese. A románokkal ellentétben a magyarok a más országokkal való kapcsolataikban alapos különbséget tesznek a szocialista és nem szocialista államok között. A magyarok részére a nemzetközi szocialista közösséghez tartozó országokkal való kapcsolat egy más, egy magasabb rendű. Ez szintén 1956 egyik tanulsága: a Szovjetunió beavatkozási joga, a Brezsnyev tétél avant la lettre. Az Európai Biztonság és Együttműködés Nemzeti Bizottságának szószólói, közöttük Sáriós István, aki a Magyar Kommunista Párt Központi Bizottságának is tagja, úgy nyilatkoznak, hogy meggyőződésük, miszerint a Szovjetunió sohasem fog Magyarországot érdekei ellen oselekedni. Azonban egy néhány hónappal ezelőtt nemcsak a NATO országokat lepte meg, amikor az oroszok az előkészítő MBFR megbeszélések során tudtul adták, hogy Magyarország nem lehet teljes értékű résztvevő a bécsi konferencián. A magyarokat is teljes támadás érte ezzel az orosz manőverre. Egy évvel ezelőtt Kádár és hívei még abból indultak ki, hogy 1972 végére a Német Szövetségi Köztársasággal a diplomáciai kapcsolatokat rendezik. Azonban az oroszok és a osek tudatták, hogy Bonn-nak és Prágának először meg kell egyezni az 1938-as Münchener Szerződés értelmezése kérdésében és csak aztán van Budapest a sor. Diplomáciai tekintetben Bonn és Budapest még mindig nem léteznek egymás számára.

A magyar külpolitika - nyers egészében - azonos a Szovjetunió külpolitikájával. Ez azt is jelenti, hogy a magyarok a bilaterális kapcsolataikat kifejezetten a Varsói Egyezmény és a Comecon keretében helyezik. Csak amikor Moszkvamegadja a zöldfény jelzést, csak akkor lehet magyar részről lépéseket várni, vagy, amint azt az előbb már említett Sáriós kifejezte: "katonai és politikai ténykedés csak a Varsói Egyezmény keretén belüli megegyezés alapján lehetséges, Magyarország csak ezen a kereten belüli megegyezés Olyan valaki, mint Apró Antal, a Politikai Bizottság tagja ehhez még hozzáfűzi, hogy Magyarország kész a Varsói Egyezményhez fűződő kötelekezt lazítani, amint az ellen-szövetség létezése megszűnik.

243

idejűleg azonban és is rámutat a szocialista országokkal való kapcsolatok különleges voltára. És ezek a kapcsolatok fennállnak, függetlenül a Varsói Egyezmény létezésétől. A románoknak erről más a véleményük, azonban az a szabadság, amelyet ők maguknak a külpolitika terén megengednek, a b politikai vonalon teljesen hiányzik. A magyaroknál ez pontosan fordított van.

A változások, amelyeket a magyarok végrehajtottak, a saját ut, amelyeket a magyarok választottak és valószínűleg választhattak a külpolitikai engedelmességük folytán, a társadalom-gazdasági és a kulturális területén vannak. A dogmatikusan központosított gazdasági rendszert 1968 január 1-vel hivatalosan beszüntették. Akkor vezették be az Új Gazdasági Mechanizmust. Már a hatvanas évek elején megkezdődött a gazdasági reformok szükségességének a felismerése. Ez nem volt véletlen. Mert éppen abban az időben kezdett Kádár befolyása állandó jelleggel felvenni.

Az 1952 és 62. közötti időszakban Kádárnak állandó harcot kellett folytatni a sztalinistákkal és Rákosi híveivel. Az ő számára ez állandó kiegészülés és lavírozás volt egyrészt a Nagy követői és másrészt a Rákosi hívek között. 1958-ban úgy látszott, hogy ez a viszály eldőlt, Nagy Imrét halálra ítélték, Kádárnak pedig le kellett mondani a miniszterelnökségről. Az 1959 évi pártkongresszust teljesen a sztalinisták uralták és Hruscsovnek kellett Budapestre jönni, hogy Kádárnak segítő kezét nyújtson. Az ügyes taktikus Kádár ezt követően - minden várakozás ellenére - meg tudta a pozícióját erősíteni. És ez odavezetett, hogy a nem párttagok is jogokat kaptak a párt és az állam politikai határozatainak kialakítása terén. Hogy az 1956. évi politikai foglyok amnesztiát kaptak és, hogy a vélemény nyilvánítási és egyesületi szabadság egy tágabb értelmezést kapott. A sztalinisták részéről a reakció nem váratott magára, azonban Kádár 1962-ben azaz, hogy erőteljes sztalinista tisztogatást vitt keresztül, keményen visszaütött. Ennek Rákosi is áldozata lett és a végleges leszámolást a Párt Központi Bizottságának ama határozata jelentette, amely szerint azok a személyek, akik a Rákosi rezsim alatt törvénytelen intézkedéseket fogantatosítottak, a jövőben nem viselhetnek közéleti tisztséget. Ilyenek pedig sokan voltak. 1962 után Kádár biztosan ült a nyeregben. És attól az időtől kezdődik az a fejlődés, amely a mai Magyarország képét meghatározza.

A gazdasági reformok szükségességét a magasabb teljesítmény szükséglete sugalmazta. A teljesen központosított tervgazdálkodás ennek nem tudott eleget tenni. Amint azt Frias István, a parlamentáris tervbizottság részéről kifejezte: "Amit terveztünk nem történt meg és amit nem terveztünk, az mégis megtörtént". 1968-ban aztán jött az Új Gazdasági Mechanizmus. Ebben a termelészöszök természetesen állami tulajdonban vannak, azonban a vállalatoknak tág keretek között joga nyílt arra, hogy maguk határozzák meg, hogy akarnak dolgozni és, hogy miből, mennyit akarnak termelni. Van ugyan egy globális terv, amelyben a nemzeti gazdasági növekedését és összetételét megadják, de ez nem foglal magában - mint más keleteurópai országokban - pontosan kidolgozott irányvonalakat mindenféle külön vállalat részére. A vállalatok egy nemzeti piacon alapján és olyan fogalmakkal, mint nyereség és veszteség dolgoznak. A tervben kb. 50 %-ban meghatározott árak szerepelnek és ezek nagyrészt nyersanyagokra és elő-

./.

244

dü létfenntartási szükségletekre vonatkoznak. A másik 50 % a szabad á. akulás alá tartozik. Azt is lehet mondani, hogy az Új Gazdasági Meeha-ni. az egy bizonyos fajta szocialista piacgazdaságot tartalmaz. Ez az egy. ejjüleg a legfontosabb magyarázat is arra, hogy Magyarországon a lako. ág fogyasztása aránylag magas színvonalon áll.

A magyar gazdasági politikát most és a jövőben is a teljesítmény, az élet-színvonal és a fogyasztás emelésére irányítják. A gazdasági növekedésnek feltétlen elsőbbséget adnak. Olyan kérdések, mint a vállalat demokratizá-lása, munkásvezetés alá való helyezése, vagy a munkásoknak a vezetésben más módon való részvétele, lényegesen alacsonyabb rangsorban állnak. És emellett még azok nem is politikai-ideológiai megfontolások azok, amelyek itt a tulnyomó szerepet játsszák. Mert ezt lehetne feltételezni abból, hogy nemrégiben három vezető személyt - köztük egy volt miniszterelnököt - sártak ki a Kommunista Pártból az új baloldali irányzat vádjával. Ez az irányzat abból állt, hogy hívei voltak a jugoszláv munkásvezetés rendszeré-nek, de a székesfehérvári Ikarus autógyár igazgatója, - akit úgy, mint minden kollégáját a miniszter nevez ki - egy sokkal pragmatikusabb érvelést adott. Minél kisebb a munkások befolyása a beruházásokra, annál jobb az eredmények. És figyelemmel arra, hogy a munkások az év végén nyereségrésze-sedést kapnak, a jó eredmény az ő érdekükben is áll. Ezek után a kör pontosan zárul azzal a megállapítással, hogy a csekély befolyás maguknak a munkások-nak áll az érdekében. A magyarok részére a feszültségi mező a hatékonyság /efficiency/ és a demokratizálás között szemmel láthatólag nem okoz problémát.

A külkereskedelem Magyarország részére életfontosságú. Ez nem is osodálatos egy olyan országnál, amely bauxiton és egy csekély mennyiségű szénen kívül semmiféle nyersanyaggal nem rendelkezik. Elsősorban a Szovjetunió az, amely-nek nyersanyagokról és energiáról kell gondoskodnia és így a magyarok lel-kesen örültek a Moszkva és Washington közötti kereskedelmi megállapodásoknak. Mert ettől a Nyugattal való gazdasági kapcsolatok terén tágabb lehetőségeket várnak. Hiszen ilyen csak akkor lehetséges, ha először a Szovjetunió lép ki a Comecon gazdasági elzártágából.

Biró József, a magyar külkereskedelmi miniszter állandóan rámutat a nem szocialista államokkal való kereskedelem növekedésére. A Hídeg Házban ide-jén a teljes külkereskedelem 83 %-a a Keleti Blokk országaival bonyolódott le; ez 1972-ben már csak 66 % volt. Ez a viszonylat a közeljövőben még to-vább fog változni a Nyugat országaival folytatott kereskedelem javára; ez meggyőződése a magyaroknak. Az enyhülés politikai klímájának ezt elő kell majd segíteni. A magyarok e tekintetben is másként fogják meg a dolgot, mint a románok. A román példát a két szuperkapitalista intézmény a Világ-bank és a Nemzetközi Pénzügyi Alap tagsága tekintetében a magyarok egyelő-re nem tudják követni. Azonban különösképpen helyznek el a nyugateurópai tő-ke-piacon. A legjobban szembeütő különbség azonban az Európai Gazdasági Községgel való kapcsolatban mutatkozik. Magyarország nem akarja Bukarest ikeres manőverét megismételni és ugyanúgy, mint Románia belépni az Európai Gazdasági Község Általános Preferenciális Rendszerébe. A magyarok kifeje-ten vonakodnak az "ámaradt" vagy "fejlődésben lévő" ország megjelölésé-nek. Azonban egy másik ok is van.

Armenyire pragmatikus is Budapest a belföldi gazdasági politikájában, külföldi kapcsolatokban első látásra ismét egy jó adag orthodox fel-rás észlelhető. Ez év január 1-e óta nem lehetséges kereskedelmi egyez-m. v megkötése bilaterális alapon az Európai Gazdasági Község országai és valamely keleteurópai ország között. A még fennálló megállapodások az 197. év végével lejárnak. Megújítás csak az Európai Gazdasági Községgel lehetséges, a közös kereskedelmi politika keretében; a tagállamokkal nem. És ezt a magyarok egyelőre vonakodnak elfogadni. Minden részletezés és indokolás nélkül közli Bíró József, hogy Magyarország nem hajlandó tár-gyalni az Európai Községgel. Mi csak bilaterális alapon akarunk tárgyal-ni és mi a Közös Piac ellen éppen úgy fogunk harcolni, mint az Egyesült Államok, vagy Japán. Ez merev álláspont és nagyon kétséges, hogy fenntart-ható-e. Azonban nagyon lehetséges, hogy ezt a magatartást a Comecon sugal-mazza, vagy helyesebben Magyarországnak az a kívánsága, hogy magát jobban szabadabbá tegye a Comecontól.

Az Európai Gazdasági Község közös kereskedelmi politikájának veszélye ugyanis az, hogy a Szovjetunió a Kelet és Nyugat közötti kereskedelem-politikai kérdéseket szintén, mint blokkok közötti kérdést akarja sza-bályozni. És éppen a Comecon útján tudják az oroszok az ő gazdasági és politikai tekintélyüket Kelet-Európa egyéb részeiben érvényesíteni. Ha pedig valaki ettől fél - és ez bizonyára áll Magyarországra - akkor gyen-gíti a saját helyzetét azzal, hogy már előre elismeri, hogy a bilaterális egyezményektől el lehet bocsuzni. Ez lehetne a háttér Magyarországnak me-rev magatartásának az Európai Gazdasági Községgel szemben. Egyébként a nyugateurópai gazdasági összehangolás más módon is akadályozással fe-nyegeti a Kelet-Nyugati kereskedelmi kibővülést és ezzel a gazdasági libera-lizálást. Az Európai Gazdasági Község politikájának gyámolító elemei, a megkülönböztető, csökkentett kontingentálás és díjszabások a Kelet-Európából jövő import tekintetében bizonyosan nem áll az olyan országok, mint Magyarország érdekében, amely országok megpróbálnak kikerülni az orosz dominálás alól.

A magyarok nagy jelentőséget és értéket tulajdonítanak a Kelet és Nyugat közötti ipari együttműködés formáinak. A súlypont ennél a közös vállala-kozásokra /joint ventures/ esik. Sőt 1972 októberé óta külföldi vállala-tok a magyar üzemek tőkéjéből 49 %-ot megszerezhetnek. Az ipari együtt-működésnél a magyarok a vállalatok közötti hosszabb lejáratu szerződés-ekre gondolnak, közös kutatás /research/, fejlesztés, gyártás és áruelhe-lyezés vonalán. Bíró szemében ez a harmadik dimenzió a Kelet és Nyugat közötti gazdasági kapcsolatokban. A magyarok nem osinálnak titkot abból, hogy ez az együttműködés egy - minden oldalról kívánt - további libera-lizáláshoz vezet. Ez egyidejűleg a hajtórugója is az oly sokszor dícsért ipari együttműködésnek. Mert a gyakorlatban ez jelenleg alig jelent va-lamit. Az a kereskedelem, amely abból a kb. 250 együttműködési megállapo-dásból származik, amelyek jelenleg Magyarország és a Nyugat között fenn-állnak, talán a 2 %-át adja a Nyugattal való teljes magyar kereskedelem-nek. Azonban gazdasági vezetők alatt gyakran politikai célok lapulnak; ez Magyarországon bizonyosan így van.

./.

245

246

Az 1968-as gazdasági decentralizálás a magyarok részére meghozta a szükséges problémákat is. Az egyik legfontosabb ezek közül a jövedelem megoszlás. A hivatalos statisztikák alapján a jövedelmi viszonyok Magyarországon bizonyosan nem rosszabbak, mint Hollandiában; sőt ellenkezőleg. Azonban elsősorban az ipari munkásság csoportja az, amelyik attól fél, hogy az áremelések hatását elégtelenül kompenzálják és így a helyzetük relative nem javul. Az Új Gazdasági Mechanizmus gondoskodott ugyan egy magasabb életszínvonalról, azonban egyben lehetővé tette pl. az élelmiszerek és iparicikkek árának emelését. Ezzel kapcsolatban a szaksszervezeteknek az véleménye, hogy a béreket jobban kézben tartják, mint az árakat. Ezzel szemben áll az önállóság, a szabad foglalkozásuk, az intellektuális káder, a gyárigazgatók növekvő "új osztálya". Ezeknek a jóléte megnyilvánul a Balatonnál lévő második házban, külföldi utazásokban, drága autókban és egyéb hasonló dolgokban. Az ipari munkások ugyanúgy a parasztokkal szemben is háttérbe szorítva érzik magukat. A mezőgazdasági termelősövetkezetek tagjai elsősorban egy szép árat kapnak a termékeikért, de ezenfelül egy kiegészítő jövedelem forrásuk is van azszal, hogy jogukban áll a saját tulajdonukban levő földterület termékeit eladni.

A magyar vezetők nyilvánvalóan nem osinálnak maguknak sok gondot e csoport-különbségek miatt. Ellenkezőleg, a saját-csoport érdek felfedezését osendben elősegítik, mert ettől az egész teljesítőképesség emelkedését várják. Ez egyébként nem jelenti azt, hogy a magyarországi dolgok menetét jelenleg mindenki szívből üdvözl. Moszkvában, de magában a magyar pártban is elegen vannak, akik úgy gondolják, hogy a reformok túl messze mennek és egy orthodoxabb politikát kell ismét bevezetni. Egyelőre azonban a magyar vezetés jellegzetessége egy olyan stabilitás marad, amely meglehetősen kivételes. Kádár, a párt vezetője és Pock, a miniszterelnök biztosan ülnek a nyeregben és ha ők a reformokat ugyanolyan ügyességgel tudják keresztüll vinni, mint amellyel megkezdték azokat, talán Magyarország meg tudja valósítani azt a fejlődést, amelyet Csehszlovákiától oly nyersen megtagadtak.

Reform(kényszer) és illúziók

Az előző fejezetekben megfogalmazottak alapján a rendszer szanalásának⁵⁹ és működőképességének lényege: fenntartani a megújulási képesség állandóságának illúzióját Magyarországon.⁶⁰ Egy olyan szocializmus modell működtetése és menedzselése történt a 60-as évek közepétől – tulajdonképpen a rendszerváltozás küszöbéig –, amely a „hogyan maradjunk elvhű kommunisták új hangsúlyokkal, megközelítésekkel?” dilemmájával szembesítette a hatalom képviselőit, döntéshozóit. A reformretorikára támaszkodó elképzelések illúziókat, várakozásokat keltettek bizonyos nyugati politikai döntéshozókban. Az 1968. január elsejével bevezetett „új gazdasági mechanizmus” a reform-logika a reform-illúziók jelképes hivatkozási, és igazodási pontjává vált. A békés kiszámíthatóság hétköznapijait biztosító gulyáskommunizmus reform-logikája szempontjából érdekes kísérlettel szembesülhetünk: az ideológiai-lag rendszeridegen, kispolgári fogyasztói attitűdre, és a „munkásosztály forradalmi vezető szerepére” egyaránt támaszkodó szocializmus kísérletével.

Nem volt kérdés, hogy a népi demokrácia liberalizálásának határai nem mehettek túl egy olyan ponton, amely az (egypárt)rendszer önmeghatározásából (marxista-leninista ideológiájú kommu-

59 Kalmár Melinda: „Ennivaló és hozomány.” (277-278.)

60 Valuch Tibor, „Gulyáskommunizmus” c. tanulmányában hangsúlyozza, hogy ideológia, eszmék, elvek tekintetében nincs lényegi különbség a „kemény” és a „puha” diktatúra között. A politikai mechanizmusok tekintetében érvényesül az „élni és élni hagyni” elve. In.: „Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről”. Szerk.: Romsics Ignác. Osiris, 2002.

nista párt hegemoniája, proletár internacionalizmus kötelezettsége, *proletárdiktatúra* erőszakszervezetekre támaszkodó biztosítása) következően, magát a *létező szocializmus* értékeit veszélyeztetné.

A csehszlovák reformok kérdése kényes alkupozícióba terelte a kádári reformszocializmust. A proletár internacionalizmus oltárán feláldozni egy feltételezhetően szilárd szövetségest, vagy veszélyeztetni az addigi eredmények hitelességét? A Kádár részéről kétségtelenül meglévő rokonszenv – akár Dubcek, akár a folyamatok tartalma, célja iránt –, törvényszerűen alulmaradt 1968 augusztusában. Kádár egy csehszlovák Nagy Imre-féle forgatókönyv veszélyét látta, ezért a csehszlovákiai „ellenforradalom kézzelfogható veszélyének” elfogadására próbálta rávenni a dubceki vezetést. Az augusztus 7-i KB ülésen elhangzott nemzetközi eseményekkel kapcsolatban megtartott referátumban⁶¹ a csehszlovákiai helyzettel összefüggésben a Csehszlovák Kommunista Párt vezető, ellenőrző szerepének biztosítása, és a szövetségi rendszer egyben tartásának szellemében kimondottá, deklarálttá vált a létező ellenforradalmi veszély: „A csehszlovák belügyminiszter kijelentette, hogy nincsenek ellenforradalmi elemek, és nyugatról sem szivárogtak be az országba. El lehet képzelni, hogy ne lennének ott ilyen elemek?” A polemikus kérdésfelvetés a kritika mellett a megoldást is sejtetni engedte. Kádár a kétfrontos harc fontosságára hívta fel Dubcek figyelmét a komáromi megbeszélésen.⁶²

A Varsói Szerződés nevében végrehajtott megszállás után három nappal készült dokumentum („Tájékoztató az MSZMP és

61 MOL M-KS 288.f. 4.cs. 93. ó.c.

62 Kádár és Dubcek augusztus 17-én találkoztak.

a kormány együttes ülésének állásfoglalásáról”) alapján képet kaphatunk Kádár szerepéről, ill. arról a nyomásról, amely egyes kommunista vezetők részéről megnyilvánult a dubceki vezetés irányába. Félték attól a forgatókönyvtől, hogy a CSKP tervezett kongresszusa visszafordíthatatlan folyamatot indít el, következetesen kiállva az addig képviseltek mellett (saját út tiszteletben tartása). Ebből következően olyan olvasata van a beavatkozás dátumának, amely megakadályozta a CSKP reformerői részéről sorsdöntőnek szánt szeptemberi, rendkívüli kongresszus megtartását.⁶³

Az augusztus 18-i moszkvai egyeztetésen Brezsnyev tájékoztatja a katonai megszállás tervéről a megjelent tagállamok pártvezetőit. A kétfrontos harc jegyében Kádár és Brezsnyev egyetértettek abban, hogy el kell kerülni a látszatát, hogy a szektás Novotny-féle vonalat rehabilitálnák a Varsói Szerződés katonai beavatkozásával. Kádár, amennyiben szembe száll a moszkvai akarattal, saját maga által kialakított, megteremtett legitimitását, hivatkozási pontját, bázisát teszi semmivé. Ami Prágában megengedett, az Budapesten miért nem lehetett 12 évvel korábban? Kádár végül valamilyen formában morális csapdahelyzetbe került. 1956 tanulságaiból következő meggyőződése miatt sem okozhatott különösebb lelkiismereti problémát a csehszlovák „szocializmus megmentésében” való részvétel.⁶⁴

63 MOL M-KS 288.f. 32.cs.

64 Huszár T. monográfiájában, egy Kádár számára kellemetlen „lélektani” aspektust is felidéz, amely talán könnyebben elfogadhatóvá tette önmaga számára a csehszlovák reformok másfajta olvasatát. Dubcek budapesti tárgyalásaival egy időben jelent meg Prágában a „Literární Noviny” c. irodalmi folyóiratban egy Nagy Imre emléke előtt tisztelgő írás („Szentén egy évforduló” címmel). „A dubceki dilemmára két lehetséges válasz képzelhető el: vagy hiszekényen el kívánja fogadtatni a kommunista nómenklatúrával és nemzetközi patrónusaival, vagy vállalja a szovjet típusú rendszer következetes bírálását. Ez esetben maga mögött tudhatja a nemzet, a társadalom demokratikus

A Dubcek nevéhez kapcsolódó prágai tavasz a geopolitikai adottságokon túl éppen azért jelentett többet és vált veszélyes kísérletté Moszkva számára (az „emberarcú szocializmus-modellek” keresésében), mert olyan tendenciákat erősített, amelyek alapját jelenthették volna egy valódi szocialista pluralizmus irányába mutató fejlődésnek. A prágai tavasz sorsát meghatározták a nemzetközi realitások és a „proletár internacionalizmus” elvárásainak könnyörtelen, rideg valósága.

„A Brezsnyev-doktrína nyugati elfogadása a *status quo* megőrzését tekintette elsődlegesnek, az enyhülés a leszerelés, békés egymás mellett élés stratégiája alá rendelték a morális, politikai szempontokat. A szovjet biztonsági érdekek garantálása a radikálisabb reformok óvatosabb támogatására ösztönözték a nyugati tényezőket.”⁶⁵

Fontos leszögezni, hogy a hatvanas évek első felében a keleti blokk országai szinte mindegyikében a gazdasági mechanizmus az irányítási rendszer átalakításán gondolkodtak – eltérő intenzitással. Így sem a hazai, sem a csehszlovák reformtörekvés nem elszigetelt jelenség volt a 60-as évek közepétől, hanem egy korrekciós folyamatba illeszkedett. A gazdasági mechanizmus átalakításának középpontjában a bürokratikus központi tervezési és irányítási rendszer, a vállalati kezdeményezés szerepének, a dol-

többségét. Nagy Imre ez utóbbi utat választotta, s így lett az emberarcú szocializmus csehszlovák víziójának előfutára.” (Huszár T. 212.o.) Kádárt az írás tartalma (számára egyértelmű párhuzam) a morális választás következményeivel szembesítette.

65 In.: Békés Csaba: „Európából Európába.” (235.o.)

A Szocialista Internacionálé egyik meghatározó pártjának a Brit Munkáspártnak a külügyi referense nem tartotta időszerűnek az önálló csehszlovák szociáldemokrata párt újjáalakítását, annak ellenére, hogy kirajzolódtak egy többpárti együttműködésnek a lehetséges körvonalai 1968 késő nyarára.

gozók „tudatos, alkotó” részvételének, ill. a szocialista gazdaság piaci szabályozásának kérdései álltak. A „szabályozott piacgazdaság” valós gazdasági, társadalmi és politikai demokrácia hiányában vékony kapaszkodót/kapcsolódást jelenthetett a szociáldemokrácia eszmei és gyakorlati valóságához.⁶⁶

A hazai „Mitbestimmung” – mint a dolgozók beleszólásának lehetősége a képviseleti rendszeren keresztül a termelés ügyeibe –, egy *szociáldemokrata-típusú* megoldást lebegtetett meg a tervezett reformlépések részeként. A vállalatok felügyelő bizottságainak létesítése körül tartott Politikai Bizottsági vitában 1966 májusában elhangzott aggodalom érzékeltette a reformok határait. Biszku véleménye („figyelembe kell venni a pártszervek oldaláról elhangzott érveket, nehogy a szakszervezetek nagyobb jogokat kapjanak a vállalati felügyelő bizottságokban, mint a pártszervezetek”) szimbolikus jelentőséggel is bír, kifejezve a reformok ideológiai határait.⁶⁷

A vitában kitapintható volt Kádár és Nyers felfogásbeli különbsége. Kádár ideologikusabb, a szocializmus lényegét féltő aggodalmai álltak szemben a racionálisabb, ha úgy tetszik, szakmaibb érvekkel. „Itt 20 évig a munkásosztály és a párt vezetett, nehogy most egyesekben olyan érzés keletkezzék, hogy most a közgazdászok veszik át az ország vezetését” – hangsúlyozta Kádár 1966 májusában zajló PB-vitában. Arra az esetre, ha nem kívánatos irányba haladna a folyamat (vagyis az ellenőrzés

66 L.: a Konjunktúra- és Piackutató Intézet kiadásában (1966?) Lányi Kamilla összefoglaló jellegű tanulmányát: „Változások néhány szocialista ország gazdasági mechanizmusában.”

67 MOL M-KS 288.f. 5.cs 394.ő.e.

és irányítás kicsúszna a párt illetékeseinek kezéből) a párt és állami szervek korrigálhatnák a folyamat zavarait. Ezzel szemben Nyers egyértelművé tette, hogy többről van szó, mint néhány százalékos gazdasági javulás biztosítása. Mélyebb, a rendszer egészét érintő belső ellentmondásokat felszámoló reformokra van szükség.⁶⁸

Az egész időszakra vonatkozó reform-megújulási, szocializmus-értelmezési problematika más dimenzióban jelentkezett a nyolcvanas évek második felében. A gorbacsovi reformok hátszélében olyan új elemek, hangsúlyok jelentkeztek, kerültek előtérbe, amelyek néhány évvel azelőtt legfeljebb – kis túlzással – szamizdat irodalomban jelenhetett meg. A népfrontos, tehát a párt által kijelölt és irányított társadalmi kiegyezés hitelét, erejét veszítette, ill. kevés volt már ahhoz, hogy radikálisabb válaszokat találjanak a rendszer irányítói, működtetői.

1968-hoz képest is újat, hatékonyabbat kellett kitalálni a rendszer megmentése érdekében. A Társadalomtudományi Intézet munkatársai által kidolgozott tanulmány – összekapcsolva az 1984. áprilisi KB határozatban megfogalmazottakkal – aktualizálja a másfél évtizeddel azelőtti reformokat.⁶⁹ „A gazdaságirányítás 1968-ban bevezetett reformja, amely az MSZMP elvi alapokon nyugvó reformpolitikájának szerves része... politikai tett volt, amely a szocialista társadalom árutermelő jellegének, érdek-

viszonyainak strukturáltságának a társadalmi szférák viszonylagos autonómiájának tudomásulvételén alapult. Miért torpant meg? Intézményrendszer reform-konform átalakítása elsorvadt, szűken szakmai kérdésként kezelték nem szélesebb társadalmi összefüggésben.” A tanulmány hangsúlyozta, hogy a gazdasági egységeknek a központi államigazgatástól való viszonylagos önállósága, ill. a központi államigazgatásnak a párttól való viszonylagos önállósága elengedhetetlen feltétele egy hiteles reformnak.

Az előre menekülés veszélyes és beláthatatlan következményekkel járó bizonytalansága felerősítette a párt döntéshozói között meglévő törésvonalakat. Az *ortodoxok-reformpártiak* leegyszerűsítő képlete sokkal árnyaltabb és összetettebb módon jelentkezett attól függően, hogy ki mit értett rendszerkorrekció, reform, és megújulás alatt. A már korábban jelzett kérdés tartalma („hogyan maradjunk elvhű kommunisták más hangsúlyokkal?”) egyre jobban elmozdult a „hogyan legyünk reform szocialisták, szociáldemokraták?” értelmezés felé.⁷⁰

A társadalmi, gazdasági problémákra adandó reform-válaszok, megoldási lehetőségek túl léptek az MSZMP szellemi műhelyein.⁷¹ 1987 ősztől megjelent – és félhivatalosan a „tűrt ka-

70 L.: Dr. Gécz József tanulmányát „Az Állampárt belső ellenzéke a rendszerváltásért” (Reformerek és reformmozgalmak a Kádár-éra végjátékában). In.: „A demokrácia 10 éve” tanulmánykötet. Nyíregyháza, 1999.

A szerző a „lopakodó gazdasági reform” 1982-ben kezdődő folyamatának érzékeltetésével nyomatékosítja, megerősíti azt az általános vélekedést, hogy a reform-kényszer (a gazdasági alrendszerek fokozatos átalakításával) forgatókönyvében a társadalom demokratizálódásának szükségszerű folyamata túllépett az ideológiai-hatalmi kereteken, és – természetesen nemzetközi feltételek hátterében – elvezetett a tényleges többpárti átalakuláshoz.

71 A HNF Társadalompolitikai Tanácsa felkérésére 1987-ben készült el reformfolyamatok egyik szimbolikus munkája a „Fordulat és reform” c. tanulmány Antal László, Bokros Lajos, Csillag István, Lengyel László és Matolcsi György szerkesztésében. A szerzők véleménye szerint, a súlyos gazdasági és társadalmi válság, az intézményrendszer zavarai úgy orvosolhatóak, ha a döntéshozók

68 L. Huszár T. 201-203. o.

A Kádár-Nyers nézetkülönbség markánsan ismétlődött egy későbbi kiélezettebb történelmi időszakban.

69 „Társadalmi-gazdasági fejlődésünk tendenciái, ellentmondásai a 80-as években” c. zárótanulmány. Az Agitációs és Propaganda Bizottság által kijelölt kutatási témához kapcsolódva. MOL M-KS 904.f. 2.cs. 132.ő.c.

tegória” szintjén – létezett egy hitelesebb reform megoldásokban gondolkozó mozgalom, a Magyar Demokrata Fórum.⁷²

A rendszerváltozás történetében talán az első kézzelfogható és jelzésértékű mozzanat az MSZMP és az MDF szakértőinek nyilvános vitájáról az 1989. január 23-án készített dokumentum.⁷³ Már a megbeszélés létrejötte nem más, mint egy ellenzéki szervezet elismerésének, partnerként való kezelésének ténye és annak beismerése, hogy más dimenziókban lehet vagy kell keresni a gazdasági, társadalmi, erkölcsi válságból való kivezető megoldásokat.

Milyen mély legyen a megújulás tartalma? Egy tiszta többpártrendszer felé induló folyamat kezdete, vagy egy ún. „szocialista pluralizmus” köztes megoldása valósuljon meg? Az akkori realitások még az óvatosabb megoldások felé mozdították a döntéshozókat, a reform- kommunisták vezetésével irányított és az általuk ellenőrzött átalakulás jobban megfelelt a nyugati elvárásoknak is.

visszatérnek az 1966-os KB határozat szelleméhez, ill. az 1984. áprilisi KB-határozatban megfogalmazottakhoz. A gazdaságpolitikai fordulat elengedhetetlen feltétele egy új társadalompolitikai „filozófia”, amely tényleges dialógust feltételez a társadalom és a hatalom képviselői között. A társadalmi reform (társadalmi demokrácia) lényege a „nyilvánosság a beleszólás az érdekképviseleti pluralizmus eszközeivel a társadalom tagjainak lehetősége legyen a piaci gazdaság és az állami magatartás ellenőrzésére.” MOL M-KS 288.f. 11.cs.4443.ő.e.

72 „A közmegegyezés hajszálerci” címmel a Magyar Nemzet 1987. november 14-i számában közölt Pozsgay-interjú emelte „túrt” kategóriába a lakitelki találkozon elhangzottakat. Az MSZMP illetékesei – a Politikai Bizottságon keresztül lefolytatott vizsgálattal, és a meghozott határozattal jelezték: a „reformgondolkodás” ideológiai határait lépték túl az interjúban idézett Lakitelki-nyilatkozat szellemiségével, egyes megfogalmazásaival. „Pozsgay elvtársnak az említett találkozón való részvétele, szerepvállalása, majd az, hogy közreadta a nyilatkozatot, valamint a nyilatkozat tartalmához való viszonya a párttagság körében zavart keltett, politikai kárt okozott.” – áll többek között a Központi Bizottság tagjai részére elküldött jelentésben. A helyzetelemzésben megfogalmazottak mellett az MDF létrehozásával összefüggésben Pozsgay álláspontját is kifogásolták: „Ami pedig a magyar demokrata fórum létrehozását illeti, azt hiszem, ennek működéséhez a legjobb feltételeket éppen a népfrontmozgalom tudná ma megteremteni...” A HNF főtitkárának szavai egyszerre jelenthették az óvó menedék, ill. a hivatalos vonal kereteibe illeszkedő elterelés szándékát... MOL M-KS 288.f. 11.cs. 4449.ő.e.

73 A Politikai Főiskolán „A demokrácia intézményesítésének alternatívái hazánkban” címmel megtartott vitáról készített feljegyzés jelzete: MOL M-KS 288.f. 11/4457. ő.e.

Még 1989 nyarán is a reálpolitikai megfontolások határozták meg felelős nyugati tényezők elvárásait, félelmeit a kelet-közép-európai változások minőségével, tartalmával összefüggésben.

Ennek ellenére fontos mozzanat volt, hogy a televízió nyilvánossága előtt folytatott vita (kapcsolódva a rendszerváltozás szimbolikus eseményéhez, a „168 Óra” c. rádióműsorban elhangzott Pozsgay-interjúhoz) a politikai demokrácia megvalósításának elkerülhetetlenségét érzékeltette a társadalommal.

1989-re már egyértelművé vált, hogy a demokratikus szocializmus retorikáját használó, és gyakorlatát elfogadó radikális *reformkommunisták* – követve pl. az Olasz Kommunista Pártot – szervezetileg is csatlakoznak a szociáldemokraták nagy családjához, beteljesítve a korábban megfogalmazott reményeket az európai „baloldal” történelmileg szükségszerű, de sajnálatos megosztottságának meghaladásával kapcsolatban.⁷⁴

Egy 1989 tavaszán készült feljegyzés szerint a „szociáldemokrata alternatíva” a demokratikus baloldal számára igazodási modell a hazánkban, szemben a konzervatív monetarista elképzelésekkel.

A csatlakozásnak vagy a rendszeres együttműködésnek a politikai haszna a több állammal való kapcsolatrendszer kiépítése. Magyarország a nyugati gazdasági információs vérkeringésbe kerülhet. Az MSZMP legitimációjának erősödését is jelentené, ezzel erősödne hazai pozíciója is, bizonyítva, hogy demokratikus szocialista(!) párt. A Szocialista Internacionálé gazdaságpolitikai Bizottságának tagjaként az adósságkezelés is könnyebbé válhatna.

74 Egy hosszabb egyeztető folyamat végállomásaként 1992 szeptemberében lett hivatalosan teljes jogú tagja az MSZMP a Szocialista Internacionálé szervezetének.

A helyzet kialakulatlansága miatt a tagfelvételi kérelem még nem aktuális, ezért a megfigyelői státusz a bizottságok munkájában tenné lehetővé a közeledést.⁷⁵

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt újjáalakulása után megtörtént a két baloldali párt hivatalos kapcsolatfelvétele.

Az 1989. január 18-án létrejött találkozón a megjelent szociáldemokrata vezetők hangsúlyozták, hogy a maguk részéről együttműködésre törekednek az MSZMP-vel, a két párt érdekei egybe esnek, párhuzamos tevékenységet és érdemi partnerséget feltételezve. Révész András külön is hangsúlyozta, hogy kapcsolataik kiépítésénél fokozott gondossággal járnak el, semmiképpen nem akarnak ártni az ország érdekének, sem az MSZMP jó hírének... A Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetői megértőnek mutatkoztak az ország külpolitikájával kapcsolatban, beleértve a Szovjetunióval és a Varsói Szerződés államaival való különleges együttműködést is.

Nyers által írott „Emlékeztető” szerint a szociáldemokrata illetékesek, tárgyalópartnerek⁷⁶ által képviseltek úgy is értelmezhetők, hogy nem kívánnak ellenzéki álláspontot képviselni. A feljegyzés alapján egyetlen ponton volt érdemi véleménykülönbség, ez pedig az 1948-as pártfúzió tartalmának megítélése. Nyers az egyesülés módját és gyakorlatát kifogásolta, egyébként érdeminek tartva azt. Révész András kinyilvánította, hogy az MSZDP a

nemzeti felemelkedést szolgálva az MSZMP-vel kooperációban is hatni akar a folyamatokra.

1988 tavaszán több tisztázó beszélgetésre került sor a PB megbízásából Nyers Rezső és Marosán György állítólagos kezdeményezésével („Szakasits Árpád Kör”) kapcsolatban. Nyers határozottan tagadta a vádakát, kijelentve, hogy az SZDP lehetséges újjáalakítása szóba sem került a Marosánnal folytatott beszélgetés során. Ő kommunistának tartja magát, nem váltogatja meggyőződését és Marosánnal együtt árulónak tartják azokat, akikben még él valamiféle nosztalgia az SZDP iránt. Állítása szerint ő beszélte le a kezdeményezőket, vagyis a Kör szervezése még azelőtt abba maradt, mielőtt elkezdődött volna...

Marosán – Aczéllal folytatott beszélgetés során – egyértelműen Nyersnek tulajdonította az ötletet, leszögezve, hogy pluralizmus címén mindent el tud képzelni, kivéve azt, hogy két munkáspárt legyen. „Testvérháborúban nem kíván részt venni...”⁷⁷

Nyers Rezső személye – szoros összefonódása a reformpolitikával – jelképes hidat képez 1968 és 1989 ősze között. 1988. február közepén Nyers levelet ír Kádárhoz,⁷⁸ amelyben összefoglalja gondolatait az ekkorra már egyre nyilvánvalóbb társadalmi, gazdasági válsággal összefüggő megoldási lehetőségekről. Kádárral együtt, és vele szemben sem mehetett Nyers, még akkor sem, ha egy olyan elképzelés megvalósításán dolgozott, amely a haladó baloldali hagyományokhoz visszanyúlva próbál megoldásokat találni a szocializmus keretein belül. A nemzet, demokrácia, szoci-

75 MOL M-KS 288.f. 32.cs. 1989/87.é.e./718.d.

A tagság kérdésének belpolitikai leágazását jelentette a korábban emigrációban tevékenykedő MSZDP-vel való egyeztetés. Mivel az MSZDP tagság soha nem szűnt meg a magyar képviselő helye be volt töltve. A második párt felvételének feltétele, hogy a már tagsággal rendelkező hozzájárulását adja...

Ez az összefüggés is szóba került Nyers R. és H. J. Vogel októberi megbeszélésén.

76 Az MSZDP képviseletében Révész András, Bácskai Sándor, Baranyai Tibor, Takács Imre és Révész T. Mihály vettek részt a megbeszélésen. MOL M-KS 288.f. 66.cs. 49.é.e.

77 MOL, M-KS 288.f. 5/1025. é.e.

78 MOL, M-KS 288.f. 66.cs. 21.é.e.

alizmus fogalmainak összekapcsolása egy haladó hagyományokat vállaló új kezdeményezésben egy tanácsadó, mely „szellemi műhelyként” próbálja bevonni az embereket a szocializmus megújításának folyamatába.

A *társadalmi öntevékenység* egyelőre megfoghatatlan megfogalmazása, beemelése egy korábbi antifasiszta indíttatású mozgalomba nem nyerte el Kádár bizalmát, aki a „pajzson keletkezett részként”, veszélyes kísérletként értékelte az ötletet. Nyers szerint a központi cselekvés mellett lehetne egy olyan hajtóerő (az „Új Márciusi Front”), amely megmentheti a szocializmus maradék hitelét, vonzerejét a társadalom többsége előtt. „Az elmúlt évek közmegegyezésének pillérei már nem elegendők a jelenben és a jövőben.” Az egyik fő pillér a gazdasági fejlődés és az életszínvonal javulása majd megőrzése összeomlott a közvélemény szemében. A másik fő pillér az élenjáró szocialista reform-ország képe és tudata meggyengült. Ezért a társadalmi párbeszéd szerepét kell növelni, elmélyíteni.⁷⁹

Kádár érezte, talán ösztönösen is felismerte a veszélyt. Annak ellenére, hogy a Nyers által felvállalt új szellemi kezdeményezés szellemiségében végül is egy felújított 68-as új mechanizmusként is értelmezhető, a külső és belső adottságok megváltoztak, 1988 nem 1968. Kádár nem ismerte el a rendszer válságát, sőt, szerinte már pozitív folyamatok indultak be. Határozottan negatívan

79 Nyers feljegyzése alapján a szellemi reform-mozgalom a TIT, a HNF és a közgazdasági reformerek sorából táplálkozott. A kezdeményezésben a „Valóság” c. folyóirat szerkesztői mellett Kőrösi József, Gyurkó László, Vitányi Iván, Újhelyi Szilárd vett részt. Összesen 21 alapító jött össze 1987 végén a Kossuth Klubban. M-KS 288.f. 66.cs. 34.ő.e.

szólt az alternatív „társadalmi kezdeményezésekről” (elsősorban az MDF-ről), amelyek veszélyeztetik a párt vezető szerepét és ezzel a szocializmus ügyét is.

Az „Új Márciusi Front”⁸⁰ még nem aktuális Kádár véleménye szerint, mert „kiengedné a szellemet a palackból”. Nyers szocializmus-értelmezése – a megoldás, válságkezelés perspektívájában – már teljesen értelmezhetetlen volt Kádár számára. A kádári kiegyezés – Nyers által is elismert – addigi kereteinek, tartalmának kiüresedése, hiteltelenné válása majd összeomlása egy politikai vákuumot hozott létre, amelynek megszüntetéséhez sokkal szélesebb kiegyezésre van szükség. Az alternatív elképzelések meghallgatása, beemelése a társadalmi párbeszéd kereteibe jelentheti a szélesebb és egyúttal eredményes összefogás lehetőségét.

A *hallgattassék meg a másik fél is* szükségszerűsége a Hazafias Népfront szervezetét egy valódi szövetségi politika, összefogás terepévé tenné, meghaladva az addigi kommunista gyakorlat rutinját. Meddig tekinthető konstruktívnak egy alternatív szervezet? Természetesen a mérce, a párt vezető szerepének, ill. a szocializmus alapfelfogásának megkérdőjelezhetetlensége. Talán ez kapcsolta még össze a radikálisabb reformokban gondolkozókat és a Kádár-vonal követőit.⁸¹

80 A Márciusi Front 1937. március 15-én alakult. A népi írók szellemi törekvéseit mozgalmi keretekbe foglalva fogalmazta meg a társadalmi reformok legfontosabbnak tartott, elkerülhetetlen lépéseit.

81 A Politikai Bizottság 1988. március 22-i ülésén megfogalmazott állásfoglalásában ítélte el a „párt-szerűtlen” kezdeményezést, amely fellépés a párt politikájával és vezető szerepével szemben. MOL, M-KS 288.f. 5/1022 ő.e.

Pár(t)beszéd

A marxista baloldali egység, ill. a történelmi szakadás tanulságai, annak meghaladásának kérdése élő igényként vetődött fel a Magyar Szocialista Munkáspárt és a Szocialista Internacionálé pártjai kapcsolatának évtizedeiben. A szocialista demokrácia és a demokratikus szocializmus ideológiai versengésében az *enyhülési politika*, a kelet-nyugati párbeszéd, a leszerelés, fegyverzet ellenőrzés kérdései mellett a társadalmi haladás, antifasizmus, találkozási pontokat jelentettek az együttműködés tekintetében. A „békés egymás mellett élés” taktikai és stratégiai irányvonala egyszerre jelentette a keleti blokk olvasatában az eszmei, ideológiai behatolás és fellazítás lehetőségét, ill. a szocializmus, kommunizmus építésének kedvező lehetőségét az „antiimperialista összefogás” jegyében. A hatvanas évek közepén a KB Külügyi Osztályának javaslata⁸² is az elválasztó kérdések helyett az összekötő mozzanatok előtérbe állítását tartotta fontosnak.

Ebben a dokumentumban hivatkoztak az Szocialista Internacionálé 1965. januári salzburgi konferenciáján elhangzott Brandt-kijelentésre is (a keleti országokkal folytatott kereskedelem gazdaságilag megalapozhatja a Szovjetunióról való fokozatos leválást), figyelmeztetve az *eszmei éberség*, az óvatosság fontosságára a baloldali együttműködéssel kapcsolatban.

Az enyhülési politika a kelet-nyugati párbeszéd a fegyverzet-korlátozási tárgyalások leglátványosabb évtizedében jelent meg az MSZMP vezetőtestületi döntéseiben a szociáldemokrata pártokkal folytatott együttműködés kérdése.⁸³ 1969-ben a kommunista és munkáspártok moszkvai tanácskozásán elfogadott határozatok alapján, a szociáldemokrácia differenciált megközelítésének hangsúlyozásával, a munkásosztály egységének helyreállítása esélyt teremt a monopolkapitalizmus elleni harchoz.

A Politikai Bizottság 1974. május 21-i ülése foglalkozott a KB Külügyi O. előterjesztésével („Jelentés a szocialista, szociáldemokrata pártokkal kialakított kapcsolatainkról, javaslatok a további feladatokra”⁸⁴). Novemberben pedig elkészült egy 48 oldalas összefoglaló anyag „A mai szociáldemokrácia és a kommunista és munkáspártokkal való kapcsolataik kérdései” címmel. A jelentés legérdekesebb megállapításai az emigráció kérdésköréhez kapcsolódnak. Az értékelés szerint a legszélsőségesebb antikommunista vonalat képviselik, viszont a reálpolitika felülkerekedése befolyásuk, súlyuk csökkenéséhez vezetett a hatvanas évek végétől. 1963-ban a Szocialista Internacionáléban működő – kommunista pártok

83 A 70-es években megalapozott szociáldemokrata-kutatás a 80-as évek elején vált karakterisztikussá az MSZMP Társadalomtudományi Intézetében folytatott, rendszerezett kutatásoknak köszönhetően.

Két témacsoportban („A mai szociáldemokrácia kérdései”, ill. a „Békés Együttélés Ideológiai Kérdései”) a szociáldemokrácia pontosabb meghatározása céljából kijelölték a legfontosabb kutatási területeket, irányokat. Így pl.: reformizmus eszmétörténeti összefüggései, helye, kapcsolódása más reformrendszerekhez, vonatkozási pontjainak feltárása. Érdekes megállapítást tartalmaz a kutatás tartalmi irányainak meghatározása: a „szocializmus” ideológiájának karakterisztikusabbá kell válnia, mert a reformizmus nem kizárólag a szociáldemokrácia privilégiuma.

A legfontosabb tanulmányok a 80-as évek közepén és a második felében születtek: „Svéd modell tanulságairól” (Nyilas Mihály, 1986.), „Az olasz szakszervezetek és a baloldali egység kérdéseiről” (Keszthelyi Csaba, 1987.), „Keynesianizmus hatása a reformizmusra”. (G. Márkus György, 1987.).

84 MOL, M-KS 288.f. 5.cs. 637.ő.e.

82 MOL, M-KS-288.f. 32/1965/36. ő.e.

irányába kidolgozandó elvekkel foglalkozó – munkabizottságban 50%-os volt az emigrációt képviselők aránya, 1969-ben már az átszervezésnek köszönhetően kihagyták belőle őket. Mint az összefoglalóban olvasható: „a SzI-nak a kommunista pártok liberális fiataljaira kell orientálódnia, az emigrációnak háttérbe kell húzódnia, tevékenységük teher a kelet-nyugati együttműködésben.”

A hetvenes években Marosán György többször folytatott megbeszéléseket nyugat-európai baloldali szociáldemokrata (szakszervezeti- és pártfunkcionáriusokkal) a szakszervezeti egység megvalósításának lehetőségeiről. Ezekről hosszabb beszámolókat írt a Politikai Bizottság illetve Kádár János számára. Az első – a skandináv országokban és Ausztriában folytatott megbeszéléseiről készített 1973-as – beszámolójában kiemelte, hogy „új korszak kezdődik a munkásegység megvalósítására”, és a Magyar Szocialista Munkáspártnak világos taktikai és stratégiai koncepciókkal kell felkészülnie erre az új kihívásra. Ez az európai méretű baloldali egység elvezethet egy európai szakszervezeti egységhez, ebben a folyamatban nyugati tapasztalatai alapján a magyar szakszervezeti mozgalom, ill. a párt hitel- és szalonképes. Marosán szerint a világméretű változások a demokratikus szocializmus irányába hatnak!⁸⁵

Három évvel későbbi nyugat-európai megbeszéléseiről 1976. március 11-i dátummal készített feljegyzést Kádár János számára. Ebben újra figyelmeztet az új történelmi helyzetből adódó lehetőségekre, ill. veszélyekre. „A kommunista világmozgalom válsága” tartós lesz, amennyiben nem reagál az új helyzetre rugalmasan.

85 MOL, M-KS 288.f. 10.cs. 207.ő.e.

A szakszervezeti egység, összefogás megteremtése miatt fontos lenne újragondolni a kialakult helyzetet, az addigi tanulságokat, tapasztalatokat⁸⁶. A történelmi szakadásért a kommunistákat is felelősség terheli, ne kényszerítsünk nem működő modelleket „nyugati elvtársakra”, az összekötő mozzanatokot kell keresni, nem az elválasztókat! A tőkés integrációval összefonódik a szocialista rendszer, nem fognak megbukni, akik erre spekulálnak, azok buknak meg! A munkásosztály elidegenedik saját rendszerétől, ha nem szélesítik, biztosítják rendelkezési jogait a társadalmi ellenőrzés tekintetében.”

Marosán kiemeli, hogy az eurokommunista pártok kritikája figyelmeztető jel, „amelyre oda kell figyelni”. Demokratikus, marxista munkásosztályra van szükség. Marosán a szocialista demokrácia teoretikus vitájában leszögezi: a demokrácia nem engedmény, nem nagylelkűségből fakadó valami, hanem alkotó szükségyszerűség. A nyugati „elvtársakkal” folytatott beszélgetések és az egyes országokban (NSZK, Svédország) tapasztaltak alapján régi beidegződések, hagyományok éledtek újjá a mozgalomból kitaszított örökös „fenegyerekben”.

Létezhet-e ideológiailag semleges együttműködés? – ebben a kérdésben foglalta össze Hans Janitschekkel, a Szocialista Internacionálé főtitkárával folytatott beszélgetésének lényegét Marosán György. A feljegyzés szerint, egy másik találkozón Herbert

86 Marosán utal egy négy évvel korábban a Népszavában megjelent írására, amelyben már megfogalmazta azokat a minimális feltételeket, amelyek a szorosabb együttműködés számára elengedhetetlenek: 1. Nem minden szociáldemokrata „osztályáruló” nyugaton. 2. A történelmi szakadásért a kommunisták is felelősek. 3. Ne kényszerítsünk a nyugati szociáldemokratákra idegen modelleket. 4. Az összekötő elemeket keressük, ne az elválasztókat. (Népszava, 1972. március)

Wehner – az SPD hivatalos véleményétől eltérően – kijelentette, hogy megérti a berlini fal építését, mert a Szovjetunió jogosan védi biztonságát. Lehetségesnek tartott volna egy antikapitalista fejlődést Németországban 1945 után, amennyiben egységes maradt volna.⁸⁷

A beszámolókból kifejtett véleményének egyes gondolataival találkozhatunk az ún. Marosán-ügy körül keletkezett dokumentumokban. 1962. szeptember elején a KB-hoz eljuttatott beadványában az MSZMP politikai vonala megvalósításának módjával nem értett egyet. Kádárral történt későbbi levélváltásaiban, ill. személyes találkozón (1970. október) Marosán az igazi munkáshatalomra épülő szocializmust kéri számon, amely a szlogeneken, propagandán túllépve, vezető pozícióba helyezve tényleges hatalomgyakorlást biztosít a dolgozók számára. A tehetséges munkások „helyzetbe hozása” viszont egy művelt, öntudatos, szakértelemmel bíró munkásosztályt feltételez, amely elválaszthatatlan a munkafegyelem, munkaerkölcs kérdéseitől.

Marosán nyugati (és saját hazai szociáldemokrata) tapasztalatai alapján veszélyes vizekre evezett. A valódi munkásbeleszólás joga, intézménye a vállalatok irányításában vagy a szakszervezetek érdekérvényesítő funkciójának számonkérése nem más, mint a háború előtti szociáldemokrata mozgalmi kultúra visszacsempészése a *létező szocializmus* keretei közé.

87 MOL, M-KS 288.f. 47.cs.760.ő.e.

Marosán 1965-ben visszaadta párttagkönyvét és 1972-ben kérte visszavételét az MSZMP tagjainak sorába. Az évekig „parkolópályára” került Marosán a funkcióiból következő egyes járandóságait megtarthatta (Központi Állami Kórház igénybe vétele, állami nyugdíja 1962-ben 6500 Ft), de személyes biztosítását és hivatali gépkocsi használatát megvonták.

Marosán, aki 1945 után büszkén vallotta a marxizmus-leninizmus igazságát és forradalmi szocialistaként szerepet vállalt a hazai szociáldemokrácia felszámolásában, a 70-es évek közepén tulajdonképpen rendszerkritikusként vitatkozik Kádárral. Ugyanakkor minden alkalommal hangsúlyozta, hogy Kádár személye nélkül nincs szocializmus Magyarországon, ill. hogy alapjaiban egyetért az MSZMP irányvonalával.

A KB Titkárság számára – a Külügyi Osztály által készített – 1977-es jelentés⁸⁸ az együttműködés legfontosabb területének a nemzetközi enyhülés az európai béke és biztonság megszilárdítása a fegyverkezési verseny, valamint a „burzsoá szélsőséges körei tekintélyuralmi törekvéseinek megfékezésén” túl a munkásmozgalom két nagy irányzata közötti akcióegység megteremtését, a monopoltőke hatalmának a *fasizmus újjáéledésének* megakadályozását tartja.

Miután az ideológiai és külügyi KB titkárok 1975. márciusi prágai tanácskozásán döntés született arról, hogy a szociáldemokráciával kapcsolatos közös politikai és elméleti munkát az MSZMP koordinálja, két fontos tanácskozást rendeztek 1976-ban Budapesten és 1979-ben Tihanyban. A háromnapos (december 11-13.) tihanyi konferencián 29 párt képviseltette magát, elsősorban külügyi osztályvezető-helyettesi szinten.⁸⁹ A keleti blokk pártjai nemzetközi aspektusból értékelték az együttműködés lehetőségeit, míg a nyugat-európai kommunista párti képviselők belpolitikai kérdésként (demokratikus baloldali összefogás

88 MOL, M-KS 288.f. 7.cs. 534.ő.e.

89 M-KS 288.f. 32.cs. 1979/106.ő.e.

realitásának lehetősége az egyes országokban) kezelték. Az eukommunizmus leágazásaként a spanyol párt képviselője külön nyilatkozatban fejtette ki véleményét a konferenciával kapcsolatban: nem tartják megfelelő fórumnak, mert olyan látszatot kölcsönöz, mintha közös kötelező irányvonal elfogadására kényszerítené az egyes pártokat. Az Olasz és a Spanyol Kommunista Párt is – érzékeltetve külön állását – alacsonyabb szinten képviseltette magát. Az OKP Ennio Politot, az „L’Unita” munkatársát, a spanyol párt pedig Jose de Molinat a madridi szervezet vezetőségi tagját delegálta a tanácskozásra.

A tanácskozásról megjelent december 19-i „Le Monde”-értékelés már a címében világosan kimondta a baloldali együttműködés mögött meghúzódó szándékot: megbontani a nyugati egységet, szembefordítani az USA törekvéseivel a lehető legtöbb NATO államot („Az európai kommunista pártok a szocialisták támogatását keresik az Atlanti Tanács döntése ellen”). Az elhangzott megnyilatkozások, elfogadott dokumentumok hivatalossá tették a kommunista pártok addig is létező véleményét, hogy a nyugati szociáldemokrácia nem ellenség, nem része a „reakciós” erőknek, hanem ideológiai ellenfél és partner egyidejűleg.⁹⁰

A partnerség az enyhülési politika értelmezési keretében a fennálló *status quo*-ból adódó megkérdőjelezhetetlen realitások tu-

domásulvétele, amely biztosítja – a leszerelési tárgyalások mögött – a hatalmi, ideológiai bebetonozottság véglegességét is. A kelet-nyugati párbeszéd, együttműködés fenntartása elkerülhetetlen szükség-szerűség, amely a hidegháború kiszámíthatatlanságával szemben; az ideológiai ellentétek háttérbe szorulásával a realitásokra építő konkrét lépéseket figyelembe vevő, közös kezdeményezések folyamata.

Az együttműködés célja – a nemzetközi kapcsolatok intézményesítésével – elfogadhatóvá tenni a szociáldemokraták közeledését a kommunistákhoz, s ezzel a – történelmi tapasztalatokból következő – bizalmatlanság eloszlatása. Berecz János a tihanyi konferencia megnyitó előadásában meghatározta, hogy „aki bármilyen morális megfontolásból kételkedését fejezi ki ezzel a tartalommal kapcsolatban, az reakciós, hidegháborús...”⁹¹

A *status quo* elfogadó, „Brezsnyev-doktrínát” toleráló enyhülési politika szigorú, és szükségszerű hideg logikája (fegyverkezési politika ellenőrizhetetlen, kiszámíthatatlan következményeivel szemben a megegyezési kényszer-spirál) elfogadott szükség-partnerre tette a kommunista ideológiájú ún. szocialista szövetségi rendszert.

Ez a történeti szükségszerűségre épülő logika kísértetiesen emlékeztet egy korábbi történeti időszak logikájára: arra a természetellenes koalícióra, amely a fasiszta-náci államok ellen jött létre a második világháború időszakában. Ez az abszurd, de szükségszerű *antifasiszta összefogás* logikája, kényszere emelte be a demokratikus mezőbe, erőterbe a nyugati és a keleti kommunista pártokat eltérő hatással és időtartamban, évtizedekre meghatározva a demokratikus és antidemokratikus európai baloldal helyzetét.

⁹⁰ 1974-ben keletkezett BM-összefoglaló jelentés („Szocialista Internacionálé valamint a nyugat-európai szocialista, szociáldemokrata pártok tevékenységének néhány vonásáról”) hiteles információra hivatkozva idézi Brandt véleményét: „minden lehetőséget fel kell használni a keleti országok értelmiségének és ifjúságának befolyásolására. A keleti országok helyzete azon múlik, hogy a nyugat milyen hatást tud gyakorolni a jelenlegi és leendő vezetők tudatára.” Brandt szerint a kommunista pártok arculatát meg lehet változtatni, hosszútávon elérhető egy demokratikus felépítésű és szellemiségű munkapárt működése. MOL, M-KS-288.f. 32/1974/136. ó.e. 2. sor.

⁹¹ M-KS 288.f. 32.cs. 1979/106.ó.e.

A tanácskozás jelentőségét megfogalmazva Berecz János kiemelte, hogy két évtizede nem volt ilyen szintű, ennyire átfogó eszmecsere a szociáldemokráciáról és a vele való együttműködés problematikájáról. Berecz az elhangzott véleményeket összegezve a szociáldemokráciát a „monopoltőke gyötrelmes házasságában élő polgári munkáspártként” határozta meg. Leszögezte, hogy a kommunista és a szociáldemokrata pártok mozgalom-kapcsolatát illetően a nemzetközi együttműködés elsőrendű fontossággal bír, ezen belül a leszerelés kérdésköre, az éppen aktuális rakéta telepítés kérdésköre⁹² miatt érzékeny területe az együttműködésnek. Negyedik együttműködési területként a közös fellépés szükségességét jelölte meg, a (gazdasági)válság következményinek a tömegekre való áthárításával összefüggésben. Véleménye szerint azonban ez sem „egyértelmű terület, hiszen egyik oldalról a szociáldemokrácia menedzseli a válságban lévő kapitalista államot, másik oldalról viszont vigyázni kell arra, hogy a válság ne forradalmasítsa a tömegeket. Ezért őket is képviselnie kell. Tehát valósággal kényszerítenie kell a burzsoáziát arra, hogy az is vállaljon valami terhet a válságból.”

A párbeszéd alapvető követelménye, hogy a szociáldemokráciát ne ellenségként, hanem egyidejűleg ellenfélként és partnerként kezeljük – hangsúlyozta Berecz, majd az együttműködés gyakorlati kérdéséhez kapcsolódóan, az *egység* fogalmát járta körül. Óvatosságra intett a szoros összefogás lehetséges megvalósításával

92 A Szovjetunió által a 70-es évek második felében Kelet-Közép-Európában telepített SS-20-as közép-hatótávolságú rakétákra a NATO 1979 decemberében „kettős határozatban” válaszolt. Ennek értelmében közel félezer rakétát telepítenek egyes tagállamok területére, amennyiben nem szerelik le a szovjet rakétákat.

összefüggésben. Összegzésében leszögezte, hogy a tanácskozáson elhangzott kifejezések a kapcsolatok árnyaltabb, és egyúttal gyakorlatiasabb megközelítéseit feltételezik. A „történelmi kibékülés, a történelmi közelítés, a szakszervezeti mozgalomban megvalósuló egység” az illúzióktól mentes pragmatizmus felé mutatnak.

Ezekben az előterjesztett szöveg-tervezetekben, és az elfogadott határozatokban jól érzékelhetően tükröződik az együttműködés kiszélesítésében rejlő lehetőségekkel kapcsolatos várakozás. Fő stratégiai célként megfogalmazódik a szociáldemokrácia részéről meglévő, a létező szocializmussal szembeni bizalmatlanság, az ellenséges felfogás elosztatásának igénye. A megfogalmazottak alapján a közvetlen kapcsolattartás befolyásolhatja a szociáldemokrácia pártjain belül megindult ideológiai erjedés felgyorsítását, az ún. „bal-szárny” pozícióinak erősödését. A KB Külügyi Osztálya által készített előterjesztésben még szerepel az ideológiai offenzíva szempontjából az ehhez kapcsolódó cél meghatározása: „...munkánk célja a reformizmus befolyásának csökkentése a nemzetközi munkásmozgalomban, a jobboldali, az állammonopolista kapitalizmussal együttműködő szociáldemokrata erők visszaszorítása, az antikommunista irányvonal további gyengítése és a differenciálódás elmélyítése...”

A nyugati reformista szociáldemokrata gyakorlattal szemben kialakított kritika ellenére – legalább a retorika szintjén – gyakran megfogalmazódott a „monopolkapitalizmus” demokratikus gyakorlatot csorbító hatásai elleni fellépés szükségessége a Szocialista Internacionálé összejevetelein, bizonyítva, hogy nem csupán

egy forradalmi marxista (-leninista) pártok által képviselt szlogen. A Szocialista Internacionálé 1978-as, vancouveri (XIV.) Kongresszusán a multinacionális konszernek kérdésével kapcsolatban kialakított jelentés, majd az elhangzottak mai fül számára is izgalmas és ismerős gondolatokat, véleményeket tükröztek. A mind sürgetőbb ellenőrzésük fontossága miatt a határozat javasolta az, hogy országonként hozzanak létre hivatalokat, amelyek feladata lenne az adott országban való tevékenységgel összefüggő információk gyűjtése és hozzáférhetővé tétele más tagpártok és kormányok számára. Egy elhangzott javaslat szerint a szakszervezeteket ellensúlylá kell kiépíteni, ill. a nemzeti kormányokat rá kell bírni arra, hogy megfelelő lépésekkel erősítsék a köztulajdon a munkajogi rendelkezések, érdekvédelem és a gazdasági demokrácia érvényesülését.

Egyes hozzászólók (holland, ill. olasz képviselő) a multinacionális konszernek kérdését egy nagyobb világgazdasági folyamatba illesztve tartották kezelhető problémának. Coscogli, az Olasz Szociáldemokrata Párt képviselőjében az árnyalt megközelítés mellett is (hasznos a „multik” jelenléte a tőkebefektetések miatt) olyan feltételek mellett tartotta hasznosnak a tőkebefektetéseket, hogy tevékenységüket hozzáigazítják a „dolgozók gazdasági és társadalmi haladásának szükségleteihez.”⁹³

Cheysson, francia külügyminiszter az Európai Gazdasági Közösség Szocialista Pártjai Szövetségének 1981-ben Párizsban tartott kongresszusán túrhetetlen helyzetnek nevezte, hogy a multinacionális vállalatok – ellentétben a pártokkal, kormányokkal, szakszervezetekkel –, monopolizálják, egyáltalán monopolizál-

93 MOL, M-KS-288.f. 32.cs 1978. 105.ő.e.

hatják az elemzéseket és a világméretű stratégiák meghatározását.

A multinacionális vállalatok nem a hagyományos kapitalizmust jelentik, hanem hatalmat a hatalomért – jelentette ki a szocialista párti politikus. Kijelentése illeszkedett a francia baloldali kormány által megfogalmazott gazdaságpolitikai téziseihez.⁹⁴

Az MSZMP vezetése 1981-ben tekintette át a hét évvel korábban elfogadott határozatban megfogalmazott célok, feladatok teljesítését.⁹⁵ Az elfogadott dokumentum fontos megállapítása, hogy a helsinki folyamat és a leszerelési tárgyalások hatására egyértelmű tendencia vált hangsúlyozottá: a szociáldemokrata irányultságú pártok, mozgalmak az enyhülési politika védelmében fékező hatással vannak az USA „egyre agresszívabbá váló irányvonalával szemben”.⁹⁶ A dokumentum szerint a kedvező Magyarország-kép propagálása, a kádári szocializmus elfogadtatását is lehetővé teszi,⁹⁷ annak ellenére, hogy az MSZMP és a Szocialista

94 MOL, M-KS-288.f. 32.cs 1981. 48.ő.e.

95 A Politikai Bizottság 1981. június 9-i határozata a szocialista, szociáldemokrata pártokkal kialakított kapcsolatainkról, a további feladatokról. MOL M-KS 288.f. 5cs. 828. ő.e.

96 A neutronbomba-kérdés, ill. a SS-20-as rakéták telepítése körüli feszültségek jól érzékeltették, és kommunista értelmezésben, olvasatban láthatóvá tették a megegyezésre törekvő „békepártiak” és az atlantista szempontokat előtérbe helyezők (a szovjet politikával szemben bizalmatlanabb) között meglévő törésvonalakat. Az SPD-ben H. Schmidt, „atlantista realitása” szemben W. Brandt Moszkva számára megbízhatóbb, kiszámíthatóbb irányvonalával.

97 A 70-es években a kádári szocializmus nyugati – elsősorban baloldali – elismertsége jól tükröződik olyan kiadványokban, publikációkban, mint pl. Ladislaus Singer (1898-ban született Szegegy, a 30-as évektől könyvkiadó, újságíró német nyelvterületen) 1978-ban megjelent könyve vagy a holland szociáldemokrata delegáció 1973-as tapasztalatairól készített nagyköveti jelentés. A Holland Munkapárt folyóirataiban megjelent írások „kétségkívül a legliberálisabb kelet-európai országgént” értékelik hazánkat gazdasági és kulturális tekintetben: „A kommunista rendszer nem nyilvánul meg közvetlenül propagandisztikus, szimbolikus szinten, nincsenek forradalmi jelszavak, üzenetek. A legtöbb fiatalnak a farmernadrág és az ahhoz megfelelő egyéb ruházat a fontos... a nyugati pop zene kellemesebb, mint az ideológiával töltött dalok. A rendszer szerényen a háttérben tartózkodik. A magyaroknak jól megy. Hogy néhány kispolgári mértéket alkalmazzunk: Budapest utcáin járó emberek jól öltözöttek, a kirakatok a vásárolni kívánók részére gazdag választékot nyújtanak... és a személygépkocsik áradatának torlódása mindennapos esemény. Olyan mintha a kormányzat és a nép hallgatóságos megállapodást kötött volna. A kormányzat elnéző

Internacionálé pártjainak együttműködése az ideológiai fellazítás számára is teret biztosíthat.

Az előterjesztés politikai bizottsági vitájában Gáspár Sándor szavai érzékeltetik azt a tanácstalanságot, amely a vitát kísérte: „...nem tudjuk pontosan, a többi szocialista országok pártjaihoz hasonlóan, hogy mit is akarunk pontosan... A mi párttag-

a néppel szemben, a nép elnéző a kormányzattal szemben” – ezzel a Kéthly-idézettel összegzi tapasztalatait Relus ter Beek titkár.

(Dr. Jókai Lóránd hágai nagykövet jelentése a Holland Munkapárt elméleti folyóiratában, októberben megjelent írásról) MOL, M-KS 288.f. 32.cs. 1973/11.ő.e.

A Holland Munkapárt delegációjának tapasztalatairól készült sajtóbeszámoló egyik bekezdése jól érzékelteti a 70-es években tapasztalt véleményeket, többek között itthoni demokratikus szocialistákét. „Valóban mélyen megrendítő volt azt tapasztalni, hogy Magyarországon vannak olyan emberek, akik régi eszméikhez hűek maradtak, és akik számára ünnep, ha nyugatról jövő párt-testvéreikkel találkozhatnak. Egyáltalán nem lelkesednek a magyarországi politikai rendszer iránt, azonban fenntartás nélkül elismerik, hogy nevezetesen Kádár a jelenlegi legjobb alternatíva az ország számára, és hogy az 1956 előtti időszakhoz képest kimondhatatlanul sok minden megjavult.” MOL, M-KS 288.f. 32.cs. 1973/11.ő.e.

L. Singer „A magyar út” c. könyve 1956 és 1978 közötti „kádárizálás” sajátos fejlődését érzékelteti, arra a következtetésre jutva, hogy „liberalizmus és humanizmus egy diktatórikusan kormányzott országban is lehetséges. Kádár fő eszköze a meggyőzés, és nem a diktálás, leegyszerűsített, humorral átszótt beszédekén keresztül – fogalmazza meg Singer a kádári puha diktatúra sikerének módszertani elemét. MOL M-KS 288.f. 32.cs. 1978/110.ő.e. 157.d.

A Francia Szocialista Párt és az MSzMP között 1976-ban létrejött első hivatalos kapcsolatfelvételtől készített jelentés alapján is képet kaphatunk arról a nyugati baloldali „rácsodálkozásról”, pozitív véleményről, amely a rendszer sajátos egyediségének az elismerése is volt egyúttal. Mitterand a Kádárral folytatott beszélgetésen kiemelte, hogy Franciaországból szemlélve hazánkat, úgy tűnt korábban a feszültségek itt voltak a legérzékeltetőbbek, a legnagyobb változások is Magyarországon mentek végbe. 1941 és 1956 között hazánk állandó mozgásban volt, ezzel szemben húsz éve Európa egyik legstabilabb országa. Messziről nézve az embernek az a benyomása, hogy ezt a stabilitást nem erőszak és nem diktatúra teremtettené (...) Kádár által elmondottakból érthetővé válik, hogy 1945 után az elmaradott Magyarországon forradalmi helyzet volt, amelyben erős politikai párt irányítására volt szükség. A forradalmat ez a párt végig is vitte. Mitterand hozzátette: „Megértettük a történelmi tanulságokat, ezért nem lehet rossz a megítélésünk róla...” 1945-ben ő is forradalmár lett volna, ha Franciaországban a háború után hasonló történelmi helyzet állt volna elő, sőt, abban az esetben Franciaország is ugyanazt az utat tette volna meg, mint Magyarország. Mitterand a magyarországi tapasztalatok alapján úgy ítélte meg, hogy a magyar gyakorlatban tükröződik a legjobban a demokráciának olyan alkalmazása, hogy a forradalom is megmarad. Kifejtette továbbá, hogy a román politikában rokonszenvesnek találják, hogy külpolitikai téren függetlennek tűnik. Tapasztalataik alapján azonban meggyőződtek arról, hogy Románia társadalmi és politikai rendszere 1945-nél rekedt meg, szemben Magyarország fejlődésével.

A jelentés kiemelte, hogy a francia szocialistákra nagy hatást gyakorolt a magyar vezetők szemlélete, és Mitterand nagy elismeréssel beszélt a találkozók során tapasztalt nyíltságról, vitakészségről.

Mitterand Kádárt bölcs, kiegyensúlyozott és emberséges vezetőnek jellemezte. MOL, M-KS 288.f. 11.cs 4136.ő.e.

jaink között sokan még eleven szociáldemokratát nem láttak...”
A bizonytalanság Nemes Dezső megállapításában is tükröződik, amely szerint szükséges a fogalmak tisztázása, hogy mi is tulajdonképpen a *jobb-bal-centrum* meghatározás lényege.

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
KÖZPONTI BIZOTTSÁGA
NEMZETKÖZI PÁRTKAPCSOLATOK
OSZTÁLYA

SZIGORÚAN TITKOS!
Készült: 2 példányban

F E L J E G Y Z É S

Az MSZMP tagságáról a Szocialista Internacionáléban

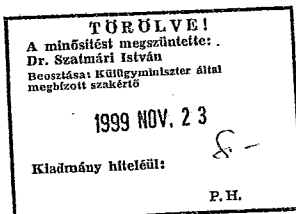
1.) Érvek a belépés mellett

Azok a társadalmi-gazdasági problémák, amelyekre a szociáldemokraták alternatívát keresnek, és amelyekkel a szociáldemokrata pártok ma foglalkoznak, közelről érintik mi a társadalmi-gazdasági-politikai feladatainkat is; mind több a közös problémánk. Érdekünk a szociáldemokrata pártok széles eszköztárának és tapasztalatainak lehetséges adaptálása a gazdaság és a politikai élet minden területén. Számunkra a szociáldemokrata alternatíva szolgálhat "igazodási modellként", és kevésbé a konzervatív, monetarista elképzelések. Nemcsak Magyarországnak kell felzárkóznia Európához, hanem a magyarországi demokratikus szocialista baloldalnak az európai baloldalhoz, amelyben a szociáldemokrácia kitüntetett szerepet játszik.

A Szocialista Internacionáléhoz bármilyen formában történő csatlakozásunk (vagy a vele kialakítandó rendszeres együttműködésünk) kiterjesztheti kapcsolatainkat Európával és az egész világgal (Latin-Amerikában például több tagpárt kormányoz). Ennek nem csak politikai haszna lenne: ezáltal bekerülhetünk egy széles gazdasági, politikai információs "vérkeringésbe." Kapcsolatokat, együttműködést alakíthatnánk ki a baloldali gazdasági szakemberekkel, csoportokkal, azokkal a közgazdasági iskolákkal, intéze-

Magyar Országos
Levélár

M-VS-289.f. 32/1989/87-2.c. (718-d.)



- 2 -

tekkel, amelyekre a szociáldemokrácia támaszkodik. Sokat jelentene, ha részt vehetnénk az Internacionálé gazdaságpolitikai bizottsága és a leszerelési tanács munkájában. Az előbbinek van egy adósság-kérdéssel és egy kelet-nyugati kapcsolatokkal foglalkozó albizottsága, amelyekkel együttműködésünk érthetően különösen fontos volna. A Szocialista Internacionálé társult szervezetei a Közös Piaci országok Szociáldemokrata Pártjaink Szövetsége és az Európai Parlament Szocialista Csoportja, amelyekkel az együttműködés segíthetné alkalmazkodásunkat az 1992 utáni Nyugat-Európához. Nem szükséges hangsúlyozni: politikai érdekeinknek leginkább az felelne meg, ha az EGK és Európa Parlament különböző transznacionális szerveiben a szociáldemokrata pártok komoly pozíciókkal rendelkeznének.

Csatlakozásunk a Szocialista Internacionáléhoz vagy aktív részvételünk munkájában az MSZMP egyfajta elismerését jelentené az Internacionálé által, ami viszont elősegíthetné itthoni legitimációjunk erősödését. Bizonyítaná, hogy a nemzetközi szociáldemokrácia az MSZMP-t demokratikus szocialista pártnak, illetve szervezetnek tekinti.

A Magyar Szocialista Munkáspárt arculata egyre inkább megfelel a Szocialista Internacionálé Szervezeti Szabályzatának: elismerjük a politikai pluralizmust, a többségi demokrácia elvét, és magunkénak valljuk a demokratikus szocializmust is. Az érvényben lévő Szervezeti Szabályzatunk eszmei és szervezeti fejezetei (lásd a demokratikus centralizmust) alkalmat adhatnak ugyan az elutasításra, de azok a dokumentumok, amelyeket a Központi Bizottság az utóbbi időben vitatott és elfogadott - így az MSZMP céljai, a platformszabadság stb. - jelentős módon közelítenek bennünket a szociáldemokrata pártokhoz. A kidolgozás alatt álló új Szervezeti Szabályzat tervezete is épít már a szociáldemokrata pártok szervezeti tapasztalataira.

Magyar Országos
Levélár

M-VS-289.f. 32/1989/87-2.c. (718-d.)

Ismereteink szerint az Olasz Kommunista Párt is foglalkozik a belépés gondolatával, így születhet precedens más kommunista pártok csatlakozására is. Pártunk elnevezése is eltér a legtöbb marxista párt nevéétől.

A Magyar Szociáldemokrata Párt megalakulása és az a szándéka, hogy csatlakozzon a szervezethez - vagy rendezze régi tagságát - formailag nem lehet akadály, hiszen vannak országok, ahol két párt is tagja a Szocialista Internacionálénak, (pl. Olaszország, Izrael, Japán.) Valószínű, hogy amennyiben az MSZDP tagja lesz a Szocialista Internacionálénak, akkor automatikusan megszűnik emigráns pártként konzultatív státusza.

A Magyar Szocialista Munkáspártban most vizsgálják felül a Magyar Szociáldemokrata Párt történetéhez való viszonyunkat (lásd például az 1948-as egyesülést). Az MSZMP Párttörténeti Intézete elkészítette és 1987 februárjában megvitatta "A szociáldemokrácia Magyarországon" (1848-1948) közel ezeroldalas kézíratot. A vitán a Magyar Szociáldemokrata Párt képviselője is részt vett.

Pártunk évek óta szoros kapcsolatban van a Szocialista Internacionálé vezető pártjaival, de kontaktusa van a szervezet elnökével és főtitkárával is. Közismert, hogy ezek rokonszenveznek az MSZMP-vel.

2.) Várható nehézségek

Tény, hogy miközben a nyugat-európai szociáldemokrata pártok kétségtelen rokonszenven viselkednek a hazánkban és más szocialista országokban kibontakozó folyamatok iránt, bizonytalanok ezek kimenetelében.

Magyar Országos
Levélár

M-45-288.f. 32/1983/87-ő.e. (718.d.)

A nyugat-európai szociáldemokrata pártok, bár túl vannak a válság, a visszaesés mélypontján, továbbra is jelentős jobboldali nyomás alatt állnak. Egy végülis válságba került kommunista párt felvétele a Szocialista Internacionáléba - egyértelmű megújulási szándéka ellenére - nyilván támadási felületet adhat. Ezt a választási pozíciókért harcoló szociáldemokrata pártoknak figyelembe kell venniük.

A helyzetet bonyolítja, hogy jelenleg még kölcsönösen rendezetlen az MSZMP és az MSZDP viszonya, de ugyanígy még az sem világos, milyen erőt képez a Magyar Szociáldemokrata Párt, milyen "kifutási" lehetőségei lesznek a jövőben. Az Internacionálénak minden körülmények között fogadnia kell az MSZDP jelentkezését, és előbb-utóbb ez be is fog következni. Nehezen képzelhető el, hogy a jelenlegi helyzetben az MSZMP megelőzze az MSZDP-t a belépésben. Figyelembe kell venni, hogy a konzultatív státuszú emigráns szociáldemokrata párt tekintélye az utóbbi időben megnövekedett, és ők mindent meg fognak tenni az MSZDP státuszának rendezése érdekében.

3.) Gyakorlati tennivalók

Politikai döntés kérdése, hogy kérjük-e és mikor fölvetelünk az Internacionáléba. Tekintettel az előbb említett nehézségekre, a helyzet kialakulatlanságára, tagfelvételi kérelmünk e pillanatban nem reális. Ebből a szempontból mindegy, hogy teljes jogú vagy tanácskozási jogú tagok szeretnénk lenni. Ettől függetlenül a kérdésben konzultálni lehet Brandt-tal, Vaananennel és 6-8 olyan tekintélyes szociáldemokrata párttal, amelyhez közel állunk, és amely jelentős befolyással rendelkezik az Internacionálé tanácsában.

Az 1989-es stockolmi kongresszuson az MSZMP-nek megfigyelői státuszban kellene részt vennie. Ezt fel lehet használni

Magyar Országos
Levélár

M-45-288.f. 32/1983/87-ő.e. (718.d.)

széles körű konzultációkra a küldöttségekkel az együttműködés, esetleg a csatlakozás módjaitól. Angol nyelvű anyagokat kellene készíteni az MSZMP stratégiájáról, szervezeti rendjéről, amelyeket a kongresszuson terjeszteni lehet. Ott sajtókonferenciát is szervezhetünk. A főtitkárral és az elnökkel, illetve más pártokkal való beszélgetés során föl kell vetni, hogy megfigyelői minőségben részt szeretnénk venni a legfontosabb bizottságok munkájában. Erre egy állandó szakértő gárdát kellene kijelölni, fölkészíteni.

A magyar nő-, illetve ifjúsági mozgalommal is meg kell állapodni, hogy hasonló céllal közeledjen a Szocialista Internacionálé testvérszervezeteihez.

Az Internacionálé vezetőivel való tárgyalások során föl lehet ajánlani, hogy készek vagyunk a közeljövőben Magyarországon megszervezni a tanács ülését vagy a pártvezetők tanácskozását, illetve egy-két bizottsági ülést.

A Magyar Szociáldemokrata Párttal is tárgyalni kell a kérdésről, és el kell érni, hogy ne gátolják közeledésünket az Internacionáléhoz.

Budapest, 1989. április 20.

Magyar Országos
Levéltár

11-45-288-f- 32 / 1989 / 89-22 (718. d.)

SPD – egy különleges kapcsolat

A kádári külpolitika mozgásterének⁹⁸ és a rendszer eladhatóságának kérdése, a reform-kényszerekből következő együttműködés, és a történelmi baloldali szakadás meghaladására vonatkozó igénynek szempontjából kulcsszerepe volt a hivatalos államközi és – a kezdetekben nem hivatalos jellegű – pártkapcsolatok szintjén az NSZK-val ill. a Németország Szociáldemokrata Pártjával (SPD) kialakított kapcsolatoknak a hatvanas évek közepétől.⁹⁹

A Külügyminisztérium 1967. januári előterjesztése a magyar-NSZK tárgyalások irányelveire¹⁰⁰ jelentik az első kapaszkodót a diplomáciai szintű kapcsolatfelvétel mindkét fél részéről kinyilvánított szándékában – közvetlenül vagy közvetetten. A nyugat-német fél kezdeményezésére létrejött budapesti találkozó jelzésértékkű volt a keresztény pártok (CDU, CSU) és az SPD által alakított nagykoalíció részéről a *keleti politika* folyamatában.¹⁰¹

98 A „középutas irányvonal” kialakítása már 1957-től a kádári külpolitika tartalma, törekvése. A lojalitás hangoztatása mellett az adott mozgáster minél hatékonyabb kihasználása, a nemzeti érdekek (amit annak tekintettek) érvényesítése, amennyiben nem ütközik a Szovjetunió érdekeivel. A 70-es évektől relatív önállóság: „ami nem tilos, azt szabad”. Az MSZMP idősakra vonatkozó tömör értékelés Békés Csaba részéről érzékelteti a kádári taktika érvényesítésének bel- és külpolitikai egymásrautaltságát is. In.: Békés Csaba: „Európából Európába – Magyarország konfliktusok keresztüztüében 1945-1990.” Gondolat Kiadó, 2004. (238, 304.o.)

99 A magyar-NSZK kapcsolatok alakulása szempontjából itt csak a témához kapcsolódó fontosabb mozzanatokra térek ki, elsősorban MSZMP ill. KÜM forrásokra hivatkozva. A magyar-német kapcsolatokról bővebben: Horváth István-Németh István: „...És a falak leomlanak. Magyarország és a német egység (1945-1990)”. Magvető, 1999.

100 MOL, M-KS-288.f. 5/414. ő.c.

101 1966 decemberében alakult meg az CDU/CSU és az SPD minisztereit is magában foglaló ún. „nagykoalíció”. Kancellár a kereszténydemokrata Kiesinger, külügyminiszter a szociáldemokrata

Az európai párbeszéd, az egész enyhülési politika sarkalatos kérdése volt az NSZK és egyes szocialista országok kétoldalú megállapodásának realizálása, a keleti határok szerződésben való garantálása. Propaganda szinten a militarista német törekvések, ill. az újnáci veszéllyel való azonosítás, az erre való állandó hivatkozás a hatvanas évek végéig reflex-szerű jelenség volt a VSZ országok részéről. A keleti területekről, az atomfegyverek birtoklásáról való lemondás kétoldalú nemzetközi szerződésben való garantálása az NSZK számára kulcspozíciót biztosított az európai együttműködés folyamatában. A hatvanas évek második felében a Varsói Szerződés és a NATO, ill. az NSZK között deklarációk szintjén jelentkező bizalomerősítő kezdeményezések jelentették hátterét a „német-kérdés” kezelésének

A bonni nagyközláció megalakulásával 1966-tól gesztusértékű felhívások, propaganda szempontjából is fontos kezdeményezések jelezték, hogy a keleti blokk államai a régi reflexek, félelmek mellett érzékelték a történelmi lehetőségből adódó propagandisztikus előnyöket és lehetőségeket. Az USA és a Szovjetunió által a 70-es évek elején megkötött leszerelési megállapodások fontos kiegészítő és egyúttal konkurens tényezőjévé váltak a német-szovjet együttműködésnek, ill. a német-francia tengelyre támaszkodó európai együttműködési rendszernek.

W. Brandt lett, aki 1969 után az SPD-FDP koalíció miniszterelnöke lesz. Az Egyesült Államok Külügyminisztériumának részeként tevékenykedő politikai tervező bizottság az NSZK-val foglalkozó összefoglaló jelentésében aggodalmainak adott hangot Nyugat-Németország esetleges önállósodási törekvései miatt. Az USA-tól való stratégiai-külpolitikai függőség lazítása szorosan kapcsolódik az NSZK keleti politikájának új hangsúlyaihoz. A szocialista országokkal folytatott szorosabb együttműködés – a jelentés készítői szerint – eszköz lehet a külpolitikai elszigeteltségből való kitöréshez. MOL_M_KS 288.f. 47.cs.737.ö.e.

A kapcsolatok általános javításán túl az MSZMP illetékesei, döntéshozói részéről feltételezték a diplomáciai kapcsolatok nem hivatalos szintű felvetését NSZK részről. A diplomáciai kapcsolatok pozitív hatásai tekintetében a kádári diplomácia – ellentétben a későbbi következményekkel, reagálásokkal –, az NDK nemzetközi súlyának erősítését várta, gyengítve az ún. „Hallstein-doktrína” hatását.¹⁰² Kádárék számára fontos szempont volt az NSZK-ban élő magyar emigráció súlyának, befolyásának csökkenése, ill. Magyarország irányába történő „fellazítási politika”, törekvések ellenőrzése. A helyzet ellentmondásosságát mutatja, hogy – kissé skizofrén módon – ugyanaz a dolog hátrányt is jelenthet, mivel az „NSZK budapesti – feltehetően nagy létszámú – nagykövetségének tevékenysége révén új helyzet áll elő az NSZK fellazítási törekvései javára, s az NSZK nagykövetsége általában jelentős versenytársa lesz az NDK nagykövetségének...” A rendszerrel szembeni kihívások – kulturális, műszaki-tudományos együttműködés kiszélesedésének ideológiailag negatív hatásai – ellenére a hatalom felismerte, hogy létérdeke az előre menekülés taktikája, a pozitív kép és a társadalmi béke fenntartása érdekében. A Péter János külügyminiszter által aláírt és a PB elé került határozattervezet a magyar diplomácia által képviseltekkel kapcsolatban megállapította, hogy pozitívan reagálhatunk a diplomáciai kapcsolatok felvetésére, kihangsúlyozva, hogy egyik fél sem állíthat feltételeket ezzel összefüggésben (pl. nem szerepelhet semmilyen utalás az egyedüli képviselő elvére).

102 Hallstein-doktrína lényeges elemei: az NSZK nem létesít diplomáciai kapcsolatot olyan országgal, amely elismerte az NDK-t, ennek értelmében az NSZK a német nép egyedüli törvényes képviselője. Nyugat-Berlin az NSZK politikai része, a keleti határ (Odera-Neisse) kérdése nyitott probléma.

Lahr külügyi államtitkár budapesti tárgyalása¹⁰³ a diplomáciai kapcsolatok felvételének lehetőségét már-már elérhető közelségbe helyezte 1967 első felében.

A kádári külpolitikai vezetésnek szembesülnie kellett az objektív valóságból adódó korlátokkal, miszerint az NDK nélkül és szándékai ellen nem lehet külön vonalas politikát kezdeményezni. Az ideológiai, elvi meghatározottság felülírja a pragmatikus megközelítés szándékát.¹⁰⁴

A Varsói Szerződés tagállamai külügyminisztereinek 1967. februári varsói egyeztetésén¹⁰⁵ elfogadott jegyzőkönyvben megfogalmazottak a budapesti politika számára is iránymutatóak voltak. Ezzel összefüggésben a Német Szocialista Egységpárt PB 1967. februári levele meglepéssel nyugtázta – Komócsin leveleiben foglaltakra reagálva –, hogy az MSZMP KB is elfogadta a jegyzőkönyvben megfogalmazottakat. Két évvel a bonni SPD-

103 1967 elején a Szocialista Internacionálé római informatív jellegű értekezletén Brandt jelezte, hogy januárban német kormánydelegáció utazik Budapestre, azért, hogy keresse a diplomáciai kapcsolatok felvételének lehetőségét.
MOL, M_KS 288.f. 32/1967/68. ő.e.

104 A diplomáciai kapcsolatok egyeztető megbeszéléseinek előzménye volt a kereskedelmi kirendeltségek létesítése 1963-ban. Ekkor a Varsói Szerződés államai közül Magyarország, Románia és Bulgária, mint „gazdaságilag érdekelt alblokk” tényezői nyitottak az NSZK irányába. Ezzel megbontották azt az ideológiailag monolitikus egységet, amely szigorú feltételekhez kötötte az NSZK-val való diplomáciai kapcsolat-felvételt, ill. az arra irányuló előzetes tárgyalásokat. A „biztonság-orientált alblokkba” tartozó országok (NDK, Csehszlovákia és Lengyelország) érdekei élesen szembe kerültek a magyar, ill. a román szándékokkal 1967-ben.

Részletesen l.: Békés Csaba tanulmányát: „Magyarország a szovjet blokk, a német-kérdés és az európai biztonság 1967-1975.” In.: 1956-os Intézet Évkönyve 2009. (315-352.o.)

105 1967. január 25-én Tyitov budapesti szovjet nagykövet szóbeli információt továbbít Kádár János számára az SZKP KB-tól, annak a VSZ tagállamok részéről megfogalmazott igényről, amely szerint egyeztetett véleménycserre szükséges az NSZK „új keleti politikájával” kapcsolatban. Ekkor találkoznak Varsóban a VSZ tagállamok külügyminiszterei február 6-10. között. Ezen az „egyeztetésen” tulajdonképpen diktátum elfogadtatásával kész tények elé állították a „biztonság-orientált blokkba” tartozó országok – szovjet levelezéssel – a magyar diplomáciát. (A Politikai Bizottság ülésén erről elhangzottakat l.: Békés: 1956-os Évkönyv)

FDP koalíció megalakulása előtt – az SPD kormányba kerülése ellenére – a hidegháborús retorika jegyében a kelet-német vezetés időszerűtlennek tartotta a diplomáciai kapcsolatok rendezését. Kelet-berlini vélemény szerint energikus és koordinált harcra van szükség a „nyugat-német imperializmus ellen”, feltételül szabva a revansista törekvésekről és az egyedüli képviselő elvéről való lemondást. Történelmi párhuzamként a Müncheneri egyezmény tanulságaira figyelmeztettek, hangsúlyozva, hogy egy hasonló folyamathoz egyetlen szocialista ország se statisztáljon...¹⁰⁶

A szocialista országok békepolitikai kezdeményezőképességét is demonstrálandó, 24 kommunista párt Karlovy Varyban elfogadott nyilatkozata az európai közvélemény felé propaganda értékkel bírt, ugyanakkor fontos mozzanatot jelentett a kelet-nyugati párbeszéd folyamatában. Hivatkozva a Varsói Szerződés tagállamainak 1966-os bukaresti nyilatkozatára, a gazdasági, kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésének szükségszerűsége mellett az európai biztonsági rendszer megteremtésének közös felelősségének hangsúlyozásával kapaszkodót kínált a nyugat felé.¹⁰⁷

Az MSZMP német-politikája érzékelhető „nemtetszést” váltott ki Kelet-Berlinben, feszültséget okozva a pártkapcsolatokban.¹⁰⁸ Az MSZMP KB Külügyi Osztálya által készített doku-

106 MOL, M_KS 288.f. 32/1967/52. ő.e.

Mindenképpen érdekes mozzanat, hogy a tiltás ellenére, a MNK kormányának 3235/1969. sz. határozata – MNK és az NSZK államközi kapcsolatairól – egy rugalmas, pragmatikus, árnyaltabb megközelítést, aktív kezdeményezésekre építő politikát fogalmazott meg.

107 MOL, M_KS 288.f. 32/1967/68. ő.e.

108 Szűrös Mátyás által aláírt jelentés az NDK-magyar kapcsolatokban felmerült konkrét problémákról. MOL M-KS-288.f. 32/1969/22. ő.e.

A sajátos – geopolitikai, ideológiai – helyzetéből következően a legortodoxabb kommunista berendezkedés reagált legérzékenyebben bármilyen általuk „elhajlónak, kispolgárinak, revizionistának” tartott törekvéssel kapcsolatban. Ezért a reformokra legfogadókészebb magyarországi „szocializ-

mentum kiemelte, „hogy az utóbbi egy-két évben különböző jelenségek arra mutatnak, hogy az NDK részéről fenntartások vannak politikánkkal kapcsolatban. Ezek a jelenségek már bizonyos tendenciára utalnak. A keleti elvtársak érzékenysége már hivatalos legfelsőbb MSZMP döntéshozói, stratégiai szinteket is érintette, így pl. nem kímélve Kádár János válogatott beszédeinek és cikkeinek német nyelvű kötetét, amit tartalmi kifogásra hivatkozva nem vettek át. Az NSZEP apparátusa ugyanakkor körlevélben tiltotta meg a lapszerkesztőségeknek, hogy az MSZMP IX. kongresszusának téziseit felhasználják.”

Az enyhülési politika együttes taktikát és stratégiát igényelt a blokkon belül.

Az európai szocialista országok párt és állami vezetőinek 1969. decemberi moszkvai találkozásának¹⁰⁹ középpontjában az NSZK irányába folytatandó közös irányvonal kidolgozása állt. A Brandt-Schell kormány új hangsúlyokra, megközelítésekre támaszkodó keleti-politikája valamilyen hivatalos egyeztetést igényelt. Az NDK vezetők által kezdeményezett megbeszélésen megfogalmazottak az SPD-vel szembeni várakozásokat, kételyeket is tükröztek, bár eltérő hangsúlyokkal.

mus” mindig „vörös posztó” volt Kelet-Berlin szemében.

109 1969. december 3-4. MOL, M-KS-288.f. 5/507. ő.e.

Ugyan ennek az évnek a tavaszán – Polgár Dénes MTI tudósítón keresztül – üzent H. Wehner az MSZMP illetékeseinek: az SPD vezetői határozatot hoztak, melynek értelmében pártközi megbeszéléseket kívánnak folytatni az MSZMP illetékeseivel. Az álláspont szerint középszinten kellene kezdeni, a legnagyobb titoktartás mellett. Ugyanekkor már Brandt megbízottai tárgyalásokat folytattak Carapkin és Bondarenko (követségi?) munkatársakkal, melyeken kérték a Szovjetuniót és a többi keleti országot, hogy támogassák a német szociáldemokraták választási küzdelmeit, ellenszolgáltatásként az SPD támogatja minden vonalon a VSZ államok budapesti felhívásának megvalósítását...

Hamburger László kölni külképviseleti vezető jelentése H. Wehnerrel folytatott megbeszélésről. XIX-J-1-j /NSZK/1969./001925/71.doboz

A Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottságának hivatalosnak tekinthető véleményét fogalmazta meg W. Ulbricht, amelynek lényege az NDK pozícióinak biztosítása külön, kétoldalú tárgyalások kizárásával; ügyelve arra, nehogy rés keletkezzen az egységes felfogás tekintetében. Ez alapján, minden tárgyalás, megállapodás előfeltétele az NDK teljes nemzetközi-jogi elismertetése. Érvként a kelet-német kommunisták felmelegítették a hidegháborús esztendőből ismerősen csengő véleményeket, amelyek szerint a Brandt vezette SPD-vonal – az árnyalatnyi különbségek ellenére – végül is az adenaueri német monopoltőke uralmát képviselő imperializmus érdekeinek képviselője; az USA globálstratégiájának része.

Ulbricht felszólalásában megerősítette, hogy a német szociáldemokrácia célja a nyugatnémet monopolkapitalizmus stabilizálása, a néptömegek elégedetlenségének elaltatása, az európai *status quo* megváltoztatása, a szocialista országok *szociáldemokratizálódása*, ezzel a hatalom jellegének megváltoztatása.¹¹⁰

Az MSZMP KB véleményét megfogalmazó Kádár egy rugalmasabb, a tényekből kiinduló, ill. arra reagáló vonalat képviselt. Mivel az NSZK-ban a helyzet módosult a választások eredményeképpen, az új helyzet konkrét és gondos elemzést kíván; egy taktikailag rugalmas, manőverezésre képes pozíciót tartana

110 Az NDK hivatalos és (retorikailag) következetesen kemény megnyilvánulásai olykor ellentmondásba kerültek a valósággal... Ennek egyik érdekes mozzanata a budapesti szovjet nagykövetség bizalmas tájékoztatása az NDK és NSZK között 1968 decemberében megkötött belnémet kereskedelmi megállapodásról. Szovjet kritika szerint az NDK vezetése elvtelen kompromisszumot is kötött, olyan elvi engedményeket tett a megállapodás ellentételezéseként, amelyek eltértek az addigi következetesen képviselt elvi-vonal tartalmától. Ráadásul a „német elvtársak” csak a megállapodás tényét közölték az előkészítés folyamatáról, a kelet-német pártajtó hallgatott... MOL, M-KS 288.f. 32/1969/53. ő.e.

eredményesnek. Kádár az ideológiai kölcsönhatások tekintetében egy offenzív-lehetőséget látott és láttatott, a szocialista demokrácia olyan hatásának eredményét, amely hozzájárul az NSZK-ban egy pozitív társadalmi folyamat kibontakozásához.

A szovjet vezetés álláspontját ismertető Brezsnyev egyfajta kiegyenlítő, a szélsőséges nézeteket lefaragó, azokat tompító álláspontot képviselt. Elismerte, hogy lényegileg nem történt gyökeres változás; az NSZK az imperializmus egyik bázisa, ennek ellenére mégis jelentős fordulat történt a korábbihoz képest, mert a jobboldali erők kizárása a kormányhatalomból jelentős esemény. Brandt bizonyos megérett szükségletet fejez ki; az NSZK nem élhet tovább Adenauer receptje szerint. A koalíciónál jelenleg nincs jobb alternatíva, ezért a politikájában meglévő pozitívumokat ki kell használni a revansista erők pozícióinak gyengítésére.

A hatvanas években felgyorsuló kelet-nyugati együttműködés kulcsmozzanata volt a német-kérdés kezelése, az NSZK belpolitikai változásainak értékelése; mind hazánk, mind a keleti blokk egésze részéről. A Német Szövetségi Köztársasággal folytatott külpolitikai együttműködés stratégiai, taktikai tartalmáról tartottak egyeztető megbeszélést a szocialista országok párt, és állami vezetői Moszkvában 1969. december 3-4-én. Kádár az ideológiai kölcsönhatások tekintetében egy offenzív lehetőséget látott az SPD-FDP koalíció kormányra kerülésével, amely hozzájárul az NSZK-ban egy pozitív társadalmi folyamat kibontakozásához. Véleménye szerint a szocialista demokrácia gyakorlata a „keleti blokk” irányából hasonló szerepet tölthetne be az ideológiai fel-

lazítás keretében, mint a demokratikus szocializmus ideológiája nyugatról.¹¹¹ Az enyhülési politika párhuzamos, egymásra épülő szintjeihez illeszkedve a Német Szövetségi Köztársaság ún. „új keleti politikája, ill. a nyugati szövetségi rendszer eltérő érdekei (francia-német stratégiai együttműködés) mögöttes vonulatát képezték a Szocialista Internacionálé vezető pártjaival kialakított együttműködésnek.

Az NSZK-politika elsősorban az 1969-1982 közötti években egyet jelentett az SPD-vel folytatott együttműködés tartalmával. A közvetlen kétoldalú kapcsolatok mellett a leszerelési tárgyalások európai dimenziója jelentette az egyre intenzívebb pártközi együttműködés kereteit. A hetvenes évek elején hivatalossá váló pártkapcsolat a nyolcvanas évek közepére már egy olyan bizalmas információ csere kiépülését eredményezte, amely valószínűsíthetően példátlan az SPD keleti politikájának gyakorlatában. A hivatalos jellegű kormány, ill. pártszintű találkozók, megbeszélések jól érzékeltetik azt a különlegesnek nevezhető együttműködést, amely a kölcsönös tisztelet, elismerés fontosságát bizonyítják egy nagyon sokrétű kapcsolat- és érdekrendszer bonyolult összetettségében.

Az SPD-MSZMP együttműködés középpontjában a leszerelési tárgyalások folyamatának mozzanatai álltak. A helsinki folyamat eredményei, a látványos fegyverzetellenőrzési, csökkentési megállapodások „hátszelében” a Brandt-Scheel kormány keleti politikájának szerződésben foglalt megállapodásaival jelentették a kapcsolatok egyik szakaszát.¹¹²

¹¹¹ MOL, M-KS 288.f. 5.cs.507.ő.e.

¹¹² A 60-as évekre a Szocialista Internacionálé pártjai történelmi csapdahelyzetbe kerültek. Minden

H. J. Wischnewski 1970-ben és 1971-ben folytatott budapesti megbeszélései a párt és az államközi kapcsolatokban egy új szakasz fontos állomásának tekinthetők. Az 1970. február 1-4. között lezajlott látogatásnak¹¹³ nem hivatalos jellegét bizonyította, hogy a magyar párt előzetes kérésének megfelelően nem párt, hanem parlamenti képviselői minőségben fogadták Wischnewskit (az SPD országos ügyvezetőjét), és E. Selbmann-t. A nem hivatalos véleménycserét a két párt közötti kapcsolatok első aktusának tekintették az MSZMP illetékesei. A KB Külügyi Osztálya által készített jelentés megfogalmazása szerint „az eszmecsere alkalmat nyújt arra, hogy álláspontjaink ismertetésével jobban megismerjük egymás politikáját és az azt meghatározó motívumokat.” Az Európai Biztonsági Konferencia és ezzel szoros összefüggésben a Brandt-Sheel kormány új keleti politikájának feltételei, egyes mozzanatainak eltérő értelmezései jelentették a megbeszélések középpontját.

A diplomáciai kapcsolatok kérdése, a keleti szerződések, ill. a Ny-Berlin körül kialakult helyzet jól illusztrálta a helyzet kényességéből is következő furcsa egymásra utaltságot. Az SPD próbálta a bizalmatlanságot eloszlatni azzal kapcsolatban, hogy nem használja fel az együttműködést a szocialista országok megosztására, de a mindkét fél számára fontos, sikeres megállapodásokhoz elengedhetetlen az NDK részéről tapasztalt merevség és bizalmatlan-

függetlenedési, nemzeti érdeket előtérbe állító hangsúlyt, törekvést a bipoláris összefüggés logikájában lehetett értelmezni. Kiutat a bipolaritás felszámolása felé tett lépések támogatása jelentette: a leszerelési tárgyalások erőteljes támogatása, a kelet-nyugati együttműködés elmélyítése. L.: Loppert Csaba: „Sikerek és kudarcok az európai szociáldemokrácia történetében.” Századvég, 2003. (169.o.)

¹¹³ MOL, M-KS 288.f. 11.cs. 2823.ö.e.

ság feladása. Wischnewski szövegétette, hogy olyan érzése alakult ki a szociáldemokrata politikusokban, mintha az NDK vezetése a szociál-liberális koalíció bukásában lenne érdekelt...

Az 1971 szeptemberében Budapesten létrejött nem hivatalos megbeszélésen a keleti szerződések (NSZK-lengyel, és NSZK-szovjet) ratifikálása, ill. a lehetséges diplomáciai kapcsolatok felvétele jelentette a találkozó lényegi tartalmát. Az MSZMP részéről a megbeszéléseket vezető Komócsin Zoltán jónak értékelte a kétoldalú kapcsolatok fejlődését, azonban felhívta a nyugatnémet partnerek figyelmét arra, hogy az együttműködés egyes mozzanatai nehogy azt az illúziót keltsék az NSZK-ban, mintha küszöbön állna a diplomáciai kapcsolatok felvétele a két ország között.¹¹⁴

Az 1977-es Schmidt-Kádár, ill. az 1978-as Kádár-Brandt-találkozók már részei voltak egy kialakult kölcsönösségen alapuló információcserének. Kádár János első hivatalos bonni útjához kapcsolódó, a magyar-NSZK kapcsolatok helyzetéről készített külügyminisztériumi előterjesztés¹¹⁵ megállapítása jól érzékelteti az MSZMP stratégiai célját az SPD-vel kapcsolatban: „Politikai magatartásunkkal, lépésünkkel – amikor az lehetséges volt –, igyekeztünk segíteni a szociáldemokrata koalíció fennmaradását.”¹¹⁶

¹¹⁴ A magyar-NSZK diplomáciai kapcsolatok felvételének időpontja: 1973. december 21.

Wischnewski szeptemberi budapesti látogatásának egy nemzetközi Bélyegkiállítás megtekintése szolgáltatott ürügyet. MOL, M-KS 288.f. 11.cs. 3219.ö.e.

¹¹⁵ MOL, M-KS 288.f. 5/719. ö.e.

¹¹⁶ Érdekes epizódja Kádár 1977-es bonni megbeszéléseinek Vetter DGB vezető köszönete, aki közvetve Kádár János látogatásának tulajdonítja H. Schmidt kancellárnak, a szakszervezeti szövetség melletti kiállítását a munkaadókkal folytatott vitában. (A Német Munkaadók alkotmányellenesnek tartották a munkavállalók részvételét a vállalati vezetésben.) „Külügyminisztériumi jelentés a Politikai Bizottságnak Kádár János NSZK-beli látogatásáról.” MOL M-KS 288.f. 5/722. ö.e.

W. Brandtnak (SPD és SzI. elnökként) Kádár Jánossal folytatott 1978-as budapesti megbeszélésén jól érzékelhető az együttműködés ideológiai szintjének – történelmi tanulságokból és az adott időszak új kihívásából következő – problematikája. A baloldali egység, a történelmi szakadás meghaladásának kérdése fontos és állandó témája volt az MSZMP-SPD együttműködésnek.

A 80-as évek elejétől megtorpant enyhülési politika (a „kis hidegháború” évei) a kapcsolatok tematikájának és súlyának egyaránt más dimenziót kölcsönöztek. A Carter-adminisztráció tevékenységéhez kapcsolódó neutronbomba-kérdés, a Szovjetunió afganisztáni katonai beavatkozása, a lengyelországi események, a közép-hatótávolságú rakéták problematikája az európai államok szerepének és lehetőségeinek más dimenzióját jelentették.

W. Brandt 1981. november 11-13. közötti budapesti látogatásáról a KB Külügyi Osztálya által készített tájékoztató megállapításai szerint Kádár János és W. Brandt egyetértettek abban, hogy hibás az USA elgondolása a fegyverkezési spirálnak a Szovjetunióra gyakorolt hatásával kapcsolatban. Kádár szerint a Szovjetunió sokkal nehezebb helyzetben is biztosította védelmét az ipar és a mezőgazdaság az életszínvonal emelése mellett. A feljegyzés szerint Brandt egyetértően jelentette ki: értelmetlen a Szovjetuniót halálra fegyvereztetni, és az SPD részéről bíznak Brezsnyevben, mert ő békét akar.¹¹⁷

¹¹⁷ MOL, M-KS-288.f. 11/4401. 8.e.

Hasonló álláspontot képviselt H. Ehmke és Bahr is Horn Gy. Két évvel későbbi NSZK-beli megbeszélései idején: az USA azzal számol, hogy a fegyverkezési verseny gazdaságilag tönkreteszi a Szovjetuniót.

MOL M-KS 288.f. 32.cs.

Az NSZK érdekeltségének egyik fő indokát fogalmazta meg 1980. márciusi jelentésében a Kül-

Eurokommunizmus

Az ún. eurokommunizmus kérdésének megjelenése¹¹⁸ a kelet-nyugati együttműködésben és kapcsolatokban egy mögöttes dimenziót jelentett a hetvenes évek közepétől. A keleti blokk társadalmi, politikai válságai ébren tartották a szocializmus-modellekről folytatott vitákat a nemzetközi munkásmozgalom pártjai között. 1956, 1968 és 1980 a *létező szocializmus* számára olyan presztízses veszteségeket okoztak, amelyek a modernizáció oroszországi útjának megítélésében a nagyhatalmi, birodalmi, ill. az antidemokra-

ügyi Osztály. A német – elsősorban szociáldemokrata – tárgyalópartnerek H. Schmidt washingtoni látogatásához kapcsolódóan hangsúlyozták az NSZK gazdasági, külkereskedelmi függését a kelet-nyugati együttműködés tekintetében. Az NSZK gazdasága export orientáltsága miatt nem engedheti meg azt a luxust, hogy egyik napról a másikra lemondjon például a szovjet export lehetőségéről (a kivétel 90%-a termelőeszköz, ezzel összefüggésben 2 millió német munkavállaló érintett közvetlenül a gazdasági kapcsolatok fennmaradásában). „Tájékoztató a PB és a Titkárság tagjai részére – megbeszélések az SPD vezetőivel.” Hoós János és Horn Gyula pártközi kapcsolat keretében tett látogatást Bonnban.

MOL, M-KS-288.f. 11.cs. 4512.8.e.

¹¹⁸ Az 1975-ben Livornóban megrendezett OKP kongresszus után terjedt el a nyugati sajtóban az „eurokommunizmus” megjelölés, kifejezés használata.

Tőkés Rudolf tanulmányában az eurokommunizmus jelenségének kapcsolódását a kelet-európai reform-kísérletekhez abban a stratégiai koncepcióban helyezte el, amely a partikuláris hagyományok és a hazai feltételek között kísérelte meg a hatalom, a politikai egyensúly visszaállítását, amely a lakosság szemében új és magasabb szintű legitimitást biztosít számára. A hazai kulturális-történelmi hagyományok hangsúlyozásával a hivatalos ideológia háttérbe szorult. A tanulmány szerzője szerint ebből következett a reform-logika is. MOL M-KS 288.f. 32.cs. 1978/110.8.e

Molnár Gusztáv „Az Európai Napló” és a „Magyar Füzetek” c. írásában az OKP-vonal az eurokommunizmus reményeket kiváltó hatásáról emlékezik. A marxizmus legnagyobb tévedése, hogy a civil/polgári társadalmat azonosította a kapitalizmussal, a demokráciát a tőkeviszony „paravánjának” tekintette.

„Korunk”. 19.évf. 1.sz. – 2008. január

Az 1976-os berlini konferencián E. Berlinguer három jelentős eltérést jelölt meg a „létező szocializmus” gyakorlatával kapcsolatban: szabadságjogok, internacionalizmus, proletárdiktatúra.

Fejtő Ferenc az eurokommunizmus kísérletét egy köztes megoldásként értékelte a létező szocializmus és a szociáldemokrácia gyakorlata között. Fejtő az „emberarcú kommunizmus” meghatározást használja a magyar és a csehszlovák reformtörekvések esetében, Nagy Imrére és Dubcek névéhez kapcsolódó eseményeknél. L.: Fejtő: „Mégiscsak a szociáldemokrácia.” Kossuth, 2006.

tikus zsákutcás vonásokat helyezték előtérbe az addig megszokottan hangsúlyozott értékekkel, távlatos történelmi küldetéstudattal szemben. A kínai problematikával¹¹⁹ ellentétben, attól eltérően, „jobboldali revizionizmus” irányából érkezett egy annyira talán nem is váratlan ideológiai kihívás Moszkva és az irányítása alá tartozó szocialista országok számára.

Az MSZMP reform-logikájából következően az olasz baloldali pártokkal folytatott együttműködésnek fontos eleme volt egy kölcsönös nyitottságon alapuló tapasztalatcsere a szocializmus elméletét és gyakorlatát illetően.¹²⁰ A hatvanas évek első harmadától az Olasz Szocialista Párt részvétele a kormányzati felelősségben, a társadalmi, gazdasági, politikai reformok szempontjából a baloldaliság felelősségének, és a lehetséges összefogás történelmi lehe-

119 A Kína-kérdés olyan ideológiai, stratégiai kihívást jelentett Moszkva számára 1956 után, amely az egy vagy többközpontúság-problematikától a szocializmus építésének gyakorlati kérdéseire terjesztül a fegyverkezés-leszerelés területéig áthatotta a nemzetközi munkásmozgalom, ill. a keletnyugati kapcsolatok egészét.

120 Az MSZMP valamilyen formában mindegyik baloldali irányultságú párttal folytatott párbeszédet, természetesen az OKP külön kategóriát képviselt a kapcsolatokban. Az Olasz Szocialista Párttal összefüggésben – amely akkor még a forradalmi baloldali retorika és eszmeiség jegyében szinte testvéri szövetségesnek számított –, megfogalmazott római követi jelentés 1957 májusában Pertininek a XX. Kongresszussal kapcsolatos véleményét továbbítva megállapítja, hogy lehet támaszkodni a jövőben Pertinire és rajta keresztül az OSZP-ben is ki lehet alakítani kapcsolatokat. („Helytelen volt a XX. Kongresszuson elmondani a titkos beszámolót, mert Sztálin a világtörténelem egyik legnagyobb személyisége, akinek nevéhez az általa elkövetett hibák ellenére is a szocializmus építésének maradványai fűződnek”).

MOL, M-KS 288.f. 32.cs. 1957/6. ő.e.

Nenni, aki 1945 utáni években a forradalmi marxisták akcióegységének jegyében a kommunistákkal folytatott szoros együttműködés híve volt – igazodva a kelet-közép európai baloldali szocialisták álláspontjához, ellenezve a „munkásáruló” szociáldemokrata vonalat –, 1956 után a reformszocializmus igazát látta a budapesti felkelésben és a XX. Kongresszus határozatában. Az OSZP-OKP együttműködés szintje „akcióegység-paktum” helyett tanácskozási egyezmény keretei közé szűült. Nenni a „Mondo operaio” 1956. 3. számában írt az SZKP kongresszusáról „Fények és árnyékok” címmel. Az OSZP változó hangsúlyainak szimbolikus kifejező mozzanata a korábbi pártbéli ellenféllel Saragattal folytatott beszélgetés Pralognaniban. A két szociáldemokrata irányzat közeledésének folyamata vezetett el az 1966-os szervezeti egyesülésig „Egyesült Olasz Szocialista Párt” néven.

tőségének kérdéseit is más megvilágításba helyezte. Lehetséges-e az Olasz Kommunista Párt nélkül megoldani az országban felmerülő, megoldásra váró gazdasági, társadalmi problémákat; meddig lehet politikai „karanténban” tartani az 1976-ban¹²¹ befolyásának csúcsára jutó pártot? A Berlinguer nevéhez kapcsolódó *történelmi kompromisszum*¹²² reális megvalósulása egy addig elképzelhetetlen, veszélyes és kiszámíthatatlan kísérlet bizonytalan kimenetelét lebegtetette meg Washington és a NATO szövetségesek előtt. A NATO egyik legfontosabb stratégiai láncszeme részben vörös befolyás alá kerülhet! Az eurokommunizmus – ebben az olvasatban – az Olasz Kommunista Párt részéről a bizonyítása annak,

121 Az OKP 34,50%-kal történetének legjobb eredményét érte el az 1976. évi parlamenti képviselő választáson.

Annak ellenére, hogy a hatalom küszöbét nem sikerült átlépnie a pártnak, társadalmi beágyazottsága jelentős volt ezekben az években. Közigazgatási szinten olyan jelentős nagyvárosokban képviselte az OKP – általában koalícióban a szocialistákkal – a baloldal elképzeléseit, mint Róma, Milánó, Nápoly, Torinó, Genova, Firenze.

A hetvenes évek közepén pl. Emilia Romagna, Toscana, Umbria, Piemont tartományok kommunista vezetés alatt álltak, 93 megyéből 36-ban kommunista-szocialista összetételű a vezetés. 1975-ben 1.707 községnek volt kommunista polgármestere, és 32 ezer községi, ill. városi vezetésben vettek részt a párt képviselői.

122 A „történelmi kompromisszum” taktikai és stratégiai elgondolás címzettje a kereszténydemokraták együttműködésre kész erőinek kiemelkedő alakja a tragikus sorsú Aldo Moro volt. A berlinguri vonal lényegében az 1943/44 utáni széles demokratikus összefogás lehetőségét lebegtetette meg, a politikai és gazdasági stabilitás érdekében. (Részletesen l.: Pankovits József: „Az olasz kommunisták szocializmus felfogása.” Múltunk, 2001. 2-3. sz. (325-354.o.)

A Berlinguer vezette olasz pártküldöttség moszkvai látogatásáról adott szovjet tájékoztatás szerint az OKP közvetlen célja 1973 tavaszán az Andreotti vezette kormány lemondásával egy baloldali kormány konstruktív ellenzéki támogatása volt. Az elképzelések szerint ez teremtette volna meg az alapját egy szélesebb, „baloldali katolikusokkal” kiegészített összefogásnak. MOL M-KS 288.f. 11.cs. 3546. ő.e.

1984 őszén, a Budapesten tárgyaló G. Napolitano értékelése alapján az OKP azért nem vállalhata tovább 1979-től a „történelmi kompromisszum” gyakorlati érvényesítését célzó együttműködést a Kereszténydemokrata Párttal, mert nem volt reális alapja a KP által sürgetett nemzeti egységkormány létrehozásának. MOL M-KS 288.f. 11.cs. 4424.ő.e.

A szocializmus olaszországi demokratikus útjának lényegét L. Longo vázolta Kádár Jánossal folytatott magánjellegű megbeszélésén a 60-as évek közepén: a középbal politikával szemben egy új többség megteremtése az összes „haladó” baloldali erő összefogásával. MOL, M-KS 288.f. 11.cs.1645. ő.e.

hogy a párt valóban demokratikus elveket elfogadó és betartó, az olaszországi reformok szempontjából megkerülhetetlen tényező a nyugati szövetségi rendszerben.

Az OKP demokratikus koncepciója fokozatosan vált érzékelhetővé, láthatóvá és olvashatóvá. Az 1956-os magyar forradalom, majd a Kínai Kommunista Párttal a hatvanas évek elejétől folytatott súlyos viták már jelezték azokat az eltérő hangsúlyokat, amelyek a hetvenes évek közepén karakterisztikusan megrajzolták a törésvonalakat Moszkva és a nyugati kommunista demokratikus szocializmus felfogása között. 1958-ban az Olasz Kommunista Párt a választási téziseiben még a szocialista világrendszer felsőbbrendűségét hangoztató kitétel szerepelt, a demokratikus alternatíva kereteinek kiépítése, a dolgozó osztályok demokratikus uralmának megvalósítása formulák stratégiai célként való kinyilvánítása a „klerikális” és a „tőkés csoportok” elleni blokk megteremtésének szükségessége valamint az „aktív békepolitika” hangoztatása belesimult a nemzetközi munkásmozgalomban használt és elvárt fogalom használatba.

Az 1964 szeptemberében Budapesten tárgyaló OKP delegáció tagjaival folytatott megbeszélésről készített összefoglaló már érzékelhetővé teszi az eltérő vélemények létezését, felvállalását. Az olasz párt részéről egyértelműen leszögezték, hogy a szimbolikus jelentőségű XX. Kongresszus után a kommunista mozgalmon belül őszinte és lényegre törő vitát kell folytatni. A Kína-problematika alapja, hogy lehet-e eltérő, új út a szocializmushoz? Ennek a felvetésnek, ill. az egész Kína-kérdésnek szerintük azért van jelen-

tősége, mert túlmutat a taktikai, stratégiai szocializmus koncepciókon. A Peking-Moszkva vita a „békés egymás mellett élés”, a nemzetközi együttműködés kérdése is volt. A leszerelési politika, az enyhülés a párbeszéd melletti kiállás és a más modellek, utak elfogadásának kettősségét kellett megoldania ebben a bonyolult összefüggésrendszerben annak, aki egyszerre híve a rendszerek és a szocialista-modellek versengésének.¹²³ Az MSZMP által készített jelentés alapján, az OKP részéről már ekkor kinyilvánítottak olyan később hivatalossá váló tételeket, amelyek egy évtized múlva már természetesnek hatottak az eurokommunista vonalat képviselők részéről: fel kell számolni a szocializmus építésének misztikus jellegét, és az osztályharc nem zárja ki a szabadságjogok biztosítását. Az OKP nem tekinthet el attól az objektív körülménytől, hogy egy nyugati fejlődési folyamat részeként csak demokráciamodellben gondolkozhat, létezhet... „A demokráciát áldozzuk fel vagy a szocializmust” felvetése ezek után csak azt jelentheti, hogy mindkettőre szükség van; ezek egymást feltételező kategóriák.

Az MSZMP illetékesek egy olyan hazai történeti fejlődés logikus kifutásával magyarázták az olasz elvtársaknak az egypártrendszer kialakulását Magyarországon, amely egy olvasottabb, tájékozottabb nyugati kommunista számára is enyhén szólva megmosolyogtató lehetett. Nem volt demokratikus hagyományunk, Magyarországon tevékenykedett a legrosszabb szociáldemokrata párt a két világháború között (értsd: eljátszották a baloldali tömegek bizalmát, hitelüket veszítették!), 1945 után a pártok lejáratták

123 MOL, M-KS 288.f. 32.cs.1964/71.ő.e.

magukat, így szinte „természetes”, hogy csak egy hiteles munkáspártnak maradt létjogosultsága...

1964-ben az OSZP hivatalos politikájával szemben állók új baloldali pártot alakítottak – Olasz Proletáregység Szocialista Pártja elnevezéssel (PSIUP) – a baloldali összefogás, alternatíva esélyének megteremtésére.¹²⁴ Lelio Basso, az új párt képviselőjében Budapesten tárgyalt 1964 őszén, magyarázatot keresve a kádári demokratikus fejlődés okaira; illetve pártjának szocializmus-felfogásáról tájékoztatta a magyar illetékeseket.¹²⁵ Az amnesztia-rendelet, az ötvenes években elkövetett törvénytelenésekkel összefüggő párthatározat,¹²⁶ a kádári kiegyezés érzékelhető légköre is hozzájárult ahhoz, hogy bizonyos értelemben a szocializmus értelmezésével, gyakorlatával kapcsolatos tapasztalatcsereként is értelmezték a megbeszéléseket. A kádári-vonal (taktikai és stratégiai értelemben) „piacképes áru” volt a reformokra fogékony olasz baloldal számára.

Basso – talán a magyar párt illetékesei számára is elfogadható – meghatározása a (szocialista)demokrácia lényegéről a Külügyi Osztály feljegyzése szerint „idealisztikus”, de néhány ponton ta-

124 Az OSZP-ben a „balszárnyat” képviselők Vecchiatti, Libertini, Foa a Nenni féle „kapitulációs vonallal” szembeni összefogás jegyében a „szociáldemokratizálódás” ellensúlyozására és az attól való elhatárolódás demonstrálására szánták el magukat erre a lépésre- olvasható az MSZMP KB Külügyi Osztálya által készített jelentésben. „A kispolgárosodással szembeni teoretikus, hiteles baloldali védekező reflex”.

MOL, M-KS 288.f. 32.cs/1964/71.ő.e.

125 Találkozott többek között Aczél Györggyel, Szakasits Árpáddal, Puja Friggyessel, Sík Endrével, Kállai Gyulával. A megbeszélésekről készített jelentés: MOL, M-KS 288.f. 32.cs. 1964/71. ő.e. A PSIUP 1965-ben egyszeri segély keretében 4000 dollárt kapott az MSZMP-től, amit Lami PB-tag vett át november 22-én. MOL, M-KS 32.cs. 1965/56. ő.e.

126 A „szocialista törvényesség” megsértése megfogalmazás már behatárolja a rehabilitáció politikai határait. Csak a jogtalanul üldözött, bebörtönzött korábbi párttagokra vonatkozott. Az amnesztia-rendelet az enyhébbnek vélt, 1956 után elítéltek bizonyos körét érintette.

lálkoznak az MSZMP hivatalos vonalával, felfogásával. (A demokráciát naponta kell megteremteni alulról felfelé, felső irányítás szükségessége mellett kis közösségek önállóságára is szükség van.)

A következő év elején Tulio Vecchiatti főtitkár vezetésével tárgyalt PSIUP-delegáció Budapesten.¹²⁷ A Kádárral folytatott megbeszélésen Vecchiatti új együttműködési formáról tett említést a kommunista és munkáspártok kapcsolatait érintve, hangsúlyozva, hogy nagyobb támogatást kell biztosítani a nyugati pártoknak, mert a szocializmus sorsa nyugaton dől el Kádár János válaszában tulajdonképpen – két példa segítségével – érzékeltette a személyével összefonódott társadalmi kiegyezésre épülő szocializmus taktikájának és stratégiájának filozófiáját.

Vecchiattinek a kistulajdonosi rétegek fontos szerepéről tett kijelentésére reagálva Kádár őszintén kijelentette, hogy a kistulajdonosi rétegek halálra vannak ítélve, de helytelen lenne erről nyilvános feszültségeket és a párt politikájával szemben bizalmatlanságot keltő vitát folytatni, mert ezzel eltávolítanák őket a kiegyezésre épülő politika támogatásától vagy legalábbis elfogadásától... Ugyanez vonatkozik az értelmiségre, és az egyházra is. „Ne bántsuk őket” – mondja Kádár – „tisztában vagyunk azzal, hogy ha a katolikus főpapoktól függne, akkor nem lenne kommunizmus (sic!), ők is tisztában vannak azzal, hogy ha tőlünk függne már tegnap megszüntettük volna az egyházat. Mégis az objektív körülmények miatt mindketten létezőnk, meg kell tehát találni a megegyezés lehetőségeit.”¹²⁸

127 1965. januári megbeszélésekről a KB Külügyi Osztálya készített jelentést MOL, M-KS 288.f. 32.cs.1965/56. ő.e.

128 A „társadalmi békés egymás mellett élés” lényege: az idő és a fejlődés majd önmagától megoldja a problémákat.

A kádári *korlátozott pragmatizmus*, az ideológia által behatárolt gyakorlatias megközelítés olyan kijelentésnek is teret adott ezen a beszélgetésen, amely hasonlít az 1968-as prágai tavasz reformkísérletének filozófiájához: a társadalom meggyőzése a szocializmus önkéntes elfogadásáról, amely feltételezi az alulról építkező demokrácia koncepciójának elismerését. Kádár meglepő kijelentése a többpártrendszer és a szocializmus összefüggéséről („nem előfeltétele az egypártrendszer a szocializmus építésének, ez nem elvi kérdés”), természetesen inkább a nyugati feltételek objektív létezésének elfogadását jelentette, mint a keleti gyakorlatba átültethető koncepciót. Az eurokommunizmus folyamata, kifutásának logikája a *létező szocializmus* válságainak tapasztalatai alapján elkerülhetetlenné tette a konfliktust a mediterrán kommunista pártok és az Szovjetunió Kommunista Pártja között.

A hatvanas évek közepén, az olasz baloldalon egy széles összefogás lehetősége körvonalazódott, akár szervezeti egyesülés lehetőségét is megvalósítva. Az Olasz Kommunista Párt XI. Kongresszusát megelőző előkészítő munka során Amendola cikke a párt elméleti folyóiratában¹²⁹ ennek a széles összefogásnak szükségességét támasztotta alá, egy új munkáspárt megalakításával. Ebben a formációban, mint „gyűjtő pártban” egyesülnének a „jobbboldali” – az ún. „középbal” kormányban résztvevő – szociáldemokratáktól a szocialistákon át, a kommunistákig minden olyan *haladó* erő, amely képes lenne egy osztálytársadalmi összefogásra a politikai, gazdasági reformok érdekében Olaszországban.

¹²⁹ Rinascita, 1965.

A TASSZ-közlemény elítélte a cikkben megfogalmazottakat, felszólítva az OKP-t, hogy számolja fel soraiban a „jobbboldali” nézeteket.¹³⁰ A moszkvai figyelmeztetés ellenére az OKP XI. Kongresszusa az Amendola által nyilvánossá tett koncepciónak megfelelően leszögezte, hogy a középbal-kormányzás csődbe jutott, nincs perspektívája, ezért új baloldali összefogásra van szükség: demokratikus többség a „haladó katolikusokkal” kiegészülve. Az OKP tagadja mind a vallási, mind az ateista államot, és ellenzi, hogy az állam előnyben részesítsen bármilyen ideológiát mások rovására.¹³¹

A prágai tavasz reformkísérlete, majd erőszakos vérbefojtása egyrészt igazolta és felerősítette a moszkvai irányvonallal szemben álló, attól eltérő nézeteket a nyugati kommunista pártok részéről. Az OKP és a PSIUP is a nemzetközi „antiimperialista” összefogást gyengítő, a Szovjetunió tekintélyét aláásó súlyos következményekkel járó fejleményként értékelte a Varsói Szerződés 1968. augusztus 21-i lépését.¹³² Az Olasz Kommunista Párt a belpolitikai következmények miatt is érzékenyen reagált, mert védekező pozícióba kényszerült egy offenzív fellépés helyett. Az Olasz Kommunista Párt XII. Kongresszusát megelőző ún. „előkongresszuson” a szocializmus olasz útjáról folytatott vita megkerülhetetlen mozzanata volt a csehszlovák helyzet értékelése.¹³³

¹³⁰ MOL, M-KS 288.f. 32. cs. 1965/56. é.e.

¹³¹ Nem figyelmen kívül hagyva azt a tényt, hogy az OKP vezetésében is meglévő törésvonalak, erőcsoportok kompromisszuma alapján alakul ki egy kongresszus által elfogadott taktikai, stratégiai irányvonal, leszögezhető: Berlinguer személyétől függetlenül 1956 után létezett az eurokommunizmus demokrácia és szocializmus felfogásához köthető irányvonal a párton belül. Jelentés az OKP XI. Kongresszusáról. MOL M-KS 288.f. 32.cs. 1966/54. é.e.

¹³² A PSIUP augusztus 21-i Elnökségi ülése még nem ítélte el a bevonulást, de a szeptember 19-i KB ülés után az OKP véleményéhez hasonló álláspont látott napvilágot.

¹³³ Az OKP Kongresszusáról készített jelentés: MOL M-KS 288.f. 32.cs. 1969/56. é.e.

A hivatalos vélemény szerint nem volt ellenforradalmi veszély, a dubceki reformok eltiprása megakadályozta, hogy a különbözőség, sokszínűség alkotta egység jelentse a kommunista mozgalom történelmi erejét. A békés egymás mellett élés lényege, hogy nem jelentheti egyik társadalmi modell exportját sem. A megállapítások fényében még hangsúlyosabbak az „olasz-út”-ről megfogalmazottak: a termelőeszközök társadalmi tulajdona még nem elegendő feltétele a demokráciának. Az olasz szocializmus specifikussága a strukturális reformok stratégiájára épül, ennek segítségével az erőviszonyok fokozatosan eltolódnak a „néptömegek” felé, egyre több hatalmi pozíciót hódítanak el az uralkodó osztályoktól. Vagyis az OKP szerint egy fokozatos reformfolyamat vezet el a társadalom gyökeres átalakításához.¹³⁴ A kelet-európai gyakorlattal ellentétben a szocializmus és a szabadságjogok biztosítása egymástól elválaszthatatlanok, egyetlen párt sem képviselheti az állam és a társadalom egészét.

Berlinguer a kommunista és munkáspártok moszkvai értekezletén 1969 júniusában megismételte a fenti nézeteket.¹³⁵ A viták őszinte kezelése az elhallgatás helyett sokkal eredményesebb – hangsúlyozta –, mint az ideológiai ítéletek címkéjének ráragasztása azokra, akik eltérő álláspontot képviselnek. Az, aki elhajlásként igyekszik magyarázni mindennemű eltérést egy olyan doktriner tisztaságtól, amelynek nem lehet tudni, ki a letéteményese, az a valóságban nem csupán kiélezi magukat a nézeteltéréseket, hanem

¹³⁴ Lényeges eleme ennek az átalakításnak a monopóliumok gazdasági, politikai hatalmának megtörése, ill. a társadalom részvételének biztosítása a demokratikus folyamatokban.

¹³⁵ MOL, M_KS 288.f. 32.cs. 1969/56. ő.e.

elzárja maga elől az utat az objektív megértés felé, és az ezek gyökerében található reális érdekek megértése felé.

Kéthónappal később L. Longo az OKP főtitkára a „L’Unitában” megjelent cikkben megerősítette Berlinguer Moszkvában elmondott szavait: a szocialista országok közötti problémákat nem lehet anélkül megoldani, hogy ne ismernénk el a szocializmushoz vezető utak különbözőségének szükségességét. Longo a nemzeti momentum maximális figyelembe vételének szükségességével a szocialista átalakulás folyamatát nemzeti keretek közé helyezte. Az antiimperialista világkongresszus előkészítésével kapcsolatban 1971 novemberében Rómában megtartott OKP-MSZMP megbeszélésen az OKP illetékesei megismételték fenntartásaikat a közös, egy centrumból irányított akcióegységgel szemben.

A Szovjetunió befolyásának ellensúlyozására Kína bevonására törekedtek Berlinguerék, elsősorban a harmadik világ antiimperialista harcát illetően. Az SZKP XX. Kongresszusa után Togliatti használta a *policentrizmus* kifejezést, annak érzékeltetésére, hogy a nemzetközi munkásmozgalomban több – regionalitás elvére alapozott – erőter, centrum létezhet.¹³⁶

1975. őszén jelent meg az Olasz Kommunista Pártnak és az Francia Kommunista Pártnak a közös közleménye a francia párt központi lapjában. Talán itt fogalmazódott meg a befolyásos kommunista pártoknak (elsősorban az OKP-nak) a szocializmusról és a demokráciáról vallott elképzeléseinek lényeges eleme. A *létező szocializmus* gyakorlatával, ideológiájával szemben (a szocializmus

¹³⁶ Jelentés a megbeszélésekről: MOL M-KS 288.f. 32.cs. 1970/88.ő.e.

L’Unita-cikk: MOL, M_KS 288.f. 32. cs. 1969/56. ő.e.

reformja több demokráciával) egy olyan fordított, ellentétes utat vázoltak fel, amely a demokrácia haladását és kiteljesedését feltételezte a szocializmus megvalósulásával egyidejűleg. A közlemény megfogalmazása szerint a szocializmus a demokrácia és a szabadság felsőbb foka: „végig vitt demokrácia”.

A „Le Monde”-ban Alberto Jacoviello a „L’Unita” szerkesztője értékelte a közös dokumentumot: olyan szocializmus keresése a latin pártok célja, amely a létező valóságból indul ki, elutasítva minden modell másolását. Ez az új irány nem más, mint a Szovjetuniótól való eszmei, ideológiai függés lazítása, megszüntetése.¹³⁷ A reményeket keltő és a reál-geopolitikán elvérző reformkísérletek alátámasztották, hogy a Szovjetunió nélkül csak a nyugat-európai baloldal jelenthet esélyt egy valós reform-kísérlet irányába.

Az európai kommunista és munkáspártok 1976-os kelet-berlini értekezletén Berlinguer és Carrillo is hivatalossá tette a munkáspártok között meglévő stratégiai jelentőségű felfogásbeli különbségek létezését. Ezzel nem történt más, mint a saját jól felfogott nemzeti érdekeiket a kommunista igazodás és szolidaritás elé helyezték, vállalva a Moszkva részéről történő nyilvános

137 Hasonlóan a legtöbb nyugati kommunista párthoz, az éles viták ellenére soha nem szűnt meg az OKP számára juttatott anyagi támogatás az SZKP részéről. A 70-es évek elején több mint 5 millió dollárt szavazott meg az SZKP PB az 1972-es választási évre támogatásként, ez az összeg 1976-ban elérte a 6 és fél milliót. A 80-as évek második felében a támogatás mértéke tizedére csökkent, és csak a „megbízható elvtársak” – Cossutta-szárny – kaptak belőle. „Mitrohin-archívum”. Talantum Kiadó, 2000. 311-316.o.

Az MSzMP szintén egy jól kiépített csatornákon keresztül juttatta el pénzügyi támogatását az olasz párt számára. Ennek egyik érdekes mozzanata egy 1974-ben készített római jelentés a SORESCO magyar-olasz vegyes vállalat vezetésében keletkezett feszültségek veszélyes következményeiről.

MOL, M-KS 288.f. 32.cs.1974/5.ő.e.

kiátkozás kockázatát is. Berlinguer kijelentette, hogy a keleti modell nem felel meg a nyugati fejlődés számára, mert ott olyan szocializmusra van szükség, amely az egyéni és kollektív szabadságjogok tiszteletben tartásán, a többpártrendszeren, a vallásszabadságon, a magas termelékenységi szinten és a dolgozóknak az igazgatásban való tényleges részvételén alapszik. Az eurokommunizmus megfogalmazza a szocializmushoz vezető utak új típusait – hangsúlyozta az OKP főtitkára. Carrillo megállapítása, amely szerint a Nagy Októberi Szocialista Forradalom a munkásmozgalom gyermekora volt, a kommunista mozgalom túllépte vallásos szakaszát, teljessé tette az addigi tabukkal való látványos szakítást.¹³⁸

A marxista-leninista típusú, proletárdiktatúra dogmáján létező pártok, rendszerek belülről kaptak „mélyütést” a hetvenes évek közepén... Az eurokommunisták – elsősorban belpolitikai okok miatt az OKP – megbontották az addig legalább Európában kifelé létező ideológiai egység illúzióját.

S. Carrillo „Az eurokommunizmus és az állam” címmel¹³⁹ 1977-ben megjelent könyve az új baloldali irányzat egyik leg-

138 „Jelentés a Politikai Bizottságnak az európai kommunista és munkáspártok értekezletéről.” MOL, M-KS 288.f. 5.cs. 695. ő.e. (1976. 07. 06-i ülés)

Az MSzMP KB meghívására 1977. október elején Budapestre látogató E. Berlinguer a Kádár Jánossal folytatott beszélgetésen is hangsúlyozta, hogy nyugodt hangnemben folytatott vita elengedhetetlen a munkáspártok párbeszédében. Az eurokommunizmus kifejezéssel kapcsolatban leszögezte, hogy látják a csapdahelyzetben rejlő veszélyeket (a kommunista pártok megosztására vonatkozó „burzsoá” szándékokat illetően), de nem utasíthatják vissza a mögötte meghúzódó értelmet, mert benne van a nyugat-európai új helyzet és a problémák megoldásának új lehetősége is (a békés, demokratikus út koncepciója).

MOL, M-KS 288.f. 11.cs.4367.ő.e.

139 Grijalbo Kiadó.

Jean Ellenstein-nek a Francia KP KB mellett működő Marxista Kutatások Intézete igazgató-helyettesének a „Le Monde”-ban 1978-ban megjelent cikke és egyéb megnyilatkozásai egyértelmű kiállást, azonosulást jelentettek a berlingueri-vonallal. A Francia Kp-nak el kell szakadnia a

fontosabb manifesztuma, amely a demokrácia-kapitalizmus-szocializmus összefüggésben elhelyezve fogalmazta meg az eurokommunizmus stratégiai tartalmát, az állam szerepének középpontba állításával. Carrillo a meglévő közös érdekek, célok, eszközök ellenére nem csak a létező szocializmus gyakorlatától, hanem a szociáldemokrata irányzattól is elválasztotta az eurokommunizmust, kiemelve, hogy nem ún. „harmadik utas” elképzelés, hanem az állam forradalmi átalakítása demokratikus módon és tartalommal. Hangsúlyozta: ez nem visszatérés a szociáldemokráciához, esélyt lát egy történelmi tapasztalatokra épülő valamilyen

szovjet-modelltől kijelentés világos egyértelműsége mellett a karakteres megállapításán keresztül – „párhuzam a fasiszta és a kommunista állam lényege, szerepe között – a tulajdonviszonyok másodlagosságának hangsúlyozásáig lehető legmesszebb ment a tabuk felülírásában.

MOL M-KS 288.f. 32. cs. 1978/110. ő.e.

1978. szeptember 28-29-i párizsi ülésén a Szocialista Internacionálé Irodája elfogadott egy „alkalmazkodó stratégiát a dél-európai kommunista pártokkal való kapcsolattal összefüggésben. Ennek értelmében minden szociáldemokrata irányultságú párt szabadon alakíthatja kapcsolatait, saját nemzeti érdekeinek figyelembevételével. Ugyanez az álláspont vonatkozott a „keleti” kommunista pártokra is.

1947 után – a francia baloldali koalíció részeként – először került kormánypozícióba jelentős gazdasági és politikai hatalommal rendelkező nyugat-európai országban egy kommunista párt 1981 nyarán.

Az 1981. május 10-én tartott elnökválasztás után – amely a szocialista jelölt Mitterand győzelmét hozta –, Marchais főtitkár az FKP részéről a kormányzati együttműködésre való készségét is kinyilvánította.

A nemzetgyűlési választások első fordulójában az FKP a szavazatok valamivel több, mint 16%-át szerezte meg, a FSzP 37,5%-ot kapott. A második fordulóban a Szocialista Párt abszolút többséget szerzett. Az FKP 186 önálló jelöltjéből csak 43-at tudott bejuttatni a parlamentbe.

A kormányalakítást követő közös nyilatkozat egy olyan „új politika alapjait fogalmazta meg, amely a monopóliumok elleni fellépés programjaként is értelmezhető volt. A baloldali együttműködést erősítették olyan megfontolások, amelyek az FKP bizonyos fokú „semlegesítését”, kordában tartását szolgálták, egyúttal megelőzendő egy SzP elleni parlamenti széles ellenzéki összefogás lehetőségét is. A francia kommunisták pedig az eurokommunista vonal erősödésének előmozdításával háttérbe szorítani a dogmatikus struktúrákat képviselő személyeket. (Forrás: Dr. Molnár Géza: „A közös kormányprogram aláírásától a közös kormány felbomlásáig. Az FKP és a FSzP viszonya 1972-1984-ig.” Kandidátusi értekezés kézírata, 1989.)

Az MSZMP Társadalomtudományi Intézete – „Szocialista Demokrácia Témacsoport” – készített egy téziseket összefoglaló anyagot, a Carrillo-könyv tartalmának hatását tanulmányozva. „A demokratikus szocialista államra vonatkozó mindenféle koncepcióval komolyan kell foglalkoznunk, mivel nálunk is állandóan napirenden lévő feladat az állami élet és a társadalom demokratizálása.”

szimbiózis életképessé tételére. Olyan hamis tükröződések cáfolatára és meghaladására tett kísérletet, amely bizonyítja, hogy a demokrácia nem egyenlő a kapitalizmussal, ill. a szocializmus a bolsevizmus gyakorlatával és elméletével.

Az eurokommunizmus feladata feloldani ezeket az ellentmondásokat és új tartalmakat adni a történelmi kategóriáknak. Miben különbözik a szociáldemokráciától? – kérdezi Carrillo. Ideológiailag abban, hogy nem igazgatni akar, hanem átala-kítva meghaladni az államot. A szociáldemokrácia csak felhasználja a demokrácia eszközeit, a demokratikus kommunisták viszont meghaladják, és új tartalommal töltik ki azt. A szociáldemokrácia integrálódik benne, egyik alternatív kormányformát jelentve. Carrillo szerint a két irányzat találkozhat, amennyiben felülvizsgálják eddigi ideológiájukat, gyakorlatukat.

Az európai (nyugati demokratikus és keleti antidemokratikus) baloldal demokrácia és szocializmus-értelmezése körül kialakult viták szervesen illeszkedtek a párbeszéd évtizedének folyamataihoz. A nyugati és keleti társadalmi reformok, a szocializmus elméletének és gyakorlatának kérdései a 70-es évek közepétől a Szocialista Internacionálé és a nyugati kommunista baloldal részéről is találkozási pontot jelentettek a reform-kényszerek és illúziók mentén tevékenykedő MSZMP számára. A reformgondolkodásra legnyitottabb, „legérzékenyebb” MSZMP nyugatról elismeréseket és adott esetben illúziókat, várakozásokat inspirált; keleten pedig állandó gyanakvást váltott ki, majd a nyolcvanas évek második felében már egyik fontos láncszemét, támaszpontját jelentette a *reformszocializmusnak*.

A már említett 1978. márciusi Brandt-Kádár találkozón egyetértés mutatkozott abban, hogy a keleti országokban a kollektív emberi jogok érvényesítése a cél, szemben a plurális társadalmak egyéni jogaival. Brandt szerint a történelmi fejlődés a két folyamat összefonódásának irányába hat.¹⁴⁰ Ez a perspektivikus megállapítás szorosan kapcsolódik ahhoz az ideologikus vitához, amely az eurokommunizmus, ill. a baloldali egység kérdése körül zajlott ezekben az években. A dubceki reformkísérlet és az ún. eurokommunista irányzat aktualizálta az európai szintű baloldali együttműködés lehetséges jövőbeni elméleti alapjairól folyó vitát. A vita fő pontjai a következők voltak:

A bolsevista elméleti és gyakorlati zsákutcából való kitörési kísérletek összeérhetnek-e a marxista gyökerű kapitalizmus kritikán nevelkedett baloldali törekvésekben? Meddig hitelesíthetik a szociáldemokrata irányultságú pártok ideológiailag, morálisan, tetteikben a reformtörekvéseket a nyugati és keleti kommunista pártok esetében? Melyek legyenek az együttműködés összetartó

140 A gorbacsovi reformok lehetőséget jelentettek a „hivatalos” ellenségkép leépítése szempontjából a Szocialista Internacionálé képviselői számára. W. Brandt moszkvai megbeszéléseiről 1988. április 14-én küldött követségi rejtjeltávirat sokatmondó, nagyon jellemző megállapítást tartalmaz: az SZI-ben felismerték, hogy téves volt az a korábbi felfogás, amely szerint a kommunizmus nem képes megújulni.

Brandt moszkvai megbeszélései után néhány nappal a LEMP kezdeményezésére négy szocialista ország kommunista pártjainak képviselői egyeztető megbeszélést tartottak Varsóban. A megbeszélés célja az volt, hogy az érintett pártok képviselői kötetlen eszmecsere folytassanak a szociáldemokrata pártokkal, elsősorban az SPD-vel kialakított kapcsolatok, az együttműködés helyzetéről. A megjelent pártok esetében mindenképpen közös szál, hogy munkacsoportok keretében rendszeres együttműködést alakítottak ki a 80-as évek közepén az SPD-vel. Az SZKP és a NSZEP a leszerelés, a bizalomerősítő lépések (atom- és vegyifegyver-mentes övezet kérdése), a LEMP és a CSKP a bizalomerősítő párbeszédet elősegítő lépések területén. MOL M-KS 288.f. 32.cs. 1988/18.é.e. MOL, XIX-J-1-j 124. doboz.

A Szocialista Internacionálé 1989. júniusi stockholmi kongresszusán W. Brandt a „lehetséges-e megtenni azt, ami szükséges?”-kérdéssel érzékeltette a reformkommunisták történelmi dilemmáját. MOL, M-KS 288.f. 32.cs 1989/87.é.e.

szegecsei? Vannak, lehetnek-e közös értékek, gondolatok a demokrácia-kérdés társadalmi, politikai mezőiben? Egyáltalán túl léphet-e, kibírja-e ez a furcsa nosztalgikus elemektől, illúzióktól és kölcsönös bizalmatlanságtól sem mentes kapcsolatrendszer a katonai, politikai szövetségi elkötelezettség béklyóit, ill. elvezethet-e perspektivikusan a kapitalizmus és az államszocializmus torzulásain, antidemokratikus vonásain felülemelkedő „harmadik utas” gyakorlathoz, a társadalmi demokráciához?

Ezek a kérdések jelentették a mögöttes tartalmát pl. Bruno Kreisky osztrák kancellárral a 70-es évek közepén készült interjúnak. A nyugat-európai kommunista pártok új hangneme, hangsúlyváltásai jelenthetik-e egy olyan folyamat kezdetét, amely elvezethet a bolsevista ideológiájú pártok „szociáldemokratizálódásához”, vagy az egy taktikai jellegű oportunistá befelé fordulást eredményez? Amennyiben többről van szó, akkor a demokratikus szocializmus vállalása el kell, hogy vezessen a névváltoztatáshoz is.¹⁴¹

Két évvel később H. Ehmke az SPD Frakció elnökhelyettese Budapesten, a Külügyi Intézetben tartott előadásában már egy olyan szerves és logikus folyamat eredményének tekinti az eurokommunizmust, amely több egy taktikai jellegű problemati-

141 Kreisky beszélgetése Paul Lendvaival – „Europische Rundschau” 1976? Fordítás szövege az MSZMP KB Külügyi O. iratai között. MOL M-KS 288.f. 32.cs.

Ebben az évben W. Brandt – a „Der Spiegel”-nek adott interjújában – érdekes fejlődésként határozta meg a nyugat-európai baloldalon végbemenő folyamatokat. Véleménye szerint ez is bizonyítja, hogy a „demokratikus szocializmus” hatással van az érintett kommunista pártokra. Brandt hangsúlyozta, hogy nagy hiba lenne, ha a szociáldemokraták magatartásukkal akadályoznák, ill. ne segítenék elő a kommunista tábor monolitikus egységének további fellazítását. (Az interjú szövege: In.: Brandt-Kreisky-Palme: „Levelek és beszélgetések”. Interjú Willy Brandttal a „Der Spiegel” 1976. január 26-i számában.)

kánál. Előzménye, gyökerei a Jugoszláv Kommunista Szövetségének Moszkvával való szakításában keresendőek – hangsúlyozta Ehmke.¹⁴²

A hidegháborús évek keményvonalas kommunista ellenességét egy rugalmasabb együttműködésre hajlamos – a találkozási pontokat kereső és nem az elválasztó, konfliktus-kereső – magatartás igazodott a kelet-nyugati együttműködés logikájához. Az 1980 nyarán kirobbant lengyel válsággal kapcsolatos SPD vezető politikusainak megnyilvánulásai jól érzékeltették a mindent felülíró, óvatos, reálpolitikai érdekekre építő megközelítés elsődlegességét. A Brezsnyev-doktrína hallgatólagos, de tényszerű elfogadása szellemében a 80-as évek elején a kommunista vezetés ellenőrzésével, irányításával zajló bármiféle gazdasági, társadalmi „kibontakozás” elsődlegességet élvezett nyugati felelős tényezők, így az SPD részéről is. W. Brandt már 1981 tavaszán kijelentette Berecz J., és Kovács L. vezette MSZMP delegáció előtt, hogy mivel Lengyelország része a nemzetközi játszmának, nem szakadhat el a Varsói Szerződéstől. Brandt nyomatékossította, hogy a nemzetközi együttműködésen alapuló összefüggéseket látnia kell a Szolidaritás azon vezetőinek is, akik elveszítették realitás érzéküket.

A Szovjetunió beavatkozásának megakadályozása miatt – ami szörnyű visszalépést jelentene az enyhülési politikában –, a Len-

142 MOL M-KS 288.f. 32. cs.

A 80-as évek végén az osztrák szociáldemokraták „tudományos műhelyében” a K. Renner Intézetben megtartott MSZMP-SPÖ kerekasztal konferencián elhangzott osztrák vélemények szerint a forradalom és a reform egymást feltételezi, nem csak a kapitalizmus, hanem a kommunizmus is reformálható. Az akkori tapasztalatok alapján a gorbacsovi átalakulásokat hozták fel példának, mint a hatalom elvesztése nélküli radikális reformok modelljét...

MSZMP KB Nemzetközi és Pártkapcsolatok Osztályának jelentése a Politikai Bizottság számára. MOL M-KS 288.f.

gyel Egyesült Munkáspárt kulcspozíciójának fontosságát fogalmazta meg az SPD elnöke, Jaruzelski stabilitásában bízva.¹⁴³ A szükségállapot bevezetését követően a Német Szövetségi Köztársaság és különösen az SPD több oldalról nagy nyomás alá került. Ez arra készítette az SPD vezetést, hogy eredeti szándékától eltérően a Bundestagban az ellenzéki pártokkal közös nyilatkozatot fogadjon el Lengyelországi eseményekkel kapcsolatban...

A közös nyilatkozat elfogadását az tette szükségessé, hogy ne szigetelődjék el sem országon, sem az Internacionálén belül, sem a nyugati szövetségi rendszerben. Selbmann 1981. december 22-i budapesti megbeszélésén alátámasztotta, hogy az SPD – a kelet-nyugati párbeszéd eredményeit veszélyeztető konfrontatív válsaggal ellentétben –, az óvatos kivárás mellett továbbra is bízik Jaruzelski demokratizálás melletti elkötelezettségében.

A szükségállapot bevezetését a kisebbik rosszként, átmeneti lépésként értékelték az SPD felelős vezetői.¹⁴⁴ Két évvel később, 1983. január 31. és február 4. között az SPD elnökség meghívására, Wehner méltatta Jaruzelski államférfiúi nagyságát az NSZK-ba kiutazó MSZMP delegáció tagjai előtt. A jelentés alapján pe-

143 „Jelentés MSZMP delegáció NSZK-beli megbeszéléseiről.” MOL M-KS -288.f. 32. cs.

Ebben az évben történelmi áttörésként létrejött az első közvetlen többoldalú nemzetközi kommunista – szociáldemokrata találkozó Hollandiában. A két politikai, katonai szövetségi rendszerhez tartozó kis államok képviselőit egy asztalhoz ülők a rakétatelepítés kelet-nyugati párbeszédet veszélyeztető következményeiről folytattak egyeztetést. A közös találkozási pont az USA rakétatelepítési terveinek elutasítása a jelenlévő szociáldemokrata pártok részéről. MOL M-KS 288.f. 32. cs.

144 „Feljegyzés E. Selbmann külügyi tanácsadóval folytatott megbeszéléseiről.” MOL M-KS 288.f. 47.cs. 765.ö.e.

A Lengyelországgal kapcsolatban érzett történelmi felelősség mellett, racionális pénzügyi okai is voltak a kapcsolatok törékenysége miatt aggódó SPD állásfoglalásnak. A segítségnyújtás objektív akadályai egyebek mellett, hogy a lengyel fél bejelentette: nem képes a hitelek kamatait sem fizetni. Ez a bejelentés – az NSZK pénzügyi joga értelmében – lehetőséget adott arra, hogy a hitelező bankok az államnak fizetendő adók terhére leírják a hiteleket.

dig H. Schmidt helytelenítette, hogy E. Gierék volt pártfőtitkár ellen pert kívánnak indítani. Ha erre sor kerül, soha többé nem tesz semmit a szocialista országok érdekében...¹⁴⁵ Jaruzelskivel szemben nincs más alternatíva... Ezt erősítette meg H. J. Vogel is 1985. júliusi budapesti megbeszélései idején. Egyértelműen fogalmaz: elsődleges cél, hogy az enyhülés eredményei ne sérüljenek, ezért az óvatos konszolidáció egyetlen biztosítéka – a nyugati propagandában gyakran lengyel Pinochetként ábrázolt – tábornok személye.

Vogel igazi lengyel hazafiként jellemezte a tábornok pártfőtitkárt, aki nem valakinek, vagy valamilyen irányzatnak a megbízottja. Képmutató számon kérni azt a politikai gyakorlatot, amit máshol elfogadnak – utalt Vogel a nyugat által tolerált kapitalista keretek között működő antidemokratikus be rendezkedésekre. Ezen a megbeszélésen jelentették be hivatalosan az MSZMP-SPD parlamenti munkacsoport megalakulását. A gazdasági együttműködés előmozdítása céljából létrehozott SPD-MSZMP fórum négy alaptémát érintve évente két ülés keretében közös stratégiai alapelvek kidolgozásával mind kétoldalú, mind a szélesebb kereteket, együttműködést érintő problémáknak lehetőséget biztosított.¹⁴⁶

Brandt – aki az SPD és a Szocialista Internacionálé elnökeként sajátos meghatározó szimbolikus egyénisége volt a korszaknak¹⁴⁷ –, ennek szellemében (bizalmasan?) tájékoztatta Kádárt a

¹⁴⁵ MOL M-KS-288.f. 32. cs.

¹⁴⁶ „Jelentés Vogel július 25-27. közötti budapesti látogatásáról” MOL M-KS- 288.f. 32. cs.

¹⁴⁷ Valószínűleg a 70-es évek végén keletkezett feljegyzés is kiemeli fontos szerepét az enyhülési politika folyamatának következetes képviselésében, a kompromisszumokra hajló politikusként. Az ő

Szocialista Internacionálé tervezett új elvi nyilatkozatának¹⁴⁸ *korszerűsítéséről*, amely szakít a hidegháborús retorikával, új módon fogalmazva meg a pluralizmus kérdését.

Fontos a történelmi tanulság levonása. Az I. világháború idején bekövetkezett szakadás súlyos problémákhoz vezetett. Az új nemzedékeknek nem szabad a korábbi konfliktusokat megismételniük – nyomatékosította az SPD elnöke Kádár Jánossal folytatott beszélgetésen.¹⁴⁹ „A reformkommunisták képesek és alkalmasak egy ellenőrzött átalakulás végrehajtására. A kialakult személyes és intézményi kapcsolatokat nem veszélyeztethették az alternatív, ellenzéki mozgalmakkal, szerveződésekkel kialakított párbeszéd sem.”¹⁵⁰ Az eurokommunizmust képviselő OKP Kína-politikájának markáns visszhangja, következménye az SZKP KB 1980. májusi levele az OKP KB-hoz. Az afganisztáni katonai megszállás miatt a kritika középpontjába került szovjet külpolitika, ill. vezetés érzékenyen reagált az Olasz KP küldöttségének Kínai látogatásán elhangzottakra.¹⁵¹

szerepének tulajdonítja a dokumentum azt a pozitív tény, hogy a belgrádi találkozón a Szocialista Internacionálé tartózkodóan viselkedett az emberi jogok kérdésében, nem ítélték el nyilatkozatban – azok megsértése miatt – a „szocialista” országokat. 1978. márciusi találkozón Kádár nem véletlenül tolmácsolta Brezsnyev elismerő véleményét személyével kapcsolatban: „mindig nagy tisztelettel, meleg hangon beszél Brandtról”.

Az emberi jogok megsértésével kapcsolatban a Szocialista Internacionálé – 1981. november 13-16. között Madridban tartott – XV. Kongresszusának határozata a szocialista országok gyakorlatával szemben elnézőbb volt a korábbiakhoz képest. MOL M-KS 288.f. 32.cs. 247. doboz (d. n.)

¹⁴⁸ A Szocialista Internacionálé XVIII. kongresszusán fogadták el (Stockholm, 1989. június).

¹⁴⁹ Érdekes színfoltja a beszélgetésnek Kádár utalása a harmincas évekre. Akkori tapasztalatai szerint – amikor mint illegális kommunista pártmegbízattal tevékenykedett az MSZDP-ben – a két baloldali irányzat ellenségeskedése nem vezet eredményre. MOL M-KS 288.f. 32.cs.

¹⁵⁰ Az erre vonatkozó utalásokat l.: az MSZMP küldöttség NSZK-ban folytatott megbeszéléseiről készített jelentésben. MOL M_KS 32.cs. 1989/1.ő.c./ 1.d., ill. a Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) küldöttség látogatásáról készített összefoglalóban. Uo.

¹⁵¹ MOL M-KS 288.f. 11.cs. 4387.ő.c.

Afganisztán mellett a lengyelországi események eltérő értékelése is új területet nyitott az OKP és a kelet-európai kommunista pártok szocializmus és demokrácia felfogásához kapcsolódó vitában. 1980 őszén nyilvánosságra hozott határozatában az OKP vezetősége az objektív realitások elismeréséből kiinduló hiteles párbeszéd fontosságára helyezte a hangsúlyt. A jogos munkás-megmozdulások, követelések a szocializmus megújításának érdekében a felelős és tényleges részvételért folytatott küzdelem részei. A LEMP-nek nem ellenség-kép logikájából kiindulva kell keresnie a megoldás lehetőségeit. Erőszak és külső beavatkozás nélkül a hatalomnak figyelembe kell vennie a törvényesen elismert független szervezetek létezését.

Az SZKP KB válaszában a szocializmus szempontjából veszélyes és hibás megközelítésként értékelte az olasz párt véleményében megfogalmazottakat. Az SZKP nem hagyott kétséget azzal kapcsolatban, hogy szocialista demokrácia értelmezésében – hasonlóan 1968-hoz – nem változott a felfogása. A társadalmi elégedetlenség a szocializmusra veszélyes törekvések talaja, a „Szolidaritás” szakszervezet követelései túllépik a megengedett kereteket. A szovjet elvtársak véleménye szerint az OKP azon erők mellé állt erkölcsileg, amelyek a nyugati törekvések és az ellenforradalmi veszély szempontjából nem lehetnek tényleges partnerei a LEMP-nek.

Érdekes olvasata van az MSZMP KB válaszában. Az egyértelmű elítélés helyett a felelősségteljes magatartásra figyelmeztetve, az eltérő értékelések realitását elfogadva a LEMP illetékességét

emelte ki a válság megoldásával összefüggésben. A „nem szabad recepttel kívülről szolgálni”-megfogalmazás mindenki számára elfogadható és mindenkire vonatkoztatható. Ne felejtjük el, hogy a táboron belül a Gáspár Sándor vezette SZOT vette fel a kapcsolatot a „Szolidaritással”.¹⁵²

1989-re már egyértelművé vált: a demokratikus szocializmus retorikáját használó, és gyakorlatát elfogadó radikális reformkommunisták – követve pl. az Olasz Kommunista Pártot –, szervezetileg is csatlakoznak a szociáldemokraták nagy családjához, beteljesítve a korábban megfogalmazott reményeket az európai baloldal történelmileg szükségszerű, de sajnálatos megosztottságának meghaladásával kapcsolatban.¹⁵³

Egy 1989 tavaszán készült feljegyzés szerint a *szociáldemokrata alternatíva* igazodási modell a demokratikus baloldal számára Magyarországon, szemben a konzervatív monetarista elképzelésekkel. A csatlakozásnak vagy a rendszeres együttműködésnek politikai haszna a kapcsolatrendszer kiépítése több állammal és „gazdasági információs vérkeringésbe” kerülhet Magyarország. Az MSZMP legitimációjának erősödését is jelentené, ezzel erősödne hazai pozíciója is, bizonyítva, hogy demokratikus szocialista(!) párt. Az Szocialista Internacionálé gazdaságpolitikai bizottságának tagjaként az adósságkezelés is könnyebbé válhatna. A dokumentum szerint azonban a helyzet kialakulatlansága

152 MOL M-KS 288.f. 11.cs. 4514.6.c.

153 Egy hosszabb egyeztető folyamat végállomásaként 1992 szeptemberében vált az MSZMP utód-pártja hivatalosan is teljes jogú tagjává a Szocialista Internacionálé szervezetének.

miatt a tagfelvételi kérelem még „nem aktuális”, ezért a megfigyelői státusz a bizottságok munkájában tenné lehetővé a közeledést.¹⁵⁴

AMBASCIATA
DELLA
REPUBBLICA POPOLARE UNGHERESE
ROMA

1-28/Főn./1974.

Kedves Gyenes Elvtárs

Megjegyzés

Március 23-án a nagykövetségen sor került arra a megbeszélésre, amelyet Cappelloni elvtárs az olasz testvérpárt központi bizottsága tagja és gazdasági osztályának vezetője kért az MSZMP Központi Bizottsága útján Dézsi elvtáristól a Terimpex külkereskedelmi vállalat vezérigazgatójától. Jelen volt még Eckstein elvtárs, a SORESCO magyar-olasz vegyes vállalat magyar társigazgatója és Bartha elvtárs külkereskedelmi kirendeltségünk munkatársa.

A várakozásnak megfelelően Cappelloni elvtárs a SORESCO tevékenysége, az ott dolgozó olasz vezetők megatartása iránt érdekelt volt és teljes őszinteséget kért jelezve, hogy különböző forrásokból a vezetők közötti személyi ellentétek, problémák jutottak tudomására, amelyeket részben ellenőrizni kíván, részben a magyar fél tanácsait kéri a helyzet megoldására, mivel a vállalat egységes működéséhez magyar és olasz részről igen nyomós érdekek fűződnek. Cappelloni előrebozsátotta, hogy a vállalat működésében minden tekintetben a Terimpex érdekeihez kívánnak igazodni, újból nagy elismeréssel beszélt arról a segítségről, amely a vegyesvállalat révén az OKP tevékenységét alátámasztja.

Eckstein és Dézsi elvtárs részletes ismertetést adott a helyzetről.

Elmondták, hogy a SORESCO jelenlegi társigazgatója, doktor, aki már körülbelül 20 éve a Terimpex partnere az utóbbi években egyre több alkoholt fogyaszt, s többször részeg, mint józan. Részeg állapotában nyilvános helyen azzal fenyegetőzik, hogy a vállalat nem törvényes üzleteit felfedi és hallgatását nem lehet megvásárolni néhány-szor tízmillió lírával csak annál többel.

Gyenes András elvtársnak,
a MSZMP KB Külügyi Osztály
vezetője,

Magyar Csozágos
Levélár

B u d a p e s t.

154 MOL M-KS 288.f. 32.cs. 1989/87.6.c./718.d.

A tagság kérdésének belpolitikai leágazását jelentette a korábban emigrációban tevékenykedő MSZDP-vel való egyeztetés. Mivel az MSZDP tagság soha nem szűnt meg a magyar képviselő helye be volt töltve. A második párt felvételének feltétele, hogy a már tagsággal rendelkező hozzájárulását adja...

Ez az összefüggés is szóba került Nyers R. és H. J. Vogel októberi megbeszélésén.

A vállalat _____ nevű másik vezetője, aki szakmailag megfelelne, ugyancsak morális okokból a megbízhatatlanság jeleit mutatja, emellett a SORESCO üzletmenetét át nem gondolt és a fantázia birodalmába tartozó elgondolásaival zavarja, hátráltatja. A két személy a vállalat székhelyén hangos szóváltásokat rendez. Elkövetett olyan súlyos konspirációs hibákat, hogy kétszer egymás után telefonon érdeklődött arról, mennyi pénze van az OKP-nak Magyarországon, Svájcban. Az iroda egy női alkalmazottjával szerelmi viszonyt épített ki és annak az OKP anyagi helyzetéről mondott el adatokat, aki azokat továbbadta, stb.

Mindezek a jelenségek sértik a SORESCO működésének biztonságát, támadási és behatolási felületet adnak az olasz hatóságoknak, amelyek súlyos károkat okozhatnak az olasz pártnak, az olaszországi hűségexporthoz fűződő magyar gazdasági érdekeknek, nem beszélve a politikai hátrányokról, amelyeket az OKP külföldi finanszírozásának nyilvánosságra kerülése okozna.

Cappelloni elvtárs megköszönte a kapott tájékoztatást. Ezek nagy részéről már tudomása volt. Közölte, hogy a helyzet tanulmányozása után konkrét javaslatokat fog tenni a vállalat belső rendjének megteremtése érdekében.

Megállapodott a magyar elvtársakkal, hogy ügyét nagyon óvatosan és körültekintően fogják kezelni. Eddigi működésének teljes és ünnepélyes elismerésével nyugdíjállományba helyezik és a SORESCO tanácsadójává nevezik ki megfelelő díjazással.

_____ esetében, - aki nemrég van a vállalatnál - valószínűleg nagyon komoly figyelmeztetést fognak alkalmazni és ennek eredményességétől függően lépnek tovább.

Cappelloni elvtárs a teendő intézkedéseket részletesen egyeztetett Dézsi elvtárral, aki májusban Olaszországba jön üzleti ügyben.

A megbeszélés teljesen elvtársi, tárgyiszertű, őszinte légkörben folyt le. Dézsi és Eckstein elvtárral közös értékelésünk az, hogy az OKP KB már nyilvánvalóan elhatározta a közbelépést, intézkedéseihez azonban a magyar vállalat álláspontjából is támaszt keresett.

Magyar Országos
Lévéltár

A találkozón végig jelen voltam de érdeemben nem vettem részt a véleménycserén. A találkozó elején támogattam Cappelloni elvtárs kérését a teljes őszinteségre. Elmondtam, hogy egyrészt az összes érdekelt félnek olyan nagy érdekei fűződnek a SORESCO biztonságos működéséhez, hogy a teljes őszintesét mellőzését nem engedhetjük meg magunknak, másrészt a két párt kapcsolatai olyan szilárdak, hogy a kellemetlen ügyek legőszintébb tárgyalását is elbírnák.

Az egész üggyhöz kiegészítésül hozzáfűzöm, hogy 1973-ban a SORESCO vállalatot keresztül a Terimpex mintegy 170 millió dollárt forgalmazott. Az olasz piacon, a SORESCO után adjuk el a tőkés piacra szállított magyar marha mintegy 90 %-át.

A SORESCO-nak adott szinte monopolhelyzet miatt rendkívül sebezhető a magyar marha export. A forgalom nagyságrendje miatt a SORESCO biztonságos működéséhez tehát nem egyszerűen külkereskedelmi, hanem népgazdasági szintű érdekeink fűződnek. A SORESCO egyedül forgalmaz annyit, amit a fejlett tőkés országok vagy a fejlődő országok egész csoportjával együttesen forgalmazunk.

Más oldalról, amint olasz barátaink ezt más alkalommal korábban már bizalmasan elmondták a SORESCO útján a párt évente - rendszeresen és biztosan-hatalmas bevételhez jut. 1973-ban körülbelül 200-250 millió olasz lírának felelt meg. Ez több mint amit az OKP a szovjet-olasz kereskedelmi kapcsolatokat bonyolítása útján bevételez.

Az olasz testvérpárthoz a jutalék bonyolult utakon és elszámolási technikával jut el. Ezt a disszidált volt milánói kereskedelmi tanácsos ismerte és csak az olasz belpolitikai helyzet kiéleződése vagy a politikai harc elfajulása kell ahhoz, hogy az olasz hatóságok kellemetlen kéréseket tegyenek.

Mindezek miatt a SORESCO-nak és ott dolgozó állampolgárainknak a maximális biztonsággal kell működniük, amibe bele tartozik az olasz partnerek száz százalékos politikai megbízhatósága is.

Magyar Országos
Lévéltár

Ugy láttam, Cappelloni elvtárs érzi, érzékeli ezt a helyzetet. Elmondta, hogy a párt más külkereskedelmi vállalatainál is bajok vannak. Elterjedt a fecsegés, jólértesültség, lazult a fegyelem, holott a szocialista országokkal folyó gazdasági ügyleteket a legbizalmasabb jellegű pártmunkának kell tekinteni.

A fentiek alapján különösen disszidálása után javasolom, megvizsgáltatni, hogy különösen az OKP-hoz jutó összegek elszámolás-technikai részét vizsgálják felül abból a szempontból, hogy nem kellene-e azok bizalmasságát új fedéssel biztosítani.

Megfontolásra javasolom továbbá, hogy a SORESCO helyzetéről folyó megbeszéléseken a magyar partner ne maradjon meg kizárólag külkereskedelmi vállalati szinten, hanem megfelelő időpontban az MSZMP Központi Bizottsága nevében is mutassunk érdeklődést a SORESCO iránt, amivel növeljük az olasz elvtársak felelősségét sajátéljárásukban.

Elvtársi üdvözléssel

(Dr. Misur György)
id. ügyvivő

Magyar Országos
Levéltár

lcj

A párbeszéd szociáldemokrata kritikája

A Berecz János által 1979-ben megfogalmazottak¹⁵⁵ emlékeztetnek az 1945 utáni demokrácia-kérdés kizárólagosságra törekvő, leegyszerűsítő logikájához: aki a haladó baloldali (értsd: bolsevizálódó) folyamatokat kritizálja, az a történelmi szükségszerűség, a demokrácia ellensége, akit, mint zavaró tényezőt, legalább is háttérbe kell szorítani.

Ahogy már évtizedekkel korábban, a détente éveiben¹⁵⁶ is figyelmeztettek az elvi, etikai, morális megközelítés fontosságára a szociáldemokrácia szellemi, szervezeti „holdudvarában”.

Az enyhülés tartalma körül kibontakozó viták, kritikus vélemények, félelmek, aggodalmak hangsúlyai szervesen illeszkednek ahhoz a történelmi vitához, amely végig kísérte a szociáldemokráta, ill. a bolsevik-kommunista irányultságú pártok, mozgalmak 20. századi kapcsolatát.

Szélig Imre a *pragmatikus* nyugati magatartást erkölcsi megközelítéssel tette kritika tárgyává már közvetlenül a magyar forradalom eltiprása után. Megállapítja, hogy a szociáldemokrácia elvi

155 L.: a Tihanyi konferencia megnyitó előadásán elhangzottakat a „Párbeszéd” c. fejezetben.

156 Az általánosan elfogadott és használt felfogás szerint az ötvenes évek éles politikai, katonai szembenállását felváltó – nemzetközi szerződésekre épülő, bizalmatlanságot tompító időszak az „enyhülés” évei. Ennek középpontjában az USA és a Szovjetunió közötti párbeszéd állt, leglátványosabb eredményei a 70-es években születtek (SALT-megállapodások, NSZK keleti szerződése és a szimbolikussá váló Helsinki-folyamat mozzanatai). Ezzel szemben létezik olyan álláspont, amely nem tulajdonít lényegi jelentőséget, szerepet az eltérő szakaszoknak a két szemben álló tömb kapcsolatában, és tulajdonképpen 1945 és 1990 közötti évtizedeket egységesen a „hidegháború” folyamatként értékeli.

megközelítésével szemben (amely minden kommunista irányzattal következetesen szembe kell, hogy álljon) a nyugat a „renegát kommunizmust” támogatja, beemeli a demokráciáért folytatott küzdelembe. Ezzel a kommunizmus elleni harcot (mint általános elvi küzdelmet) helyettesíti egy nagyhatalom (kommunista Szovjetunió) elleni harccal. Szélig a demokrácia erkölcsi hitelessége miatt a másik irányba tett gesztusokat is bírálja: „A demokrácia visszaállításának jelszava alatt űzött politika sem finnyás. Keblére ölel minden reakciós, sőt félfasiszta elemet is, ha azokat kommunistaellenes csatasorba tudja állítani. Itt tehát nem a demokrácia a döntő kellék, hanem a kommunista ellenesség. Hogy azután miként alakul ki a demokrácia a reakciós erőkkel való szövetségben, az senkit sem érdekel. De mi megcsalatottak tudjuk, hogy ez a demokrácia sem lehetne jobb, mint az, amelyet az Atlanti Chartába vetett hit alapján a kommunistákkal, ugyancsak nyugati ösztönzésre kíséreltünk megalapozni. Nem is vezetne máshová, mint egy más előjelű diktatúrába.”¹⁵⁷

A Szocialista Internacionálé Irodájának 1959. október 15-i ülésén megvitatták Kéthly Anna levélben eljuttatott javaslatát. A javaslat értelmében a kormánytényező, ill. befolyással rendelkező szociáldemokrata irányultságú pártoknak nyomást kell kifejteniük annak érdekében, hogy a magyar ENSZ képviselő rendelkezési jogát korlátozzák vagy szüntessék meg. Ezen túlmenően

157 In.: Szélig Imre: „Üzenetek a száműzetésből.” Kéthly Anna Alapítvány 1996.

Az enyhülési politikával kapcsolatos morális fenntartások szellemében megfogalmazott aggodalmak, bírálatok a 80-as évekre teljesen eltűnnek. Üdítő kivételt jelent az Olasz SzDP 1989-es kongresszusi határozatában megfogalmazott vélemény: a nyugat-keleti gazdasági együttműködést alá kell rendelni az emberi jogok tiszteletben tartásának. (Dr. Misur György, római nagykövet jelentése.) MOL M_KS 288.f. 32.cs. 1989/62.ő.e.

egy *emlékeztető deklarációt* hozzon nyilvánosságra a SzI. Iroda az 56-os forradalom évfordulóján. A Brit Munkáspárt képviselője elenezte a javaslatban megfogalmazottakat, arra hivatkozva, hogy zavarná a kelet-nyugati párbeszéd folyamatát, példaként említve a Munkáspárti küldöttség moszkvai megbeszéléseit, a személyes találkozót Hruscsovval.¹⁵⁸

Az 1963-ban Amszterdamban ülésező SzI. kongresszuson Spaak követelte, hogy az emigráns pártok szüntessék meg a szocialista országok elleni hidegháborús propagandát. Ennek szellemében a Brit Munkáspárt metagadta a részvételt egy emigráns pártok tevékenységét támogató bizottságban azzal az ismerős érveléssel, hogy zavarná Gaitskell moszkvai utazását, ill. a párt együttműködését az SZKP-val.

Kéthly Anna csalódottságának adott hangot az új hangsúlyokkal és elvárásokkal kapcsolatban. A Kölni Rádió tudósítása szerint Kéthly megerősítette, hogy a gyarmatosítás megszüntetése nélkül tartós és hiteles enyhülésről nem beszélhetünk. A gyarmatosítás fogalmát a legszélesebb értelemben használta, kiterjesztve azt a kelet-közép-európai államokra is.¹⁵⁹

Megismételve az 1956 novemberétől képviselt álláspontját, kijelentette, hogy amíg nincs igazi szólásszabadság, addig nem beszélhetünk valódi, hiteles reményekre jogosító változásról Magyarországon sem. Kéthly ezzel tulajdonképpen elhatárolódott

158 ÁBTL, A-1150. „A Szocialista Internacionálé és az emigráns szociáldemokraták vegyes anyagai.”

159 Rusk USA külügyminiszterhez eljuttatott Brandt-memorandum is a változó hangsúlyról tanúskodott. A differenciált, árnyalt megközelítés jegyében Brandt megfogalmazta, hogy a keleti csatlós államok nem tekinthetők pusztán a szovjet érdekek képviselőinek, megtestesítőinek, nem csupán szatelit államok.

azoktól a nyugati véleményektől, amelyek a kádár-rendszer lépéseitől változásokat reméltek.

Ezt az álláspontot fogalmazta meg egy másik emigráns vezető: „Az történt velünk, mint a német emigrációval 1933 után. Pénzt kaptak ugyan, de például az angolok politikailag nem akartak közösködni velük, mert zavarták a pragmatikus angol politikát. Nálunk, szocialistáknál is megosztja ma az erkölcsöket az atombomba.” (A Reinische Post tudósítása alapján.) A békés egymás mellett élés politikájának erkölcsi megközelítéséhez érdekes adalék a bécsi nagykövetség 1964. májusi jelentése. Ebben Kéthly Anna szavaira hivatkoznak, aki figyelmeztetett arra a veszélyre, hogy az enyhülési politika Szovjetunió külpolitikájának kedvez a *status quo* fennmaradása miatt.¹⁶⁰

Egy évvel később Fischer Józsefhez írott levelében előrelátó gondolatokat fogalmazott meg: „A Nyugat gazdasági szakembereit elbűvöli a sok millió ki nem elégített fogyasztó a keleti diktatúrákban és úgy képzeli, hogy a gazdasági infiltrációt követni fogja a politikai átalakulás is. A mi ellenvetéseinkre, hogy a gazdasági előnyökkel segítik és erősítik a diktatúrát, azt felelik, hogy a politikai vonalat a gazdasági tények szabják meg ...A magyar forradalomról is csak ünnepeken beszélnek, a profit mindennapjain már nem akarnak rá emlékezni... Ennek a ténynek a magyar emigráció százféle szektorára nagy hatása van. Sok olyan szervezet – magánosok által fenntartott vagy a háttérből titokban hivatalos államtól támogatva – meg fog szűnni. Ez egyrészt örömdetes, mert annyi nyilas, fasiszta és monarchista még Magyarországon

sem volt, mint amennyi az emigrációban van... Másrészt, nagyon féltő, hogy olyanok is szárazra kerülnek, akiknek a tapasztalatai a diktatúrák elleni harcban többet érnek, mint a nyilasok, fasiszták és monarchisták ökölrázogatásai.”¹⁶¹

Kéthly személyével kapcsolatban félbehagyott – de sokat sejtető – megjegyzés szerepel Esztergályos Ferenc, stockholmi követ jelentésében: Sten Sundfelt aláhúzta, hogy Kaj Björk nagyon pozitív benyomásokkal tért vissza Magyarországról, tapasztalatairól tájékoztatta Erlandert is (szociáldemokrata miniszterelnök. S.I.). Ezután Sundfelt hirtelen hangnemet változtatott: „Szeretnék valamit mondani Önnek, egészen személyesen, sőt, barátilag. Bizonyára tudja, hogy Kéthly Anna, valamint Erlander miniszterelnök úr és több miniszter jó barátságban vannak. Azt hiszem, ideje lenne valamilyen megoldást találni erre az ügyre...”

Ezután, anélkül, hogy bármilyen reflexióra időt engedett volna, azonnal más tárgyra tért rá... A Szocialista Internacionálé X. stockholmi kongresszusáról küldött követi jelentés történelmi párhuzammal élve – az ellenséges szociáldemokrata emigráció „korszerűtlenségét” bizonyítandó – megemlíti, hogy „érezhető volt: Kéthlyék nem tudnak alkalmazkodni a szociáldemokrácia új vonalához. Kéthly megpróbált hatást gyakorolni a hallgatóságra... felszólította a kongresszus résztvevőit, hogy ha már párbeszédet kell kezdeni a kelettel, akkor legalább ne egyenrangú félként kezeljék a szocialista országok képviselőit.”¹⁶²

161 Forrás. Kádár Zs. Kézirat („A magyar szociáldemokrácia a párt felszámolásától a rendszerváltozásig 1948-1989.”) 168-169. o.

162 MOL M-KS 288.f. 32.cs. 1966/13.ő.e.

160 MOL M-KS 288.f. 32.cs./1964/5.ő.e.

Az emigrációban élő magyar szociáldemokraták véleményeit alátámasztották a 70-es évek elején történtek is. 1971-ben az SPD nem támogatta, hogy Révész András találkozzon emigráns személyekkel az NSZK-ban, mert „nem akarták megzavarni” W. Brandt moszkvai útját. Az emigráns magyar pártok részére harmadára csökkentették a támogatás mértékét három év alatt: 1971-73 között 95.000 DM-ről 30.000 DM-re.¹⁶³ Szintén 1971-ben a Szocialista Internacionálén belül indítványozták és elfogadták az emigráns pártok „lefokozását”, melynek értelmében megszűnt a tanácskozási jogú tagságuk. Elsősorban a baltiak tiltakoztak ez ellen a döntés ellen, mert szerintük a kommunistákkal való alku érdekében feláldozták őket!¹⁶⁴

Az egy évvel későbbi budapesti (az MSZMP képviselőivel folytatott) nem hivatalos találkozáson, a kormányzó SPD részéről H. I. Wischnewski a következő kijelentést tette: az ellenséges emigráció kérdésével foglalkozni fognak, mert nem akarják, hogy ezek zavarják kapcsolatainkat.¹⁶⁵

163 MOL M-KS 288.f. 32.cs 1974/136.ő.e.

164 MOL M-KS 288.f. 11.cs. 3433.ő.e.

165 1986-ban a SZER új igazgatójának (Eugene Pell) kinevezésekor a mellette szóló egyik érv szerint jobban figyelembe veszi a hivatalos USA irányvonal igényeit, nem lehet elfogadtatni előre gyártott elméleteket, és az elvadult emigráns szemléletet is megszüntethetik a SZER átalakításával. Az enyhülési politika tartalmával kapcsolatos erkölcsi, etikai fenntartások, bírálatok a 80-as évek második felére háttérbe szorultak. Kivételt jelentett az Olasz SzDP 1989-es kongresszusi határozatában megfogalmazott vélemény: a nyugat-keleti gazdasági együttműködést alá kell rendelni az emberi jogok tiszteletben tartásának. (Misur György, római nagykövet jelentése) MOL M-KS 288.f. 32.cs. 1989/62.ő.e.

A SALT-tárgyalások és megállapodások¹⁶⁶ éveikhez kapcsolódó külügyminisztériumi összefoglaló jól érzékelteti az enyhülési politika propaganda szintjén tükröződő történéseit. Az összefoglaló jelentésben W. Brandtól idézett, józan állásfoglalás („Amennyire helyes, hogy sok nagy tekintélyű értelmiségi kiállt... Szolzenyicinért, Szaharovért és a szabadságért, annyira helytelen, ha mindez egyúttal hozzájárult az enyhülési politika diszkreditálásához.”) tartalma egybecseng Paul Lendvaitól idézettek nyersebb megfogalmazásával: „Ha Csehszlovákia megszállása nem tudta feltartóztatni a kelet és nyugat közötti enyhülést, akkor alighanem a szovjet értelmiségiek felhívásai sem tudnak... változtatni a reálpolitika parancsán. A polgárjogi harcosok drámai fellépése nem akadályozza meg sem az amerikai, a nyugatnémet, a francia és a japán gyárosok versengését a szovjet megbízásokért, sem a sok szinten folyó kelet-nyugati tárgyalásokat.”¹⁶⁷

A nyugati közvélemény egy részében a Szovjetunióról kialakult pozitív kép, a szovjet-szimpatia fontos eleme ennek az időszaknak. A békeoffenzíva lejárata, a reakciós körök törekvéseit erősíti, egyúttal gyengítve a feltétel nélküli kelet-nyugati közeledés, párbeszéd támogatóit. Ezen a logikai úton haladva kerültek a hidegháborús erőkkal egy mezőbe (vagy legalábbis a „korszerűtlen, idejét múlt” megközelítés, gondolkodás kényelmetlenné váló pozíciójába) azok a demokratikus szocialisták, szociáldemokraták,

166 SALT-I szerződésben – amelyet 1972 májusában írt alá Moszkvában Nixon elnök és Brezsnyev főtitkár –, korlátozták a rakétaelhárító rendszerek mennyiségét. A SALT-II szerződés 1979 nyarán került aláírásra Carter és Brezsnyev bécsi csúcstalálkozóján. Ebben kötelezettséget vállaltak, hogy az interkontinentális ballisztikus rakéták indító-berendezéseinek és nehézbombázóinak száma nem haladja meg a 2400 egységet.

167 MOL, M-KS-288.f. 22/1973/27. 6. e.

akik figyelmeztettek a történelmi tanulságokból adódó erkölcsi kötelezettségekre.

1973-ban a Német Szakszervezeti Szövetség (DGB) elnökének és az egyik legbefolyásosabb amerikai szakszervezeti szövetség (AFL – CIO)¹⁶⁸ vezetőjének nyílt vitája bizonyította a demokratikus baloldalon létező, eltérő hangsúlyokat.¹⁶⁹ A társadalompolitika elválaszthatatlan az európai kérdésektől – hangsúlyozza augusztusi levelében Vetter –, a geopolitikai realitások, a határhelyzet az aktív találkozás kényszereként kijelölte a lehetséges és szükséges mozgásteret. A párbeszéd kényszere mellett Vetter nyitottnak mutatkozott a kommunista szakszervezetek elfogadóbb értékelésére: nem csupán egy párt által kijelölt központi akarat közvetítője, hanem munkavállalók millióinak érdekvédelmi szervezete. Ebből következően reális lehetőséget lát a Szabad Szakszervezetek Európai Szövetségének kibővítésére Európai Szakszervezeti Szövetséggé, a keleti szakszervezetek bevonásával.

Meany november 14-én keltezett válaszában szembesítette a német szakszervezeti vezetőt a geopolitikai realitások – minden egyéb megfontolást felülíró – elsődlegességével: ez a kapcsolatok igazolásánál gyenge érv, mert ez akkor is fenn állt, amikor megszavazták, támogatták a kommunista irányítású szakszervezetekkel való kapcsolatok tilalmát a 60-as évek végén.

Az állami diplomáciát nem szabad helyettesíteni, azonosítani a szakszervezeti politikával. Kormányoktól függetlenül kell

tevékenykednie a szakszervezeteknek. A feszültség enyhítése (szabadság nélkül) a Szovjetunió érdekeit szolgálja. Nem szabad Moszkvában tárgyalni és ezzel törvényesíteni a Selepin-féle szakszervezetei vezetését.

1986-ban az SPD elnökségéhez és a Német Szocialista Egyesüdpárt vezetőségéhez címzett nyílt levél szerzőinek¹⁷⁰ szándékával ellentétben az a feledés homályába veszett, és eddigi ismereteink alapján nincs nyoma annak, hogy nyugaton nagyobb nyilvánosságot kapott volna. A benne megfogalmazott aggodalmak, kételyek azonban olyan kényes kérdések és válaszok újragondolásához is elvezethetnek, amelyek a kelet-közép-európai változások forгатókönyvének, az átalakulások morális tartalmának, minőségének eredőire utalhatnak.

Az aláírók az SPD-n belül egy – zömmel időskorú párttagokból álló – marginális csoportot jelentettek. Ennek ellenére fellépésük tartalma, erkölcsi tartása indokolttá teszi a szélesebb nyilvánosságot. Az MSZMP KB Külügyi Osztálya iratai között talált dokumentum eljutott a MNK bonni nagykövetségére (hasonlóan a többi keleti országhoz); ezt igazolja a nagykövetség munkatársának kézzel írott pár soros feljegyzése is.

A morális, etikai hozzáállás a levél írói részéről nem illett

170 Helmut Barwald, Dr. Günther Weber, Helmuth Fieberg, Egon Kötting, Dr. Winfried Döbertin, Emil Bernt, Wilhelm Wehner, Hermann Kreutzer, Robert Joepgen voltak a levél aláírói. „Archivnet”. 2007/5.sz.

A K. Schumacher Kreis-t Hermann Kreutzer 1968-ban alapította a volt kelet-német politikai foglyok, üldözöttek szervezeteként. 1980 végétől nyilvánosan kritizálta pártja – Honeckerékkel folytatott – irányvonalát. Néhány hónappal később kizárták az SPD-ből.

A NSZEP-hoz elküldött levélben konkrét számadatokkal támasztották alá kérdéseiket: 1400 halott, 5000 bebörtönzött, 20 ezer állását veszített és mintegy 100 ezer elűdzött, menekült a kelet-német kommunista rendszer szociáldemokrata áldozata.

MOL M_KS 288.f. 32.cs. 1986/95. ő.e.

168 American Federation of Labor and Congress of Industrial Organizations

169 Heinz O. Vetter és George Meany levélváltását a *Welt der Arbeit* 1973. decemberi száma közölte „Együttműködés az ellentétek dacára” címmel.

abba a folyamatba, amelyben a realitásokból kiinduló, pragmatikus, óvatos megközelítés, konfliktuskezelés került előtérbe. Az áldozatok emléke előtt fejet hajtva, a morális tartás tartalom megőrzésének szükségességére figyelmeztetnek a levél megfogalmazói: „A náciizmus és a bolsevizmus időszakában elkövetett bűnök kétféle megítélés alá eshetnek. Mi, a K. Schumacher Kör tagjai nem csak azért tevékenykedünk az ő neve alatt, mert elköteleztük magunkat az ő szabadságharcos álláspontja mellett, hanem azért is, mert sokan az ún. Schumacher ügynökök közül a kommunisták részéről üldözéseket szenvedtünk el. Jogunk van ezeket a kérdéseket feltenni. Végül is két diktatúrában vittük vásárra a bőrünket az SPD-ért, az életünket, egészségünket, szabadságunkat, tulajdonunkat, az SPD-ért jelentős áldozatot hoztunk.”¹⁷¹

A *kettős mérce*, a felejtés ellen is fellépő levélírók aláhúzták, hogy a pragmatikus reálpolitikai megfontolások (a két német állam kapcsolatainak fejlesztése) nem jelenthetik azt, hogy ne ápolják a kommunista diktatúra szociáldemokrata áldozatainak emléket, ne tartsák ébren a fiatal nemzedékekben a „kommunizmussal szembeni problémaérzékenységet.”

Az SPD keleti politikáját az enyhülési időszak, a békés egymás mellett élés európai alapját – az ún. „keleti szerződésekkel” – az a szándék vezette, amely a realitásokból kiinduló engedékenyebb politikai közeledést és párbeszédet helyezte előtérbe, tulajdonképpen figyelmen kívül hagyva a fenti levél szókimondó és ugyanakkor jövőbe látó következtetéseit. Az NDK kommunista rendszere összeomlásának hónapjaiban az SPD részéről történt

megnyilvánulások is az óvatosság jegyében, a radikális változásoktól való félelemtől árulkodnak; az enyhülési politika magatartás-mintáját, reflexeit követik. „A helyzetfelismerés hiánya még a kommunista NDK-rendszer összeomlása után is érződött a német szociáldemokraták magatartásában.

Az SPD választási kampánya az NDK első és egyben utolsó 1990-es szabad választása előtt rendkívül gyenge volt. Ellentétben a CDU-val, a párt kampányában a nemzeti egység gondolata teljesen alárendelt szerepet játszott. Például Kurt Schumachernek, a háború utáni szociáldemokrácia következetesen kommunista- és náciellenes karizmatikus vezérének a nevét ki sem ejtették a szájon a szociáldemokrata választási stratégiák. Érthető, ha mindennek következtében a keletnémet választó valahogy összemosotta a szociáldemokratákat a kommunistákkal.” (...) „Az 1989-es forradalmi helyzetkép teljes félreértékelését mutatja egy politikai dolgozat is, amelyet a Friedrich Ebert Alapítvány, tehát az SPD tudományos szervezetének munkatársai írtak a Kelet-Németországban kialakult helyzetről. Az Egon Bahr látószögéhez közelálló elemzés arról álmodozott, hogy végre elérkezett az ideje egy független, szabad NDK megvalósításának, amely a demokratikus szocializmus elve alapján fog felépülni.”¹⁷²

Hasonló szellemben nyilatkozott H. J. Vogel budapesti megbeszélésein 1989 októberében. A német nemzeti érzés szikrája nagy mindkét német államban, a jelenlegi helyzetben azonban nem szabad engedni az érzelmeknek... Az NDK államisága még

171 MOL M-KS 288.f.32.cs.1986/95.ő.e.

172 Szepesi István: „A magyar szociáldemokrácia újjászervezésének akadályai. Ahogyan Németországból láttam.” In.: „A szociáldemokrácia vitatott öröksége” Századvég Kiadó, 2000.

hosszú időre fennmarad, amellet, hogy az önrendelkezési jogot az NDK-ban is biztosítani kell... Egy 80 milliós német állam valóban nagy lenne.¹⁷³

173 Feljegyzés a Vogel-Nyers megbeszélésről (1989. október 14.) MOL M- KS-288.f. 32./66. cs.28. ő.e. Vogel már 1983-ban Horn Gyula látogatása alkalmával hasonló szellemben beszélt erről: „Szomszédainknak nem kell nyugtalankodniuk amiatt, hogy megsokszorozódott az érintkezés a két német állam képviselői között... nem kell tartani attól, hogy 80 millió német újra egy államban fog egyesülni.” (MSZMP feljegyzés Horn Gyula NSZK-beli látogatásáról) MOL M-KS-288.f. 32.cs.

Kurt-Schumacher-Kreis e. V.

Berlin-Bonn-Braunschweig-Bremen-Dortmund-Frankfurt-Hamburg-Herford

c/o Hermann Kreutzer
Angerburger Alle 41, Tel: 30 40 800
1000 Berlin 19

c/o Robert Joepgen
Amselgrund 20, Tel: 404 56 07
1000 Berlin 28

Berlin, den 18. April 1986

"Offener Brief"

An
Präsidium und Parteivorstand der SPD
Erich Ollenhauer Haus
5300 Bonn 1

Sehr geehrte Damen und Herren,

vor vierzig Jahren wurde im Auftrag der sowjetischen Besatzungsmacht die Zwangsvereinigung der SPD mit der KPD in der sowjetischen Besatzungszone Deutschland durchgesetzt.

In einem historischen Freiheitskampf haben damals Kurt Schumacher und die Berliner Sozialdemokraten diese Art "Einheit der Arbeiterklasse" unter kommunistischem Vorzeichen im Westen verhindert und damit die Existenz der SPD und die Freiheit West-Berlins bewahrt. Nur wenige, ideologisch fehlgeleitete Funktionäre und natürlich die Linken in der SPD, waren für die Vereinigung mit der KPD eingetreten. Nach Aussage des langjährigen Berliner SPD-Vorsitzenden Franz Neumann soll damals auch Willy Brandt mit der "Einheitspartei" sympathisiert haben.

Die Folgen der Zwangsvereinigung waren für Deutschland und für die Sozialdemokratie entsetzlich. Wir haben dies in einem "Offenen Brief" an das Polit-Büro der SED, den wir Ihnen anbei zur Kenntnis überreichen, in aller Deutlichkeit aufgezeigt.

Von 1945/46 an bis weit in die 70er Jahre hinein — heute haben politische Häftlinge in der DDR keine Bindungen mehr an die SPD — haben Sozialdemokraten in der SBZ und in der nachfolgenden DDR erhebliche Opfer an Leben, Gesundheit, Freiheit und Besitz für die Demokratie, für Deutschland und für Ihre Partei, die SPD, erbracht.

Ihren Freiheitskampf führten die mitteldeutschen und die Berliner Sozialdemokraten im vollen Vertrauen zur damaligen SPD. Sie wurden durch Reden und Aufrufe der Parteiführung, durch die Kontakte zur SPD im Westen und in Berlin, besonders aber durch die Aufmunterung der

Beauftragten der Parteiführung der SPD, darunter auch ein Mitarbeiter Willy Brandts, die sie aufsuchten, in ihrer Überzeugung bestärkt. Auf Grund dieser Tatsachen und der von der jetzigen SPD betriebenen Politik ergeben sich heute eine Reihe von Fragen an Präsidium und Parteivorstand der SPD:

1. Frage an die SPD:

Sind die Sozialdemokraten, die im Vertrauen zur SPD und bestärkt von der Parteiführung an ihrer Überzeugung festgehalten haben und deshalb von den Kommunisten in der sowjetischen Zone bzw. in der DDR langjährig inhaftiert worden sind, eigentlich von der SPD "registriert" worden?

Das heißt, kennt die jetzige Parteiführung der SPD die genaue Zahl der inhaftierten Sozialdemokraten, kennt sie ihre Namen, weiß sie um Verhaftungszeit, Urteil, Dauer der Haft, und kann sie der Öffentlichkeit hierüber Aufschluß geben?

2. Frage an die SPD:

Hat die SPD-Führung diejenigen Sozialdemokraten, die in der Haft umgekommen sind und die, die nach Haftentlassung an den Folgen der Haft verstorben sind, besonders notiert?

Das heißt, kennt die jetzige Parteiführung die genaue Zahl der Toten, kennt sie ihre Namen, Ursache und Zeitpunkt des Todes? Was weiß die SPD zum Beispiel von dem aufrechten sozialdemokratischen Schulrat Karl Rudolf aus Chemnitz, der bereits in der NS-Diktatur vier Jahre eingekerkert war, sich nach 1945 trotz seines durch die Haft angegriffenen Gesundheitszustandes sofort wieder seiner Partei zur Verfügung gestellt hatte, 1949 wegen seiner Überzeugung zu 25 Jahren Zwangsarbeit verurteilt wurde und 1953 im Zuchthaus Bautzen wegen Entkräftung umkam?

Hat man vielleicht Herrn Sindermann, der über die Verhaftung von Karl Rudolf gut Bescheid weiß, anlässlich seines kürzlichen Besuches danach gefragt?

Was weiß die derzeitige SPD von dem jungen sozialdemokratischen Bürgermeister von Rudolstadt in Thüringen, Gustav Hartmann, der wegen seiner Kontakte zu dem Mitarbeiter Willy Brandts, dem SPD-Beauftragten, Heinz Kühne, 1949 verhaftet, zu 25 Jahren Zwangsarbeit verurteilt wurde und nach einem Jahr schwerster Haftbedingungen im Zuchthaus Bautzen elend umgekommen ist?

Was weiß man in der jetzigen SPD über das Schicksal des Rathenower Oberbürgermeisters und letztem Vorsitzenden der preußischen Landtagsfraktion 1933, Paul Szillat, der auf Betreiben von Mitgliedern des damaligen Polit-Büros der SED Anfang der 50er Jahre verhaftet, zu langjähriger Haft verurteilt und wenige Monate nach seiner Haftentlassung 1956/57 in Berlin, wohin er geflüchtet war, an den Haftfolgen verstorben ist.

Diese Liste ließe sich noch lange fortsetzen. Verfügt die SPD über eine solche "Totenliste"?

Wäre es nicht angebracht und der Tradition einer Partei wie der SPD eigentlich angemessen, wenn an einem geeigneten Standort im Erich-Ollenhauer-Haus eine Stätte des Gedenkens für die Sozialdemokraten, die im Kampf für die Freiheit und auch für die SPD durch die Kommunisten ihr Leben verloren haben, errichtet werden würde? Und warum muß der Parteivorstand der SPD erst von außen auf einen eigentlich selbstverständlichen Respekt vor dem Opfertod für Freiheit und Demokratie hingewiesen werden?

3. Frage an die SPD:

Anfang der 70er Jahre hat die SPD-nahe "Friedrich-Ebert-Stiftung" eine intensive Feststellung der Vorgänge um die Zwangsvereinigung und der nachfolgenden Verfolgungsmaßnahmen

gegenüber Sozialdemokraten in Mitteldeutschland bzw. in der DDR und in Ost-Berlin durch Befragen von Zeitzeugen vorgenommen. Diese Ermittlungen sind jedoch bisher nicht zeitgeschichtlich aufbereitet und auch nicht veröffentlicht worden. Weshalb eigentlich nicht? Die vierzigjährige Wiederkehr der Zwangsvereinigungsereignisse hätte sich doch hervorragend für solch eine Veröffentlichung angeboten?

Ist die SPD-Führung der Auffassung, daß dieses dunkle Kapitel jüngster deutscher Geschichte allgemein und besonders innerhalb der SPD noch genügend bekannt ist? Hat die Negierung der politischen Wahrheit über die Verfolgung von Sozialdemokraten durch Kommunisten nicht zu einer bedenklichen Abnahme des Problembewußtseins gegenüber der Kommunismus innerhalb der SPD besonders in jüngeren Kreisen geführt? Wie will man so eigentlich wahrhaftige und ehrliche Deutschlandpolitik betreiben können?

Wir fragen daher, beabsichtigt die SPD, in diesem Jahr, vierzig Jahre nach der Zwangsvereinigung, die "Friedrich-Ebert-Stiftung" zu veranlassen, die Ermittlungen über die Verfolgung von Sozialdemokraten durch Kommunisten zu veröffentlichen, oder glaubt die SPD-Führung damit das "gute Einvernehmen" mit der kommunistischen SED zu belasten und die "Entspannung" zu stören, und belässt sie somit die Unterlagen über die Verfolgung von Sozialdemokraten durch Kommunisten weiterhin unter Verschluss bei der "Friedrich-Ebert-Stiftung"?

4. Frage an die SPD:

In der letzten Zeit gab es zahlreiche Treffen zwischen SPD-Funktionären, wie Bahr, Brandt, Eppler, Voigt, Lafontaine, Ehmke, Vogel, Schröder und anderen und Parteifunktionären der kommunistischen SED, wie Honecker, Krenz, Häber, Axen, Hager, Reinhold, Mittag, Sindermann usw.

Wir fragen die SPD: Wurde bei diesen Treffen und Gesprächen der Tatbestand der durch kommunistische Verfolgung gemäßregelten, geflüchteten, inhaftierten, gefolterten und umgekommenen Sozialdemokraten behandelt?

Wenn ja, wie haben die SED-Funktionäre reagiert, was waren die Ergebnisse dieser Gespräche, welche Konsequenzen zieht die SPD daraus?

Wenn nein, warum ist dieses Thema, das doch eigentlich am Anfang aller solcher Gespräche hätte stehen müssen, nicht angesprochen worden?

Wie vereinbart sich dieses Verhalten mit der so viel gepriesenen sozialdemokratischen Solidarität? Welche Gefühle hat man, wenn man mit den Verantwortlichen für Tausende von verfolgten und umgekommenen sozialdemokratischen Genossen spricht?

Und welchen Wert sollen solche Gespräche haben, wenn sie von der SPD-Seite nicht von einem unserer freiheitlich-demokratischen Wertordnung verpflichteten moralischen Fundament aus geführt werden; oder identifiziert sich die heutige neue SPD nicht mehr mit dem sozialdemokratischen Freiheitskampf gegen die Kommunisten?

5. Frage an die SPD:

Die Verbrechen, die die Kommunisten nach 1945 an Sozialdemokraten begangen haben, lassen sich nicht mit Verleugnung aus der Welt schaffen oder mit Lippenbekenntnissen abtun. Eine Partei mit der Freiheitstradition wie die SPD kann um ihrer eigenen Glaubwürdigkeit willen dieses Kapitel sozialdemokratischen Freiheitskampfes mit den unsäglichen Opfern an Leben, Freiheit und Gesundheit einer verlogenen "Entspannung" wegen nicht ignorieren oder der Vergessenheit anheimfallen lassen.

Vielmehr sind, wenn man eine wirkliche und wahrhaftige Entspannungspolitik zusammen mit der SED betreiben will, aus den von Kommunisten an Sozialdemokraten begangenen Verbrechen Konsequenzen zu ziehen!

Wir fragen daher die SPD: Wird sie nun endlich, nachdem sie bereits des längeren Kontakte zur SED unterhält, das Thema der kommunistischen Verbrechen an Sozialdemokraten mit der SED-Führung behandeln und die Öffentlichkeit entsprechend unterrichten?
Und wir fragen weiter: Wird die SPD die Rehabilitierung der von Kommunisten verfolgten Sozialdemokraten durch das Polit-Büro der SED verlangen, womit die an Sozialdemokraten begangenen Verbrechen verurteilt und bedauert werden?
Wird die SPD von der SED Wiedergutmachung für die von Kommunisten begangenen Verbrechen verlangen; Wiedergutmachung, wie wir sie in unserem "Offenen Brief" an das Polit-Büro der SED gefordert haben: daß es in der DDR keine politischen Gefangenen mehr gibt?

6. Frage an die SPD:

Als kürzlich Entschädigungsforderungen ehem. Jüdischer und anderer Zwangsarbeiter aus der NS-Diktatur an das Flickvermögen gestellt wurden, hat sich die SPD diese Forderungen zu eigen gemacht. Wir begrüßen das.

Wir fragen nun die SPD, ob sie auch bereit ist, sich die Entschädigungsforderungen an die SED für die von inhaftierten Sozialdemokraten in den Zuchthäusern der DDR und in Konzentrationslagern Sibiriens geleistete Zwangsarbeit, gemäß der in unserem "Offenen Brief" an das Polit-Büro der SED dargelegten Form der Entschädigung zu eigen zu machen und zu unterstützen — oder falls nicht, ob die SPD meint, Zwangsarbeit bei den Nazis und bei den Kommunisten mit zweierlei Maß messen zu können?

Wir vom Kurt-Schumacher-Kreis — wir agieren unter diesem Namen nicht nur, weil wir uns seinem Freiheitsstandpunkt verpflichtet fühlen, sondern weil viele von uns als sogenannte "Schumacher-Agenten" von den Kommunisten zu langer Haft verurteilt wurden — haben ein Recht, der SPD diese Fragen zu stellen. Schließlich haben wir für die SPD in zwei Diktaturen, bei den Nazis und bei den Kommunisten, unsere Haut zu Markte getragen; haben Leben, Gesundheit, Freiheit und Besitz für die SPD eingesetzt und für sie erhebliche Opfer erbracht. Das ist unsere moralisch-politische Position, von der aus wir diese mehr als berechtigten Fragen stellen!

Wir fordern von der SPD die Beantwortung unserer Fragen. Die moralische Integrität und die politische Glaubwürdigkeit der SPD wird von ihren Antworten auf unsere Fragen und von ihrem zukünftigen Verhalten und ihrer Politik gegenüber der SED und anderen Sowjet-Kommunisten abhängen.

Wegen der politischen Bedeutung dieses "Offenen Briefes" haben wir Kopien davon an die in- und ausländische Presse, Rundfunk- und Fernsehanstalten, an die demokratischen Parteien auf allen Ebenen, an Parlamente und Regierungsinstitutionen, an Organisationen und Verbände, an die ausländischen Vertretungen in der Bundesrepublik Deutschland und an die Mitgliedsparteien der Sozialistischen Internationale versandt.

Mit freundlichen Grüßen!

Helmut Bärwald, Bonn — Dr. Günther Weber und Helmut Fieberg, Braunschweig-Hannes Schnakenberg, Bremen — Egon Kötting, Dortmund — Dr. Winfried Döbertin, Hamburg — Emil Bemt, Frankfurt — Wilhelm Whner, Herford.

gez:

(Hermann Kreutzer)

(Robert Joepgen)

„Nyílt levél”

Az SPD Pártvezetőségéhez és Elnökségéhez.

Erich Ollenhauer Haus

5300 Bonn 1

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

40 évvel ezelőtt hajtották végre Németország megszálló övezetében a megszállók utasítására az SPD és a KPD kényszeregyesítését. Kurt Schumacher és a berlini szociáldemokraták a kommunista előírás szerinti munkásegységnek ezt a formáját egy történelmi szabadságharcban elutasították, megőrizve ezzel az SPD és Ny-Berlin függetlenségét.

Csak kevesen — ideológiailag megtévesztett funkcionáriusok és természetesen az SPD baloldala szálltak síkra a kommunistákkal való egyesítésért. A hosszú ideig berlini SPD-elnök F. Neumann közlése alapján állítólag akkoriban W. Brandt is szimpatizált az egységpárttal.

A kényszeregyesítés következményei borzalmasak voltak mind az SPD mind Németország számára. Erre, a SED PB számára is küldött nyílt levélben is világosan rámutattunk, melyet mellékelve az Önök tudomására is hozunk.

1945/46-tól a hetvenes évekig bezárólag — ma az NDK-beli politikai nincs már kapcsolatuk az SPD-hez — a szociáldemokraták a megszálló övezetben és a későbbi NDK-ban életükkel, egészségükkel, szabadságukkal jelentős áldozatot hoztak a demokráciáért, Németorszáért és pártjukért. A berlini szociáldemokraták „középnémetek” teljes bizalommal az akkori SPD-vezetéshez folytatták küzdelmüket.

A pártvezetés beszédei és felhívásai, az SPD-hez fűződő kapcsolatuk Nyugaton és Berlinben, különösen azonban az őket felkereső pártvezetés megbízottjának bátorítása többek között W. Brandt egyik munkatársáé, erősítették meg hitüket.

Ezen tények alapján és a mostani SPD által folytatott politikából vetődik fel néhány az SPD vezetőségéhez.

1. kérdés az SPD-hez:

Regisztrálták-e azokat a szociáldemokratákat, akiket meggyőződésük miatt őrizetbe vettek és a kommunisták által a szovjet zónában, ill. az NDK-ban hosszú időre letartóztattak, akik bizalommal voltak az SPD vezetés felé és a pártvezetés megerősítette őket meggyőződésükben?

Ez azt jelenti, hogy ismeri a mostani SPD vezetés a letartóztatottak pontos számát, a nevét, tud-e letartóztatásuk idejéről, az ítéletről, börtönbüntetésük időtartamáról, és tud-e a nyilvánosságnak felvilágosítást adni mindezekről?

2. kérdés az SPD-hez:

Rendelkezik-e a pártvezetés külön feljegyzéssel azokról a szociáldemokratákról, aki a fogságban meghaltak, vagy azokról, akik szabadlábra helyezésük után a börtön(viszonyok) következményeként meghaltak?

Ez azt jelenti, hogy ismeri a mostani SPD vezetőség az áldozatok pontos számát, neveiket, a haláluk pontos dátumát és okát? Mit tud a halálba távozott elvtársak életéről, sorsáról a párt?

Például Karl Rudolf chemnitzi tanügyi tanácsos sorsáról, aki már a náci diktatúra idején négy évre bebörtönöztek, és aki mégis megroppant egészségi állapota ellenére rögtön pártja rendelkezésére állt, és 1949-ben meggyőződése miatt 25 év kényszmunkára ítélték majd 1953-ban a bautzeni fegyházban végelgyengülésben meghalt?

Érdeklődtek-e Sindermannál, rövid látogatása alkalmával, akinek tudomása van Karl Rudolf fogva tartásáról?

Mit tud a mostani SPD a thüringiai fiatal polgármesterről Gustav Hartmann-ról akit W. Brandt közeli munkatársához az SPD megbízott Heinz Kühnéhez fűződő kapcsolata miatt 1949-ben letartóztattak, és 25 év kényszmunkára ítélték, és aki egy év után a mostoha körülmények következtében a bautzeni fogházban meghalt?

Mit tudnak a mai SPD-ben a rathenoweri polgármesterről Paul Szillat sorsáról, aki az utolsó porosz tartományi frakció elnöke volt 1933-ban, és akit az 50-es években letartóztattak a SED PB tagjainak kezdeményezésére, több évre elítélték és néhány hónappal szabadulása után fogva tartásának körülményei miatt Ny-Berlinben halt meg ahová korábban menekült.

Ez a lista még hosszasan folytatható. Rendelkezésre áll az SPD-nek egy ilyen „halál-lista”? Az Erich-Ollehauer-Ház – az SPD-hagyomány részeként – az emlékezet helyszínévé kellene tenni, azoknak a szociáldemokratáknak az emlékhelyévé, akik a szabadságért és a pártért vívott harcban a kommunisták által életüket veszítették. Nem kellene egy ilyen tradicionális pártnak (mint az SPD) ezt kezdeményeznie? Miért kívülről kell rámutatni erre a magától értetődő megbecsülésre a szabadságért és demokráciáért elhunyt áldozatok előtt?

3. kérdés az SPD-hez:

A 70-es évek kezdetén a pártközeli Fridrich Ebert Stiftung megerősítette azt az elhatározást, hogy a kényszerezegyesítés folyamatáról, az azt követő elfogatóparancsokról a megszállt zónában, vagyis az NDK-ban, K-Berlinben a tanúk megkérdezése alapján tájékoztatást ad. Ez a „nyomozás” mindeddig nincs kortörténetileg feldolgozva és nyilvánosságra hozva. Tulajdonképpen miért nem? A kényszerezegyesítés 40. évfordulója kiváló lehetőséget nyújtana a nyilvánosság számára.

Az SPD-vezetés véleménye, hogy a legújabb német történelem sötét fejezete általánosan és különösen a párton belül eléggé közismert? A politikai valóság tagadása – hogy a szociáldemokratákat üldözték a kommunisták – nem vezetett-e a párton belül a kommunizmussal szembeni problémaérzékenység kínos gyengüléséhez, különösen a fiatal nemzedékek között? Lehetséges-e így egy őszinte és becsületes német politikát folytatni? Mi ezért a pártvezetést kérdezzük, 40 évvel a kényszerezegyesítés után kezdeményezi-e a Fr.E.Stf. a szociáldemokraták kommunisták általi elfogásának kiderítését és nyilvánosságra hozását, vagy azt gondolja a pártvezetés, hogy ezzel a SED-del folytatott cinkos egyetértéssel a lazítás és nyomás politikáját zavarná? Továbbra is elzárja az információkat a FR.E.Stf-nál, hogy a mai napig üldözik a szociáldemokratákat a kommunisták?

4. kérdés az SPD-hez:

Az utóbbi időben számos találkozó történt az SPD funkcionáriusok, mint Bahr, Brandt, Eppler, Voigt, Lafontaine, Ehmke, Vogel, Schröder és mások és a SED funkcionáriusai, mint Honecker, Krenz, Haber, Axen, Hager, Reinhold, Mittag, Sindermann között.

Kérdezzük az SPD-t: Ezekon a megbeszéléseken felvetették-e ezeket a tényeket a szociáldemokraták kommunisták általi üldözéséről, elfogásáról, bebörtönzéséről, megöléséről?

Ha igen, hogyan reagáltak erre a SED funkcionáriusok, mi volt az eredménye ezeknek a megbeszéléseknek, milyen következtetéseket vont le ezekből az SPD?

Ha nem, akkor miért nem került szóba ez a téma, amelynek minden beszélgetés kezdetén ott lenne a helye?

Hogyan egyeztethető össze ez a magatartás az oly sokszor dicsért szociáldemokrata szolidaritással? Milyen érzésekkel beszélhetünk az elfogott és megölt szociáldemokrata ezrekért érzett felelősségről?

És milyen értékeknek kell lennie ilyen megbeszéléseken, ha az SPD oldalon lévőktől nem a mi demokratikus szabadság értékrendünk kötelező morális alapjairól indulnak ki, vagy netán a mai SPD már nem a kommunistákkal szembeni szociáldemokrata szabadságharccal határozza meg magát?

5. kérdés az SPD-hez:

A bűnöket, amelyeket a kommunisták 1945 után a szociáldemokratákkal szemben elkövettek nem lehet üres szólammokkal elintézni, világ elöl eltagadni. Egy olyan párt, mint az SPD – amely tradicionálisan a szabadság mellett elkötelezett –, nem járathatja le szavahihetőségét és nem engedheti a felejtés áldozatául esni egy hazug „lazítás” miatt, a párt szabadságharca történetének ezt az áldozatokkal teli fejezetét.

Sokkal inkább méltányolható, ha úgy fogják fel ezt a valódi és őszinte „enyhülési” politikát a SED-del, hogy az elkövetett bűnökből levonják a konzekvenciákat.

Tájékoztatják végre Önök – miután már régóta kialakult kapcsolatról beszélhetünk a SED-vezetessel – az elkövetett bűnökről a nyilvánosságot? Tovább haladva: követeli a párt a SED-től a kommunisták által üldözött szociáldemokraták rehabilitálását, azért, hogy az elkövetett bűnöket elítéljék és megbánják? Kér-e az SPD a SED-től jóvátételt az elkövetett bűnökért, ahogy mi ezt a SED Politikai Bizottságához írott nyílt levelünkben követeljük: hogy már valóban nincs több politikai fogoly az NDK-ban?

6. kérdés az SPD-hez:

Az SPD a náci diktatúra idején kényszermunkába állítottak kárpótlását is támogatta és üdvözölte azokat. Kérdezzük az SPD-t, hogy támogatja-e, azonosul-e a

SED-hez írott nyílt levelünkben megfogalmazottakkal, kártérítési követeléssel a kényszermunkára elhurcolt szociáldemokratákért, vagy úgy gondolja az SPD, hogy a nácik és a bolsevikok alatt elkövetett bűnök kétféle megítélés alá eshetnek? Mi a Kurt Schumacher Kreis tagjai nem csak azért tevékenykedünk az ő neve alatt, mert elköteleztük magunkat az ő szabadságharcos álláspontja mellett, hanem mert sokan az un „Kurt Schumacher ügynökök” közül a kommunisták részéről üldözéseket szenvedtünk el. Jogunk van ezeket a kérdéseket feltenni. Végül is két diktatúrában vittük vásárra a bőrünket az SPD-ért, ezzel jelentős áldozatokat hozva.

Ez a mi politikai-morális álláspontunk, amelyből ezeket a több mint jogos kérdéseket feltettük.

Követeljük az SPD-től a kérdéseinkre a válaszokat! Az SPD morális integritása és szavahihetősége függ az Önök válaszáától, és az Önök jövőbeni a SED-del és a többi szovjet-kommunistával folytatott magatartásától és politikájától.

Politikai jelentősége miatt ezt a nyílt levelet elküldtük a nemzetközi sajtó, rádió, TV társaságoknak, a demokratikus pártok fórumához, a parlamenti és kormány-szerveknek, intézményeknek, szövetségeknek, külföldi képviselőknek és a Szocialista Internacionálé tagpártjainak.

Baráti üdvözléssel:

Kurt-Schumacher-Kreis e. V.

Berlin-Bonn-Braunschweig-Bremen-Dortmund-Frankfurt-Hamburg-Herford

c/o Hermann Kreutzer
Angerburger Alle 41, Tel: 30 40 800
1000 Berlin 19

c/o Robert Joepgen
Amselgrund 20, Tel: 404 56 07
1000 Berlin 28

Berlin, den 18. April 1986

"Offener Brief"

An das
Polit-Büro
des Zentralkomitees der SED
Werderscher Markt/Kurstraße
10 80 Berlin

Sehr geehrte Herren,

In diesen Tagen jährt sich zum 40sten Mal die Vereinigung der SPD mit der KPD zur SED. Diese Vereinigung, von Moskau befohlen, war, trotz der Zustimmung der Linken in der damaligen SPD, eine Vergewaltigung der sozialdemokratischen Mitgliedschaft. Die Zeitgeschichte notiert sie als Zwangsvereinigung.

An die seinerzeitigen Methoden dieser Zwangsvereinigung werden Sie sich noch gut erinnern. Da wurden SPD-Funktionäre von den Sowjets mit Lebensmittel-Paketen, den sogenannten "Pajoks", für die Vereinigung "gekauft"; da wurden Sozialdemokraten unter Hinweis auf das Schicksal ihrer Angehörigen, die sich in sowjetischer Kriegsgefangenschaft befanden, unter Druck gesetzt; da wurde SPD-Leuten, die der Vereinigung nicht zustimmen wollten, mit Verhaftung gedroht, und drei SPD-Sekretäre in Rostock wurden auch tatsächlich verhaftet; sogar vor Mord als Einschüchterungseffekt wurde nicht zurückgeschreckt, wie das Beispiel des ermordeten SPD-Sekretärs von Haldensleben beweist.

Die Konsequenzen dieser "Vereinigung" waren schlimm, schlimmer noch als die bösen Methoden der Zwangsvereinigung selber.

Die Zwangsvereinigung der SPD mit der KPD zur SED war eine der Voraussetzungen für die Handhabung der ihnen von den Sowjets verliehenen Macht. Dies bedeutete die Fortsetzung einer totalitären Diktatur in dem von den Sowjets besetzten Teil Deutschland, die Spaltung unseres Vaterlandes, das Zerreißen eines ganzen Volkes und den Exodus von vier Millionen Menschen aus ihrer Heimat.

Vierzig Jahre nach der Zwangsvereinigung ist es der zeitgeschichtlichen Wahrheit und einer davon abzuleitenden Politik wegen notwendig, der Öffentlichkeit darzulegen, was mit den Sozialdemokraten in der sowjetischen Zone bzw. in der darauffolgenden DDR geschah.

Nach 1947/48, als Walter Ulbricht die SED zu einer "Partei neuen Typus" deklarierte, setzte eine Verfolgungswelle gegen die Sozialdemokraten ein, die nur mit den Verfolgungen der SPD

in der nationalsozialistischen Diktatur vergleichbar ist. Die ehemaligen SPD-Mitglieder wurden von den Personal-politischen Abteilungen (PPA), den Vorläufern der Kaderabteilungen der SED, in drei Kategorien eingeteilt:

Zur ersten Kategorie gehörten diejenigen, die man als einfache Mitglieder der SED neutralisieren oder als "nützliche Idioten" a la Grotewohl mißbrauchen konnte.

Zur zweiten Kategorie zählten diejenigen Sozialdemokraten, die "auszustößen" waren. 20 000 wurden gemäßregelt; über 100 000 mußten in die West-Zonen bzw. in die Bundesrepublik flüchten.

Die dritte Kategorie bildeten die Sozialdemokraten, die "liquidiert" werden sollten. In Zusammenarbeit der deutschen Kommunisten mit NKWD und sowjetischen Militärtribunalen wurden mehr als 5000 Sozialdemokraten verhaftet und in zumeist nichtöffentlichen Verfahren ohne jeglichen Kontakt zur Außenwelt und zu ihren Angehörigen, ohne Verteidiger, ohne Zeugenheranziehung, ohne Kenntnis der russischen Prozessordnung, ohne jegliche Verteidigungsmöglichkeit, aber unter Anwendung seelischer und körperlicher Foltermethoden, von sowjetischen Militärgerichten und später von der "Hilde-Benjamin-Justiz" der DDR wegen angeblicher "konterrevolutionärer Tätigkeit" — was immer man darunter verstand! — nach berüchtigten Artikel 58 des russischen Strafgesetzbuches oder nach Artikel 6 der damaligen Verfassung der DDR zu 25 Jahren Zwangsarbeit oder Haftstrafen in ähnlicher Höhe zu Unrecht verurteilt.

Frei kamen die verurteilten Sozialdemokraten erst wieder nach fünf, sieben, zehn, ja zwölf entsetzlichen Haftjahren in den Zuchthäusern der DDR oder in den Konzentrationslagern Sibiriens mit unmenschlichen und erbarmungslosen Haftbedingungen. Vierhundert von ihnen kamen in der Haft um, über 1000 starben unmittelbar nach Freilassung an den Haftfolgen. Unter den Toten waren vorzugsweise die Sozialdemokraten die bereits in der NS-Diktatur viele Jahre wegen ihrer Überzeugung inhaftiert waren.

Das waren die Folgen der "Vereinigung" der SPD mit der KPD zur SED! So sieht die "Zusammenarbeit" zwischen Kommunisten und Sozialdemokraten in Wirklichkeit aus, wenn Kommunisten an der Macht sind.

Diese Verfolgungsmaßnahmen gegen Sozialdemokraten waren eklatante Verbrechen gegen die Menschlichkeit, für die alle vom Politbüro der SED, aber insbesondere Sie, Herr Honecker, Sie Herr Stoph, Sie, Herr Axen, Sie Herr Sindermann, Sie Herr Hager, Sie, Herr Herrman, Sie, Herr Mielke, Sie, Herr Mückenberger, Sie, Herr Tisch, und zahlreiche andere Funktionäre der SED die Verantwortung tragen!

In der Sowjetunion wurden die Verbrechen Stalins auf einem Parteitag der KpdSU 1956 verurteilt und zahlreiche Unschuldige rehabilitiert. In Ungarn konnte kürzlich immerhin ein Buch über ähnliche Verbrechen an Sozialdemokraten erscheinen, mit dem Titel: "Oben und Unten, 1945 bis 1950", von der Tochter des ehemaligen Vorsitzenden der ungarischen Sozialdemokratie geschrieben. Nur in der DDR werden alle Fehler, Versäumnisse, Vergehen und Verbrechen des Regimes totgeschwiegen.

Wir vom Kurt-Schumacher-Kreis, dessen Mitglieder zu einem großen Teil ehemalige politische Häftlinge aus den Reihen der deutschen Sozialdemokratie sind, demonstrieren anlässlich der vierzigjährigen Wiederkehr der unseligen Zwangsvereinigung der SPD mit der KPD nur die Wahrheit.

Wir fordern Rehabilitierung, Wiedergutmachung und Entschädigung!

1. Wir verlangen von Ihnen Rehabilitierung in der Form, daß Sie die damals an Sozialdemokraten begangenen Verbrechen verurteilen und bedauern.

2. Wir fordern Wiedergutmachung für das an Sozialdemokraten begangene Unrecht in Form eines besonderen Aktes der Respektierung und der Anwendung der Menschenrechte durch einen entsprechenden Beschluß des Politbüros der SED, daß es in der DDR keine politischen Gefangenen mehr gibt!

Sie, Herr Honecker, haben kürzlich in einem Interview mit der "Zeit" betont, daß es noch viel Spielraum für die Verbesserung des Verhältnisses zwischen beiden Staaten in Deutschland gäbe. Hier ist ein solcher Raum: So, wie von deutschem Boden kein Krieg mehr ausgehen darf, darf es auf deutschem Boden auch keine politischen Gefangenen mehr geben. Sorgen Sie dafür, daß dieses Relikt aus der Nazi-Zeit, politische Gefangene, in der DDR verschwindet.

3. Wir fordern darüber hinaus Entschädigung für die jahrelang geleistete Zwangsarbeit in endlosen Tag- und Nachtschichten in den stickigen Arbeitssälen mit frühkapitalistischen Arbeitsbedingungen der DDR-Zuchthäuser, in den sibirischen Kohlegruben von Workuta und in anderen Arbeitslagern.

Über 90 Prozent des bei überhöhten Normen erzielten ohnehin schon gekürzten Arbeitslöhnes wurden einbehalten. Nach dem damaligen Lohn- und Preisgefüge waren dies je Häftling im Monat ca. 400 Mark. Dies sind bei einem durchschnittlich bewerteten Arbeitseinsatz von vier Jahren je Häftling und bei der Gesamtzahl von 5 000 inhaftierten Sozialdemokraten an die 100 Millionen Mark.

Diese 100 Millionen Mark stehen den inhaftiert gewesenen Sozialdemokraten als Entschädigung für die von ihnen geleistete Zwangsarbeit zu!

Wir wollen diese Entschädigungssumme nicht für uns, sondern wir verlangen, diese 100 Millionen in eine nationale Stiftung für das Kennenlernen der deutschen Kulturstätten durch die Jugend aus beiden Teilen Deutschlands einzubringen.

Hier, Herr Honecker, gibt es wieder den von Ihnen zitierten Spielraum für bessere Verhältnisse zwischen den beiden Staaten in Deutschland, wenn die Jugend aus Leipzig die Paulskirche und den Römer in Frankfurt besuchen kann, wenn die Düsseldorfer Jugend zum Zwinger nach Dresden fahren kann, wenn die Jugendlichen aus Hamburg die Wartburg, und die aus Magdeburg Rothenburg ob der Tauber aufsuchen können und wenn die Jugend aus Ost-Berlin zum Charlottenburger Schloß und die aus West-Berlin nach Sanssouci im Rahmen eines großangelegten Jugendverkehrs kommen können.

Das sind auch Konsequenzen, die aus der Zwangsvereinigung der SPD mit der KPD und den daraus resultierenden Folgen zu ziehen sind. Wir erheben Rehabilitierungs-, Wiedergutmachungs- und Entschädigungsforderungen für die von Kommunisten an Sozialdemokraten begangenen Verbrechen jetzt, weil Sie seit einiger Zeit emsig bemüht sind, mit der SPD Gespräche zu führen und mit ihr zu einer engen Zusammenarbeit zu kommen.

Wie soll das funktionieren, wenn durch Ihre Verantwortung und bisher ohne Rehabilitierung, ohne Wiedergutmachung und ohne Entschädigung

1 400 deutsche Sozialdemokraten umgekommen sind;

5 000 deutsche Sozialdemokraten jahrelang zu Unrecht inhaftiert waren;

20 000 deutsche Sozialdemokraten gemäßregelt wurden und damit Stellung und Beruf verloren haben und

100 000 deutsche Sozialdemokraten von Haus und Hof flüchten mußten!

Mit höflichen Grüßen

Helmut Bärwald, Bonn — Dr. Günther Weber und Helmut Fieberg, Braunschweig-Hannes Schnakenberg, Bremen — Egon Kötting, Dortmund — Dr. Winfried Döbertin, Hamburg — Emil Bernt, Frankfurt — Wilhelm Wehner, Herford.

gez.:

(Hermann Kreutzer)

(Robert Joepgen)

Kurt-Schumacher-Kör bejegyzett társaság

Berlin-Bonn-Braunschweig-Bremen-Dortmund-Frankfurt-Ham-
burg-Herford

c/o Hermann Kreutzer
Angerburger Alle 41, Tel: 30 40 800
404 56 07
1000 Berlin 19

c/o Robert Joepgen
Amselgrund 20, Tel:
1000 Berlin 28

Berlin, 1986. április 18.

„Nyílt levél”

Címzett:

Német Szocialista Egységpárt
Központi Bizottságának
Politbüroja Werderscher Markt/Kurstraße
10 80 Berlin

Tisztelt uraim!

A napokban lesz a 40ik évfordulója, hogy az NSZP (Német Szociáldemokrata Párt) és a NKP (Német Kommunista Párt) NSZEP (Német Szocialista Egységpárt) néven egybeolvadt. Ez az egyesülés, mely Moszkva parancsára történt, és annak ellenére, hogy az akkori NSZP Baloldal bejegyzésre történt, mégis a szociáldemokrata tagság megerősökölése volt. A jelenkor mint kényszeregyesítés jegyzi.

Bizonyára mindnyájan jól emlékeznek még ennek a kényszeregyesülésnek az akkori módszereire. A szovjetek SPD-funkcionárusokat élelmiszer-csomagokkal- ún. „Pajoks”-okkal „fizették le”, hogy az egyesülésre szavazzanak; szociáldemokratákat tartottak nyomás alatt, utalva rokonaik sorsára, akik szovjet hadifogságban voltak; SPD-tagokat akik nem akarták támogatni az egyesülést, letartóztatással fenyegettek; és három SPD-titkárt valóban le is tartóztattak Rosztokban; még a gyilkosságtól mint megfélemlítő eszköztől sem riadtak vissza, ahogyan azt a meggyilkolt NSZP-titkár von Haldensleben esete is mutatja.

Ennek az „egyesülésnek” a következményei szörnyűek voltak, talán még rosszabbak, mint magának a kényszeregyesítésnek a bűnös/alattomos módszerei.

Az SPD kényszeregyesítése a KPD-vel mint SED egyike volt a feltételeknek, hogy élni tudjanak a hatalommal, amit a szovjetek biztosítottak számukra. Ez a totalitárius diktatúra folytatását, anyaországunk megosztását, egy egész nemzet szétszakítását és 4 millió ember kivonulását jelentette otthonából Németország szovjetek által megszállt részén.

40 évvel a kényszeregyesülés után a kortörténeti igazság, és az abból eredeztető politika miatt szükséges a nyilvánosság számára bemutatni, hogy mi történt a szociáldemokratákkal a szovjet zónában, illetve az azt követő NDK-ban.

1947/48 után, mikor Walter Ulbricht az NSZEP-t mint „új típusú pártot” deklarálta, egy olyan mértékű üldözési hullám indult a szociáldemokraták ellen, melyhez hasonló csak az NSZP üldöztetése volt a nemzeti szocialista diktatúra alatt. Az akkori NSZP-tagokat a személy-politikai osztályok (PPA, ezek voltak az SED káderrészlegeinek az elődei, 3 kategóriába sorolták:

Az első kategóriába azok tartoztak, akiket mint az NSZEP egyszerű tagjait semlegesíteni vagy Grotewohl szavaival élve, mint „hasznos idiótákat” bántalmazni lehetett.

A második kategóriába azok a szociáldemokraták tartoztak, akiket ki kellett „lökni”. 20 000-t megrendszabályoztak; több mint 100 000-en el kellett menekülniük a nyugati-zónába illetve szövetségi köztársaságba.

A harmadik kategóriát azok a szociáldemokraták alkották, akiket „likvidálni” kellett. A német kommunisták együttműködésben az NKWD-vel és a szovjet katonai tribunátusokkal több mint 5000 szociáldemokratát letartóztattak. Javarészt nem nyilvános tárgyalásokon, anélkül, hogy bárminemű kapcsolatok lett volna a külvilággal vagy a hozzátartozóikkal, védőügyvéd nélkül, tanúk bevonása nélkül, a ruszki tárgyalásmenet ismerete nélkül, bárminemű védekezési lehetőség biztosítása nélkül, de lelki és testi fenyegetés alkalmazásával, szovjet katonai bíróságok és később az NDK-s „Hilde-Benjamin” vezette igazságügy állítólagos „felkelésellenes tevékenység” miatt – bármit is értettek ezalatt! – az orosz büntetőtörvénykönyv hírhedt 58 törvénycikkelyére vagy az NDK akkori Alaptörvényének 6. törvénycikkelyére hivatkozva 25 év kényszermunkára vagy hasonlóan súlyos fogságra ítélték, igazságtalanul.

Az elítélt szociáldemokraták csak öt, hét, tíz, sőt tizenkét évnél szörnyűsebb fogság után tudtak szabadulni,

amit az NDK nevelőházaiban vagy a szibériai koncentrációs táborokban töltöttek embertelen és kegyetlen körülmények között. Négy százan közülük még a fogságban életüket veszítették, több mint ezren közvetlenül a szabadon bocsájtásuk után haltak meg a fogság következményeiben. A holtak között voltak kiváltképpen azok a szociáldemokraták is akik már az NS-diktatúra alatt is hosszú éveket töltöttek fogságban meggyőződésük miatt.

Ez volt a következménye az NSZP-NKP egyesülésének az NSZEP-vé! Így néz ki valójában az „együttműködés” a kommunisták és a szociáldemokraták között, ha a kommunisták vannak hatalmon.

Ez a szociáldemokraták ellen irányuló üldöztetés az emberiség ellen elkövetett eklatáns/nyilvánvaló bűnnek minősül, amelyért az SED Politbürojából mindenki, de kiváltképp Ön Honecker Úr, Ön Stoph Úr, Ön Axen Úr, Ön Sindermann Úr, Ön Hager Úr, Ön Herrman Úr, Ön Mielke Úr, Ön Mückenberger Úr, Ön Tisch Úr, és számos már funkcionáriusa az NSZEP-nek viseli a felelősséget!

A Szovjetunióban Sztálin bűneit 1956-ban egy KpdSU pártnapon elítélték és számos ártatlant rehabilitáltak. Magyarországon nemrégiben megjelenhetett egy könyv „Fent és lent” címmel a szociáldemokratákat ért hasonló bűncselekményekről, melynek írója a magyar szociáldemokrácia egykori elnökségi tagjának lánya. Csak az NDK-ban hallgatjuk halálra a rezsim minden hibáját, mulasztását, visszaélését és bűncselekményét.

Mi a Kurt-Schumacher-Körből, melynek a tagjait javarészt egykori politikai foglyok alkotják a német szociáldemokrácia soraiból az áldatlan NSZP-NKP kényszeregyesülés 40ik évfordulója alkalmából csak az igazságot demonstráljuk.

Rehabilitációt, jóvátételt és kártérítést követelünk!

1. Követeljük Önöktől a rehabilitációt olyan formában, hogy elutasítják és sajnálatukat fejezik ki a szociáldemokraták ellen elkövetett akkori bűncselekmények miatt.

2. Jóvátételt követelünk a szociáldemokratákat ért igazságtalanság miatt egy különleges aktus formájában, még pedig egy az NSZEP Politbüro által hozott határozattal, hogy az NDK-ban már ne legyenek politikai foglyok!

Ön, Honecker Úr, nemrég egy interjújában a „Zeit” újsággal kihangsúlyozta; hogy a két állam közötti együttműködés ja-

vításában Németországban még nagy a játéktér. Itt van egy ilyen tér: Úgy, ahogy német földről kiindulva soha többé nem szabad, hogy háború induljon, úgy német földön soha többé nem szabad, hogy politikai foglyok legyenek. Gondoskodjon róla, hogy a náci-idők maradványa, a politikai fogoly mint olyan, eltűnjön az NDK-ból.

3. Mindezekon túlmenően kártalanítást követelünk az évekig tartó kényszerszermunkáért, amit véget nem érő nappali és éjszakai műszakban bűzös munkacsarnokokban kora-kapitalista körülmények között az NDK fegyházaiban, a szibériai Workuta szénbányáiban és más munkatáborokban szenvedtünk el.

A már amúgy is megrövidített munkaárbevétel több mint 90 százalékát visszatartották miközben a megcélzott, norma amúgy is túlzott volt. Az akkori bér és árviszonyoknak megfelelően ez foglyonként havonta kb. 400 márka volt. Ez pedig átlagosan négyévnyi munkaráfordítással kalkulálva foglyonként és összesen 5000 fegyházra ítélt szociáldemokratával számolva megközelíti a 100 millió márkát.

Ez a 100 millió márka jár, mint kártalanítás a fegyházat megjárta szociáldemokratáknak az általuk elvégzett kényszerszermunka után! Mi ezt a kártalanítási összeget nem magunknak akarjuk, hanem ragaszkodunk hozzá, hogy a 100 millió márkával egy nemzeti alapítványhoz járuljanak hozzá melynek célja, hogy a kulturális intézményeket mindkét Németország fiataljaival megismertesse.

Itt van Honecker Úr, az Öntől idézett játéktér a két Németország közötti kapcsolat javításáért, ha a lipcsei fiatalság meglátogathatja Frankfurtban a Szent-Pál templomot és a Römert (városháza), és a düsseldorfi ifjúság elutazhat a drezdai Zwinger-hez, ha a hamburgi fiatalok Wartburg várát, és a magdeburgiak pedig a Tauber feletti Rotheburg várát kereshetik fel, és ha a kelet-berlini fiatalok Charlottenburg-i kastélyhoz, a nyugat-berlini ifjúság pedig Sanssouci kastélyhoz látogathat el egy nagyléptékű/stílus ifjúsági utazás keretében.

Ezek olyan következtetések, melyeket az NSZP-NKP kényszer-egyesülésére és az abból eredő következményekre vezethetők vissza. A kommunisták által szociáldemokratákon elkövetett bűncselekményekért azért támasztjuk most rehabilitációs-, jóvátételi-, és kártalanítási követeléseinket, mert egy ideje serényen igyekeznek az NSZP-vel megbeszéléseket folytatni

azzal a céllal, hogy szorosra fűzzék az együttműködést. Hogyan működhetne ez, ha az ő felelősségük, hogy ezidáig rehabilitáció, jóvátétel és kártalanítás nélkül

1 400 német szociáldemokrata életét vesztette; 5 000 német szociáldemokrata éveken keresztül igazságtalanul volt le-tartóztatva; 20 000 német szociáldemokratát megrendszabá-lyoztak és ennek következtében csorbult társadalmi megíté-lésük és elvesztették munkájukat 100 000 német szociálde-mokratának menekülnie kellett házáat és javait hátrahagyva!

Üdvözlettel:

Helmut Bärwald, Bonn – Dr. Günther Weber und Helmut Fieberg,
Braunschweig-Hannes Schnakenberg, Bremen – Egon Kötting,
Dortmund – Dr. Winfried Döbertin, Hamburg – Emil Bernt,
Frankfurt – Wilhelm Wehner, Herford.

Alulírott:

(Hermann Kreutzer)

(Robert Joepgen)

Fellazítás, propaganda

A kelet-nyugati párbeszéd szempontjából egyre kényelmetle-nebbé váló szociáldemokrata emigráció tevékenysége, befolyá-sának szűkítése fontos szegmense volt a kádári időszak pro-paganda politikájának, összefüggésben az ideológiai, eszmei „fellazítás” kölcsönhatásainak kérdéseivel.¹⁷⁴ A rendszer elad-hatóságának lényeges eleme volt a nyugati ellenzék korábbihoz képest sokkal árnyaltabb kezelése, értékelése, a megfelelő cél és eszközrendszerek elvi és gyakorlati kiépítésével.¹⁷⁵ Az MSZMP vezetőtestületeinek határozatai alapján¹⁷⁶ is jól érzékelhető az emigrációval kapcsolatos propagandapolitika taktikai és straté-giai hangsúlyainak változása.

174 A stockholmi nagykövetség 1964. decemberi jelentése a szociáldemokrácia – az ideológiai fel-lazítást célzó – közös taktikájáról tartalmaz információkat. Nagyhatalmi játszmák részeként az USA változó – árnyaltabb megközelítést feltételező – taktikai vonalába illeszti a „harmadik utas”, szociáldemokrata-modell népszerűsítésének kérdését. A Kennedy-adminisztráció által követett új vonalba illeszthető az ún. „harpundi irányvonal”, mint a szociáldemokrata alternatíva és fellazítás lehetséges eszköze – olvasható a dokumentumban. Ennek célja, hogy eltérő megközelítésekkel, a gazdasági, kulturális együttműködés kiszélesítésével fokozatosan leválassa a keleti blokk orszá-gait a Szovjetunióról. A szociáldemokrata pártok által követendő taktika összehangolásának szük-ségessége – a jelentés szerint – az 1962-es Kennedy-Erlander megbeszélésen vetődött fel, majd egy évvel később Johnson alelnök stockholmi látogatásán egyeztettek róla ismételtén. A jelentés szerint az első – titkosan kezelt – harpsundi konferenciát 1963-ban, a másodikat 1964 augusz-tusában tartották. Ezen az egyeztetésen egy szűk körű SzI. vezető pártjaihoz kapcsolódó társa-ság vett részt: Erlander svéd miniszterelnök mellett, Nilsson külügy, Lange kereskedmi, Palme tárcanélküli miniszter és Geijer szakszervezeti központ elnöke. A házigazdákon kívül Skandiná-viát Kragh, dán miniszterelnök, és Brattellie norvég frakcióvezető képviselte. Az SPD részéről W. Brandt, a Brit Munkáspárttól H. Wilson vett részt az egyeztetésen. MOL M-KS 288.f. 32/1964/28. ő.e.

175 1956 után a hatalom taktikát váltott. A Rákosi-féle iránnyal, tartalommal szemben offenzív (pro-aktív) az emigrációval kapcsolatban folytatott taktikát illetően. A semlegesítés, a megnyerés lett a döntő tartalom, cél. Szabó Juliet: „Fellazítás politika a Kádár-rendszerben. / Az MSZMP propa-gandatevékenysége 1958 és 1963 között/”. In.: Múltunk, 2009/ 2. sz.

176 Az emigrációval kapcsolatos legfontosabb vezetőtestületi (KB, PB, Titkárság) határozatok: 1958. július 29., 1959. február 3., 1960. május 17. (Titkárság), 1961. június 6. (PB), 1967. december 28. (PB).

A pragmatikus megközelítés az 1956-os disszidensekkel, az emigrációban élő százezrekekkel kapcsolatban egy olyan felosztást jelentett, amely a kezdeményező fellépés racionális lehetőségeit is feltételezte már a hatvanas évek elejétől.

A „megtévesztett” disszidensek haza jövetelének anyagi támogatásától, a lojális, nem ellenséges baloldali emigráció tagjainak befolyásolásán keresztül, együttműködő, lojális szervezetek létrehozásáig, anyagi, erkölcsi támogatásáig széles bázison nyugodott az MSZMP emigrációs politikájának eszközrendszere.¹⁷⁷

A határozatok nagyon pontosan megfogalmazták az állami és pártszervek feladatait, hatáskörét, ill. az együttműködésük kapcsolatrendszerét, a végrehajtásért felelős érintettek megnevezésével.

A pozitív Magyarország-kép – amely nehezen volt elhatárolható a rendszerképtől –, a szocializmus elfogadtatásának problematikája szempontjából a hatvanas évek elején egy operatív, minden szempontot, lehetőséget figyelembe vevő együttműködési, alá-fölérendeltségi kapcsolatrendszer kereteit fogadták el az párt és állami döntéshozók.

A lojális emigráns szervezetekkel való szoros együttműködés, újak létrehozásának fontossága, lojális lapok hazai tájékoztató anyaggal való ellátása, útlevelek, vízumok kiadása mind egy irányba mutatott, egy célt szolgált: a bomlasztás elősegítésével is segíteni a rendszer elfogadottságát.

¹⁷⁷ Kádár János elégedetten állapíthatta meg az 1958. júliusi ülés vitájában, hogy az emigráció megbontása szempontjából helyes intézkedés volt a disszidensek hazatérésének a hatalom részéről történő, hivatalos támogatása. Kádár egyúttal meghúzta a határvonalat a „Kéthly és Kővágó-féle csirkefogók” irányába, akik az „emigrációból és hazaáruházból élnek.”

A Magyarok Világszövetsége, a Hazafias Népfront, a Külügyminisztérium adott feladatain, hatáskörén, illetékességén túl a Szakszervezeteknek, a KISZ-nek, sőt még a Nőtanácsnak is megtalálták a profiljuknak megfelelő feladatokat ebben az együttműködésben.

Az 1961. júniusi Politikai Bizottsági ülésen elégedetten állapították meg, hogy „a párt politikai vonala módosította az emigráció véleményét”; a nyugati közvéleményét is. Ennek magyarázata az MSZMP kiegyezésre törekvő lépései.¹⁷⁸ A „magyar kérdés elhalása, nyugati tényezők pragmatikus, gyakorlatias hozzáállása is segíti a rendszer fokozatos elismerését és az együttműködési hajlandóságot.

A burzsoá sajtó sokkal objektívebben ábrázolja a magyarországi viszonyokat. A külföldön élők elhatárolódnak a kormányok zsoldjában állóktól, és igénylik a normális kapcsolatok kialakítását az anyaországgal. Sikerült kompromittálni – különböző kedvezmények segítségével – reakciós személyeket, szervezeteket. Sikerült önkéntes hazatérésre és együttműködésre bírni 12 ismert emigránst és a Látóhatár című kiadvány szerkesztőségét szétrobantani. A nagykövetségek és a MVSZ élénk kapcsolatokat épít ki

¹⁷⁸ A személyi kultusz éveiben elkövetett törvénysértések feltárásához és lezárásához kapcsolódó 1962. augusztusi KB-határozat, ill. az 1960-as (részleges), majd az 1963. áprilisi „amnesztia rendelet” (hivatalosan az Elnöki Tanács rendelete a közkegyelemről) új időszakot jelentett a kádári kiegyezés folyamatában. Az 1962 novemberében tartott VIII. kongresszuson „hivatalossá” vált – a szocialista tulajdon mezőgazdasági szektorban történő uralkodóvá válásáról tett megállapításával – a „szocializmus alapjai lerakásának” befejezése.

Míg az előbbi a munkásmozgalom áldozatainak szolgáltatott erkölcsi, jogi anyagi igazságot, az utóbbi következtében „1956-os” politikai elítéltek is érintettek voltak. (4.123 jogerősen elítélt személy szabadulhatott azonnal vagy későbbi időpontokban. Az azonnal szabadultak mintegy negyede, 740 fő volt politikai elítélt.)

MOL M-KS 288.f. 30.cs. 1963/18.ő.e.

A magyar-kérdés miatt a kádári időszak jól elhatárolható szakaszát jelenti 1956 és 1962. közötti hat esztendő. (Részletesen l.: Cseh Gergő Bendegúz: „Külpolitikai propaganda, belső tájékoztatás a Kádár-rendszer első éveiben.” Társadalmi Szemle, 1997/ 6.sz. 86-94. o.)

lojális vagy legalább is nem ellenséges szervezetekkel, ill. támogat újakat megalakulásukban.”¹⁷⁹

Az MSZMP KB érintett osztályai által – az amnesztia-rendelet hatásairól – a Politikai Bizottság számára készített jelentés többek között megállapította, hogy „a rendelet pozitív hatást váltott ki a rendszerrel nem mindenben egyetértő, sőt ellenséges körökben is.”

A „polgári sajtó véleményeit tükröző összeállítás kiemelte, hogy a nyugati világ legjelentősebb, vezető sajtó orgánumai általában objektíven, sőt számunkra kedvezően foglaltak állást...” A kádári propaganda számára bizonyára önigazolás szempontjából is megnyugtató volt olyan vélemények tálalása, rögzítése, mint pl. a „Daily Sketch”-é a „majdnem tökéletes politikai amnesztiáról”.

A nyugati sajtó jelentősebb kommentárjai aláhúzták: „az amnesztia rendelet a magyar helyzet konszolidációját, a kormány erős helyzetét tükrözi. Sok kommentár annak a véleményének adott kifejezést, hogy ez az intézkedés kedvezően befolyásolhatja Magyarországot és a Nyugat kapcsolatainak javítását. A legtöbb idevágó kommentár szerint a magyar kormány ezzel a lépéssel pontot

179 A kádári konszolidáció szempontjából nagy fogás lett volna Kéthly Anna végleges hazatérése Magyarországra. Ravasz Károly 1962. november 17-én találkozott Kéthlyvel Brüsszelben, aki szkeptikusan hallgatta a magyarországi fejlődésről szóló beszámolót. A jelentés szerint Ravasz felvetette, hogy a családegyesítés érdekében szeretné, ha a hatalom gesztust tenne, ezzel bizonyítva „humánus” hozzáállását...

A december 30-án kelt. Ravasz-jelentésről 1963. január 11-én folyt vita a Politikai Bizottság előtt. Az ott megfogalmazottak alapján érdekes megállapításra jutottak: Kéthly személye továbbra is az ellenséges kategóriába tartozott („Kéthlyvel szemben nincs helye alkudozásnak, egyezkedésnek. A MNK nélküle is meg volt és a jövőben is meg lesz. Jobban tenné, ha felhagyna ellenséges tevékenységével.”) Egy kis kaput nyitva hagytak számára is („Hazatérése esetén szerény anyagi támogatás mellett nyugodtan élhetne.”)

Ez a lehetőség az emigráció bomlasztása miatt sokat jelentett volna Kádárék számára. MOL M-KS-288.f. 5/289. ö.e., MOL M-KS 288.f. 5/232.ö.e.

tett az 1956-tal kapcsolatos eseményekre.”¹⁸⁰ A pozitív hangvétel mellett a kritikai észrevételek is helyet kaptak az összefoglalóban. Az „ünneprontó” kifogások a rendelet megkésetttségére, ill. bizonyos „ízléstelenségére” (a forradalom elítélteit, a Rákosi elnyomó apparátus tagjait és a köztörvényeseket együtt szerepeltették) vonatkoztak.

A Politikai Bizottság határozatához kapcsolódóan a Külügyminisztérium október 31-én készített egy feljegyzést, ill. munkatervet¹⁸¹ a magyar emigráció helyzetével kapcsolatos változásokról, és a kapitalista országokban élő magyarok közötti munkáról. A bomlasztás, az elfogadtatás, az együttműködés, és a fellazítás repertoárját felvonultató intézkedési terv egyik érdekessége, hogy egyes előirányzott feladatai alapjait jelentik a későbbi évek, évtizedek élénk kereskedelmi, magán-turista kapcsolatainak alapuló szocializmus-kép kialakulásának.

A kedvező kádári Magyarország-kép felépítésében nagy szerepet szántak a nem ellenséges, rétegek (művészek, sportolók, tudományos kutatók, politikusok, szakszervezeti funkcionáriusok, újságírók) bevonására a kétoldalú kapcsolatok szélesítésében. Így például a Magyarok Világszövetsége, ill. a Külügyminisztérium volt felelős az ún. *haladó, lojális* művészek fellépésének megszervezésében, emigrációs lapok anyagi támogatásának megszervezésében, propaganda-anyagokkal való ellátásuk biztosításában.

Fontos szempontot jelentett az „irányított turista és magánlátogatások, nyári üdülési akciók” szervezése. Az irányított hazalá-

180 KB PTO, APO és Admin. Osztályának együttes jelentése. MOL M-KS 288.f. 30.cs. 1963/18.ö.e.

181 MOL M-KS-288.f. 22/1961/1. ö.e. Agitációs és Propaganda Osztály iratai.

183 MOL M_KS 288.f.22.cs1961/1.ő.e.

U l e n t é s
a Politikai Bizottságnak

SZIGORUAN BIZALMAS!

1963. május 2.

Ad/511/2/1963/RS/Schné

Készült: 32 pld-ban.

Látta: Biszku Béla elvtárs.

MK Nemzetbiztonsági Hivatal
 Az 1995. évi LXV. tv.
 alapján felülvizsgálva: **TÖRÖLVE**
 Tkl.sz.: Min.
 Érv. idő: év hó nap
 Minősítő:

az 1962-ben amnesztia útján hazatért személyek helyzetének fel-
méréséről és javaslat a különböző szervek ezirányu munkájára.

A Belügyminisztérium szervei vizsgálatot folytattak az 1962. január 1. és 1962. augusztus 24. között amnesztiával hazatért magyar állampolgárok körében.

Az ellenőrzés kiterjedt a fenti időszakban hazatért 481 magyar állampolgárra, azok helyzetére, problémáira. A munka során az említett 481 főből 289-cel beszéltek. A vizsgálat eredménye az alábbiakban összegezhető:

I.

A hazatértek helyzete általában kielégítő. Döntő többségük szak-
képzettségüknek megfelelően tudott elhelyezkedni, jelentős anya-
gi gondokkal nem küzdenek, helyzetükkel elégedettek, hazatéré-
süket nem bánták meg.

A hazatértek 71,5 %-a munkaképes, 20-50 év közötti férfi és nő, csak 7,2 %-a fiatalkorú és 21,3 %-a 50 éven felüli. Foglalkozásuk szerint: 32,5 %-a szakmunkás, 26,6 %-a segédmunkás, 5,6 %-a értelmiségi /mérnök, orvos, író./ Az eltartottak és a betegek a hazatértek 11,8 %-át teszik ki.

A hazatértek 4 %-a 1945 előtt, 4 %-a 1945-56 között, 84 %-a 1956-ban és 8 %-a 1956-62 között hagyta el az országot.

MAGYAR ORSZÁGOS
LEVÉLTÁR

CIRKÁRÓK LEFELTÁR

30/1963/18-6e

56

A hazatérni szándékozók külképviseleti szerveinknél személyesen, vagy írásban kérik hazatérésük engedélyezését. Az őket fogadó külképviseleti szerv kérésüket véleményezve terjeszti fel. A beérkezett kérelmeket az itthoni előzetes ellenőrzés után a Hazatérési Bizottság bírálja el. Megállapítható, hogy az elbírálásnál általában érvényesül az a szempont, hogy azok jöjjenek haza, akiknek hazatérési szándéka őszinte és remény van arra, hogy beilleszkednek hazánk társadalmi és gazdasági életébe.

A hazatértekkel folytatott beszélgetések alapján megállapítottuk, hogy többségük egyetért kormányunk politikájával, megelégedéssel tapasztalják hazánk gyorsított fejlődését. Összehasonlítást tesznek a magyarországi viszonyok és az őket befogadó országok viszonyai között. Általában tárgyilagosan állapítják meg - főleg a fejlett kapitalista országokból hazatértek -, hogy az életszínvonal nálunk alacsonyabb, mint a fejlett kapitalista országokban, ezzel szemben hazánkban biztosított a munkaalkalom, magasfokú a társadalmi biztosítás és olyan szociális juttatásokat élveznek, amelyeket kapitalista országokban nem biztosítanak a dolgozók részére.

Igen jó hatást váltott ki a hazatértek többségéből, hogy viszonylag rövid idő alatt el tudtak helyezkedni, beilleszkedésüket ez megkönnyítette.

II.

A hazatérő szakmunkások és mezőgazdasági munkások elhelyezkedése és társadalmi életünkbe való beilleszkedése nem ütközik különösebb nehézségekbe. A hazatérő értelmiségiek helyzete azonban sokkal rosszabb.

Az érintett állami és társadalmi szervek a hazatérő értelmiségiekkel szemben - írók, újságírók, művészek, műszaki értelmiségiek stb - bizalmatlanok, a rosszul értelmezett éberség miatt nem szívesen foglalkoznak munkábaállításukkal, környezetük féltékeny rájuk. Különösen nehéz helyzetbe kerülnek a hazatérő írók és újságírók. Kiadványaink nem nyújtanak nekik kellő segítséget ahhoz, hogy műveik és írásaik megjelentetésével bekapcsolódhassanak a hazai irodalmi életbe.

ORSZÁGOS LEVELTÁR

57

Ez az ellenállás, a bizalmatlanság és féltékenység rossz hatást vált ki a hazatérő értelmiségiekből. Nagy részük becsületesen és őszinte szándékkal éppen azért tért haza, mert nem értették egyet az emigrációs szervek politikai célkitűzéseivel, azt tapasztalták, hogy tárgyilagos kiállásuk hazájuk mellett, vagy haladó nézeteik hangoztatása retorziós intézkedéseket von maga után, irodalmi ténykedésüket senki nem segítette, hacsak nem álltak a hidegháborús propaganda szolgálatába. A hazatértek közül egyesek már kinttartózkodásuk idején is kiálltak a Magyar Népköztársaság mellett, leleplezték egyes emigráns szervek tevékenységét és ezzel az elhatározással tértek haza, hogy itthon a Magyar Népköztársaság érdekében hasznosítsák tapasztalataikat, részt vesznek a szocialista társadalom építésében. Számítottak arra, hogy tévedésüket megbocsátják és lehetőséget kapnak arra, hogy ezt jóvátagyják.

Annál nagyobb az elkeseredésük, amikor itthon fenntartással, bizalmatlanul fogadják őket és féltékenységből, politikai szűklátókörűségből elzárják előlük a kibontakozás lehetőségét.

Példa erre a Játóhatár szerkesztőinek hazatérése, illetve az ezt követően kialakult helyzet. HORVÁTH Béla és VAMOS Imre, az említett folyóirat szerkesztői, hazatérésük után felvették a kapcsolatot külföldön maradt író és újságíró ismerőseikkel, beszámoltak nekik helyzetük alakulásáról és felkérték őket, hogy írjanak az itthon is kiadásra kerülő Játóhatárba. Felszólításukra több, eddig a Magyar Népköztársaságtól távol állónak ismert személy jelentkezett és ígérte közreműködését; mint pl. ZILAHY Lajos, LESZNAI Anna, MAJOR Róbert, SZENTGYÖRGYI Albert és mások.

Ugyanakkor a hazatérő személyek negatív tapasztalatai károsan befolyásolják a kintmaradt ismerőseket a Magyar Népköztársasággal kapcsolatos véleményük kialakításában, a hazatéréssel kapcsolatos pozitív elhatározásukban. Az emigrációban élő haladó gondolkodású szociáldemokraták közül néhányan már hosszabb idő óta foglalkoznak a hazatérés gondolatával. Hazatérési szándékukat azonban nem valósították meg, miután a korábban hazatérő ERŐSS Ferenc helyéről inkább rossz, mint jó híreket hallottak és úgy értékelték, hogy Erőss Ferencet itthon teljesen félreállították.

ORSZÁGOS LEVELTÁR

58

A kvalifikált egyénekkel való foglalkozás elégtelenségére utalnak az alábbi esetek is:

A fentebb már említett Erőss Ferenc felesége több nyelvet beszélő, fordítói-tolmácsi, vagy idegenvezetői munkakörre alkalmas, ugyanakkor hosszú ideig nem tudott elhelyezkedni az említett munkakörben annak ellenére sem, hogy e területen munkaerőhiány van.

HORVÁTH Béla ismert költő 1962 tavaszán amnesztia útján tért haza. Az utóbbi időben kinti magatartásával és tevékenységével jelentős mértékben hozzájárult a reakciós emigrációs körök, különösen az emigráns írók és amerikai támogatóik leleplezéséhez. A hazai "írótársadalom" nem fogadja be őt, közeledését visszautasítják, kiadványainkat sem fogadják megértéssel. Korábbi munkahelyén, a Petőfi Irodalmi Múzeumban olyan helyzetet teremtettek körülötte, amely számára elviselhetetlenné vált. Hosszu ideig elkeseredett hangulatban volt, amin a legutóbbi időben verseskötetének megjelentetése segített valamennyire.

Jellemző, hogy Horváthot és a vele együtt hazatérő VAMOS Imrét az Írószövetség még sem kísérelte felhasználni, a szövetség munkájába bevonni. Horváth Béla még ma sem tagja az Írószövetségnek. Hazatérésüket az Írószövetség lapja nem közölte annak ellenére, hogy vezető napilapjaink részletesen foglalkoztak személyükkel, sőt nagyszámu részvevővel sajtókonferenciát rendeztek részükre. Az Írószövetség magatartásával bojkottálja Horváthot és Vamost és nem adja meg számukra azt a lehetőséget, hogy az Írószövetség keretein belül fejtsék ki tevékenységüket. Ennek tudható be az is, hogy a hazai írók többsége elutasította azt a korábbi kérésüket, hogy a kiadásra kerülő Dátóhatárba írjanak.

Végül megemlítjük ÁBRAHÁM Dezső esetét, aki 1962-ben Svédországból tért haza, ahol a "Menekült Magyar Sportolók Világszövetségének" volt a főtitkára. Hazatérése után jelentkezett az MTSZ-nál, és kézilabda edzőként társadalmi munkát akart vállalni. Teljesen elzárkóztak előle és végül a Minisztertanácshoz fordult, látva a vele szemben megnyilvánuló bizalmatlanságot.

ORSZÁGOS LEVELTÁR

59

III.

Fentieken túl egyes állami szerveink rideg és bürokratikus ügyintézése is fékezőleg hat a hazatértek beilleszkedésére. A hazatértek közül 10-15 olyan család van, akik súlyos lakáskörülmények között élnek. Illetékes szerveink e személyeknek nem nyújtottak segítséget helyzetük rendezéséhez. Pl.:

PÁL Józsefné 1962 júniusában tért haza 4 kiskoru gyermekével. Jelenleg anyjánál lakik, nővérével és annak férjével, összesen nyolcan egy szoba, konyhas lakásban. Takarítónőként dolgozik, havi fizetése 800 forint, gyermekei után családi pótlékot nem kap.

RUNYAI István feleségével és 2 kiskoru gyermekével tért haza. Budapest XVIII. ker. Hengersor u. 75. sz. alatt laknak egy kis szobában. Velük együtt lakott Runyai testvére is, aki szolgálati lakást kapott. Runyaiakat ki akarják lakoltatni, mert a szoba, melynek semmilyen mellékhelyisége nincs, nem nokik, hanem testvérénok volt kiutalva. A tanács a lakást nem is akarja számukra kiutalni azzal az indokkal, hogy a rendelet értelmében 5 éven belül főbérleti lakást nem kaphatnak. Ilyen esetekben a helyi szerveknek rugalmasabban kellene alkalmazni a vonatkozó rendeletet és méltányolni kellene a többgyermekes család súlyos helyzetét.

A megkérdezettek jelentős része panaszkodott amiatt, hogy különböző igazolványaikat és irataikat - házasságkötési bizonyítvány, gyermekek születési anyakönyvi kivonata, szakképzettséget igazoló okirat, stb. - elvették és azokat vissza nem kapták. Ez a helyzet lényegében 1962 augusztusáig állt fenn.

Többen kifogásolták, hogy személyi igazolványukba bejegyezték, hogy "külföldről tért haza". Ezt az eljárást úgy tekintik, hogy személyüket megkülönböztetik és a beírással felhívják rájuk hivatalos szerveink, így pl. a rendőrség figyelmét. /Ezt a bejegyzést a közegyelmi rendelkezés óta most már nem végzik./

A megkérdezettek egy része panaszkodott vámhatóságaink eljárására is. Felvetették, hogy ingóságaiak vámolása indokolatlanul elhúzódik.

ORSZÁGOS LEVELTÁR

60

Előfordult olyan eset is, hogy a hazatelepülő személy ingóságait megvámolták és amikor kiderült, hogy a vámolás indokolatlan volt, a befizetett vámtételt nem fizették vissza.

Több hazatérőt külképviseleti szerveink úgy tájékoztattak, hogy mogtakarított pénzét hazatérése esetén a nemzetközileg megállapított árfolyamnál magasabb értékben válthatja át. Ennek alapján többen utaltak haza valutát, hogy megérkezésük után rendelkezzenek az induláshoz szükséges pénzüsszeggel. Meglepődve tapasztalták, hogy a kapott ígéret ellenére is csak a nemzetközi árfolyam szerint fizetik ki az átutalt valuta ellenértékét, vagy a kifizetés nagyon elhúzódik, ami megnehezíti helyzetük rendezését.

- -

Kintán határőrizeti szerveink és vámhatóságaink a hazatérő személyek beléptetésével kapcsolatos formákat elintézték, a hazatérő az általa megjelölt lakóhelyre utazik. Az illetékes rendőri szervek kiállítják részére a személyi igazolványt. Személyi igazolványának birtokában a hazatérő munkaalkalmat keres. Ekkor azonban már sem állami, sem társadalmi szerv intézményesen nem történik vele, esetleges problémáiban nem segítenek neki. A vállalatok, üzemek és hivatalok vezetőinek jóindulatától, esetleg rokoni és baráti kapcsolatától függ, hogy milyen gyorsan tud elhelyezkedni, környezetébe beilleszkedni. A hazatérő sok esetben gyakran vással, meg nem értéssel találkozik és ez elkeseríti.

A fő probléma, hogy jelenleg a hazatértek társadalmi életünkbe való visszavezetésével állami, vagy társadalmi szerv nem foglalkozik intézményesen. A jelentésben vázolt hibák és következményei elkerülhetők lennének, ha a hazatérő személyek elhelyezésével valamely állami szerv, a társadalmi életbe való visszavezetésükkel és átnevelésükkel pedig a szükségnek megfelelően társadalmi szerveink, a Hazafias Népfront helyi szervei, a KISZ és a Nőszövetség foglalkoznának. Ily módon a hazatérő gyors beilleszkedése biztosítva lenne, minimálisra csökkentenénk az ellenőrzés során feltárt panaszos eseteket, végül társadalmi és állami szerveink saját tapasztalataikkal segítenék belügyi szerveink ellenőrző tevékenységét. Az ilyen módon végzett munka nevelő hatásán túl biztosítaná

ORVÁGOS LEVÉLTÁR

61

politikai célkitűzéseink megvalósítását és az ellenőrzés társadalmi alapokra való helyezését.

- -

A hazatértek egy része - főleg az Ausztriából, Norvégiából, Dél-Amerika-i államokból és Kanadából érkezettek - ismerte a Magyarok Világszövetségét, olvasta annak lapját és egyéb kiadványait. A szövetség felvilágosító munkáját szükségesnek és általában jónak tartotta. Többségük hallgatta a Magyar Rádió "Szülőföldünk" adását, mely kedvező hatással volt elhatározásukra. Egyesek segítségüket is felajánlották, hogy a Magyar Hírekben keresztül, vagy a "Szülőföldünk" adásában, kintmaradt ismerőseiket szívesen tájékoztatják itthoni helyzetükről és így segítenek elosztatni a magyarországi viszonyokat meghamisító ellenséges propagandát.

Többen felvetették, hogy kintmaradt ismerőseik között sokan vannak, akik szívesen hazatérnének, azonban a Magyar Népköztársaságról terjesztett rágalmak akadályozzák őket abban, hogy végleges elhatározásra jussanak. Elmondották, hogy levélben keresztül ezeknek beszámolnak itthoni fogadtatásukról, kihangsúlyozva, hogy nincs mitől félniük; bátran hazajöhetnek. Találkoztunk azonban olyannal is, aki nincs megelégedve helyzetével és erről kintmaradt ismerőseinek beszámolt, arra intve őket, hogy ne térjenek haza.

- X -

Az 1963. évi közkegyelmi rendelet szükségessé teszi a PB 1960. október 18-i, "a Magyar Népköztársaság utlevél és vízumrendszerének néhány kérdéséről" szóló határozata, valamint az ennek alapján hozott MT határozat módosítását is.

a./ Az 1963. évi közkegyelemről szóló tvr. amnesztiában részesítette azokat is, akik engedély nélkül hagyták el az ország területét. Ezek közül hazalátogatási engedélyt a jelenleg érvényben levő MT határozat alapján csak azok kaphatnak, akik 3 év óta külföldön élnek, illetve megszerezték az illető ország állampolgárságát. Ez a korlátozás ellentmond a közkegye-

ORVÁGOS LEVÉLTÁR

62

lemről szóló tvr-nek, valamint nehezíti a külföldön élő magyarok közötti munkát.

- b./ Zavarja a közkegyelmi rendelet végrehajtását az említett PB és MT határozatnak azon rendelkezése, mely szerint a kapitalista országba kivándorolni szándékozó személyeknek le kell mondanioik magyar állampolgárságukról. Ha már ez nem indokolt. A kivándorló személyek legtöbbször hozzátartozójukhoz kívánnak költözni. A már kint élő személyek megtarthatják magyar állampolgárságukat, viszont azok, akik most vándorolnának ki hozzájuk, elvesztik.

Ezért javasoljuk a fenti határozatok ilyenértelmű módosítását.

IV.

A hazatérésekkel kapcsolatos politikai és adminisztratív munka megjavítására az alábbi intézkedéseket javasoljuk:

- 1./ Kormányunk azon állami szervek bevonásával, melyekre az emigrációval és az amnesztia útján hazatértekkel kapcsolatban feladatok hárulnak, hozzon létre ÁLLAMI BIZOTTSÁGOT a teendőik országos szintű koordinálására, irányítására.

E bizottság tagjai jogkörüknél fogva felelős intézői legyenek a külföldön élő állampolgáraink hazatérése megszervezésének, itthoni munkalehetőségeik megteremtésének, segítséget nyújtanak társadalmi életünkbe való beilleszkedésükhöz.

E szerv létrehozásával egyidőben javasoljuk megszüntetni a Központi Bizottság mellett propagandisztikus feladatok koordinálására létrehozott Koordinációs Bizottságot és ennek feladatait is az Állami Bizottság végezze.

A bizottság vezetőjének:
a bizottság tagjainak:

FEHÉR Lajos elvtársat,
ORBÁN László,
GALAMBOS József,
DARVAST István,
DALLÓF Ferenc,
+ 1-1 embert foglalk.

elvtársakat javasoljuk.

[ORBÁN L. LEVELTÁR]

63

- 2./ A Külügyminisztérium külképviseleti szervei a hazatérni kívánó személlyel folytatott beszélgetés, a helyszínen szerzett adatok lehetőség szerinti ellenőrzése után jellemzéssel és véleményezéssel ellátva terjesszék fel a hazatérési kérelmeket.

Módszeresen tanulmányozzák és kutassák azokat a lehetőségeket, melyek felhasználásával a nemzetközi jog alapján biztosítani lehet a konzuli utlevéllel rendelkező magyar állampolgárok jogsegély védelmét és a hazatérni akarók jogait.

Célul kell kitűzni, hogy a konzuli utlevelet felvevő állampolgárok jogi státuszában beállott változás ezen személyek jogainak korlátozását ne vonhassa maga után. /Menekült jogai elhalnak, de magyar állampolgári jogai az adott országban nem élednek fel./

A konzuli utlevélre kért vizumok kiadását az eddiginél gyorsabban kell intézni és csak rendkívül súlyos esetekben lehet megtagadni, mert az károsan befolyásolja a rendelet eredményes propagálását és végrehajtását.

- 3./ A Pénzügyminisztérium a továbbiakban ne a Vámkódex normatívái alapján engedélyezze a hazatelepülő disszidensek értékeinek behozatalát, hanem terjessze ki rájuk is a 3019/1961. számú miniszteri rendeletet, mely - lényegesen kedvezőbb feltételek mellett - az 1945 előtti, hazatelepülő emigránsokkal kapcsolatos pénzügyi és vám eljárásokat szabályozza.

Alkalmazható, beértes.

- 4./ A Belügyminisztérium tegye kulturáltabbá a hazatértekkel kapcsolatos ellenőrző intézkedéseket, a hazatértek meghallgatását kellő tapintattal végezze.

A BM Utlevélosztálya intézkedjék, hogy a hazatérőt - a hazatérésre jelentkező személyek védelme érdekében - itthon lakásába befogadó hozzátartozója írásban nyilvánítsa ki a szándékát. Az írásos kötelezvényt a nyilatkozattevő írja alá és a lakóbizottság elnöke láttamozza. A kérelmek elbírálásánál a fenti nyilatkozatot is vegyék figyelembe éppúgy, mint a kivándorol-

[ORBÁN L. LEVELTÁR]

64

tak esetében az eltartási nyilatkozatot. Azonban ennek megléte, vagy hiánya nem szolgálhat a hazatérési engedély elbírálásának kritériumául.

A belügyminiszter - egyetértésben a külügyminiszterrel - tegyen előterjesztést a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányhoz "a Magyar Népköztársaság utlevél és vízum rendszere-ről" szóló MT határozat - hazalátogatással és kivándorlással kapcsolatos rendelkezéseinek - módosítására.

5./ A Művelődésügyi Minisztérium biztosítsa a magas képzettségű személyek - tudósok, írók, művészek stb. - elhelyezkedését, illetve beilleszkedésükhöz nyújtson segítséget.

6./ A Tanácsok feladatai:

- A hazatértek elhelyezkedési, lakás és egyéb problémáinak megoldásával intézményesen a megyei, városi, járási, Budapesti kerületi tanácsok foglalkozzanak.
- Biztosítsák a hazatértek termelőmunkába való mielőbbi bekapcsolását, szükség esetén kölcsön, vagy segély folyósítását az arra rászorultaknak.
- A Fővárosi Tanács - figyelemmel a Budapest túlnépesedésének megelőzését célzó 14/1962. korm.sz. rendeletre - dolgozzon ki olyan módosító javaslatot, mely lehetővé tenné, hogy egyéni elbírálás alapján a Budapesten letelepedő személy lakást, vagy házingatlant vásárolhasson.

Pap János sk.

Rácz Sándor sk.

Lenyélés LEVELTÁR

Függelék

Hangulatjelentések 1989-ből

Az 1989-es esztendő meghatározó döntésein, ill. előkészítésén túl talán nem érdektelen érzékeltetni a társadalomban és elsősorban a párttagság körében jelentkező eléggé vegyes érzéseket. A különböző szinteken készített információs, ill. hangulat-jelentésekben az elégedettség, az optimista várakozások helyett romló közhangulatról, feszültségekről, félelmekről szóló megállapításokkal találkozhatunk.

Érdekes a BAZ megyei Bizottság jelentéséből hosszabban idézni, mert tünet-értékűnek is felfogható, leképezve az adott időszak eseményeivel kapcsolatos véleményeket: *„Januárban a megye lakosságának hangulata elsősorban az áremelések hatására ismét romlott, alapvetően feszültté vált. Mivel az életkörülmények nehezedése viszonylag fokozatosan megy végbe, a tűrőképesség kritikus hatása is arrébb-arrébb tolódik. Mindazonáltal az emberek egyre elkeseredettebbé, kiábrándultabbá válnak, mert úgy érzik, nincs módjuk az elkövetkező jónéhány évben várható egyre rosszabb anyagi helyzetük érdemleges javítására, azaz „akár elmondják véleményüket, akár nem, mindenképpen el kell szenvedniük a korábbi vezetők több évtizedes elhibázott döntéseinek kínos következményeit.” A passzív elégedetlenség jelentős tömege mellett az aktív elégedetlenség is markánsan megjelenik a megye közvéleményében.*

- *Újra és újra kifogásolják az áremeléseket, mint a vezetés „legkényelmesebb” módszerét, mert meggyőződésük szerint csupán ezekkel nem válik világpiacképessé a magyar gazdaság. Hiányolják a valódi szerkezetváltást, a technológiai korszerűsödést és a hatékonyabban hasznosítható képzettséget biztosító oktatási rendszer bevezetését. Úgy érzik az ország gazdasági élete a kibontakozás meghirdetése óta előnyösen nem változott.*
- *Újra és újra feltárják a meghirdetett egészségügyi és szociálpolitikai elvek, valamint áremelések által legerőteljesebben érintett termékek, szolgáltatások komoly családi költségnövekedések árán való elérhetősége közötti éles ellentmondásokat.*
- *Figyelmeztetnek arra, hogy hazánk ismét a 3 millió szegény országa lesz, s ez nem teszi túlságosan vonzóvá a tömegek számára a szocialista társadalomépítési gyakorlatot. Több helyről már direkttebben is fogalmaztak: „A magyar kormány kizsákmányolóbb, mint egy kapitalista kormány” (...) A megélhetési nehézségek által kiváltott általános elégedetlenség talaján minden visszásnak tűnő vagy visszás társadalmi jelenségre érzékenyebben reagálnak az emberek. A vezetőellenesség felerősödését a tömegtájékoztatás korrupciós hírei és a vezetők különböző nyilatkozatai egyaránt elősegítették.”¹⁸⁴*

Az Orosházi Üveggyár Bizottságának információs jelentése megállapítja, hogy *„...az elkeseredés oka legtöbbször az, hogy a többség nem látja a folyamat végét, mivel már előre jelezve is jó néhány árucikk és szolgáltatás ára változni fog. Az emberek úgy érzik, hogy bármelyik*

184 M-KS-288.f. 22. cs.1989/5.ő.e.

pillanatban teljesen lehetetlen helyzetbe kerülhetnek, mivel a tapasztalataik ilyen szempontból nagyon kedvezőtlenek.”

Az életkörülményeket közvetlenül meghatározó gondolatok mellett érdemes idézni a lakosságot leginkább foglalkoztató januári eseményekkel összefüggésben néhány mondatot, megállapítást is: „...Megosztotta a közvéleményt Pozsgay Imre államminiszter azon bejelentése, hogy az 1956-os események népfelkelésként értékelhetők. Az idősebb emberek és különösen a párttagok anarchistának, és nem odavalónak jellemzik Pozsgay Imrét, a kijelentést pedig elfogadhatatlannak.

A fiatalság és különösen az értelmiség viszont a kijelentést kedvezően fogadta, de nem minden megjegyzés nélkül. Az események részletes elemzését mindkét csoport szükségesnek tartja a sommás „ellenforradalom” jelzőt különösen az első napokra a fiatalabb korosztály nem szívesen használja, mint ahogy a népfelkelés megjegyzés sem lehet érvényes a fehérterror időszakára. Többen aggódnak amiatt, hogy a felső vezetésben szakadás áll be, és a két legnépszerűbb magyar politikus (Grósz K., Pozsgay I.) mögé polarizálódik.

Foglalkoztatja a közvéleményt a címer módosításával kapcsolatos vita is. Többen azt vetik fel, hogy ennél nagyobb bajaink is vannak, de a többség szívesen venne egy címermódosítást, és leginkább a korona nélküli Kossuth-pajzsot tekinti elfogadhatónak.”¹⁸⁵

Az MSZMP BM 3/7-es alapszervezetének a KB testületéhez írott levele karakterisztikus véleményt tükröz: „Sajnálatos, hogy az úgynevezett Kádár-korszakban felnőtt politikus generáció olyan tagjai, mint Fejti György, Horn Gyula és mások hirtelen száznyolcvan-fokos

fordulattal nyilvánosan elhatárolják magukat a múlt hibáitól, akkor, amikor maguk is aktív részesei voltak azok elkövetésének.”¹⁸⁶

„...Ami még nagyon nyugtalanító: Az MSZMP politikájának halogató színezete van – áll a Magyar Gördülőcsapágy Művek MSZMP bizottságának jelentésében. Majd így folytatódik az elmúlt húsz év történésein edződött fül számára oly ismerős kérdés: „Ha ez igaz, akkor ez nem jó, mert hosszú távon lehetőséget ad az alternatív pártok megerősödéséhez, és ez oda vezet, hogy egy jövőbeni választásból az MSZMP vesztesként kerül ki. Ha pedig az MSZMP-nek a választások után ellenzékbe kellene visszavonulni, kíváncsi lennék rá, hogy azok a pártvezetők, akik ezt előidéztek, hogyan mentenék át egzisztenciájukat?””¹⁸⁷

De térjünk vissza a morális, etikai kérdéseket felvető gondolatoktól a sokkal kézzelfoghatóbb megélhetési felvetésekhez. A Tungsram MSZMP Bizottsága jelentésének 1989 nyarán íródott következő sorai is ismerősen csenghetnek 20 év után is: „A közhangulatunkat általában a hazánkban zajló reformok határozzák meg. Szinte napról napra hallunk valami újat. Elgondolkoztató az a tény, hogy több mint 44 éve felszabadult hazánk gazdaságilag szinte teljesen a mélypontra jutott. Egymás után alakulnak a különböző reformkörök, mindenki bátran kinyilváníthatja véleményét (most nem büntetik). A kormány is bizonyos intézkedéseket reformnak nevez, (pl. egészségügyi reform) és mégsem történik semmi, csak annyi, hogy ez sem nekünk jó. Sajnos

186 M-KS-288.f. 11.cs.4460.ő.e.

187 M-KS-288.f. 22.cs.1989/40. ő.e.

eddig szinte minden intézkedés a dolgozók amúgy is nagy terheit növeli. Marosán György elvtárs a Kormány szóvivője a közelmúltban közölte, hogy hazánkban nem lesz radikális áremelkedés, mégis szinte egyik percről a másikra felemelték az energiahordozók árát. Nem is akármennyivel pl. 43,38,30%-kal. Kérdezzük mi ez, ha nem radikális áremelés. Meddig akarják a dolgozók tűrőképességét próbára tenni, miért a mi megélhetésünk nehezebbé tételével akarják az államkassza deficitjét pótolni?”¹⁸⁸

A „több szocializmust, több résztvevővel” folyamatának főbb állomásai, fontos jelképpé váló mozzanatai ismertek, feldolgozottak. Az MSZMP majd Magyar Szocialista Párt által¹⁸⁹ irányított, felügyelt hazai peresztrojka – külső és belső erővonalak egybeesésének köszönhetően –, egy többpárti, kapitalista parlamentarizmusnak adta át a helyét 1990 tavaszán, az 1945 ősze óta első szabad választással.¹⁹⁰

Részletek a „Kísérlet a munkásosztály politikai beállítódásának tipizálására” című tanulmányból¹⁹¹

A bevezetőben a tanulmány készítői kiemelték, hogy a személyes tapasztalatok szerepe jelentős tényezője a politikai attitűd formálódásának. Az életszínvonal emelkedés 10-15 éves időszaka után a gazdasági helyzet megváltozása érezteti hatását a politikai véleményekben.

15 tematikus csoport képezte a felmérés alapját. Az egy főre jutó jövedelem átlagos értéke a kiválasztott háztartásoknál: 2000 Ft alatt 19,6%, 2001-3000 Ft között 37,1%, 3001-4000 Ft között 22,4%, 4001-5000 Ft között 10,2%, 5001-6000 Ft között 3,9%, 6001-7000 Ft között 2,0%, 7001-felett 3,9%.

Arra a kérdésre, hogyan alakult az ország gazdasági helyzete az elmúlt 5 évben a szakképzetlen munkások többsége (46,3%) pozitív választ adott. A szellemi dolgozók adták a legkritikusabb választ csak 20% képviselte ezt a véleményt. A szakképzett mun-

188 M-KS-288.f. 22.cs.1989/40. ő.c

189 Nyers Rezső, mint az MSZP elnöke nyilvános levélben megfogalmazott felhívással fordult a (volt) MSZMP tagokhoz 1989. október 19-én. Ebben „felvilágosult, demokratikus, baloldali szocialista párt” alapfilozófiájának a demokratikus szocializmust jelölte meg, amely „nem lehet sem sztálini szocializmus, sem restaurált kapitalizmus...”

190 Az MSZP 10,9%-ot ért el, 34 mandátumot szerezve.

191 A tanulmányt – az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottság megbízásából – „bizalmas” minősítéssel, belső használatra az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének munkatársai készítették a 80-as évek közepén, Kovács Ferenc vezetésével. A több mint 300 oldalas tanulmányból a legizgalmasabbnak tartott, a kézirat tartalmához legjobban illeszkedő kérdéseket emeltem át a könyvbe.

A tanulmány őrzési helye, jelzete: MOL M-KS 904.f. 2.cs. 134.ő.e.

kások véleménye a két arány között helyezkedik el. A gazdasági életre vonatkozó megállapítások rangsorszerinti elhelyezése esetében mind a szakképzett, szakképzetlen és a szellemi dolgozók az első helyre rangsorolták a rossz vállalatirányítást. Ezt követi a gyenge munkafegyelem, majd a túlzott nyugati hitelfelvétel.

Arra a problémafelvetésre vonatkozóan, hogy teljesen meg kell-e változtatni az egész társadalmat, mindhárom kategóriában a legmagasabb arányt érte el a nemleges válaszok száma (szakképzetlen: 41,3%, szakképzett: 60,7%, szellemi: 53,3%). Az ország közel jövőbeni (4-5 éves periódus) gazdasági helyzetével kapcsolatban a szellemi dolgozók képviselték a legpesszimistább véleményt (42,3%), ezzel szemben a szakképzetlen dolgozók voltak a legoptimistábbak (25,9%). A szakképzett munkások 60,7%-a képviselte azt a véleményt, mely szerint túl nagyok a jövedelmi különbségek, de mindhárom kategóriánál meghaladta az 50%-ot.

Az értékek fontosság szerinti rangsora esetében az első három helyen a lakás (78%), az anyagi-jövedelmi helyzet (77%) és az üzletek ellátottsága, ill. az egészségügy munkája (70-70%) áll. Az ország önállósága a középmezőnybe került (57%), a hazafias érzés (47%) a vallásgyakorlás lehetősége (22%) az alsó régióban helyezkedik el. A nyugati országokba való utazás lehetősége (19%) érte el a legkisebb mutatót ezzel sereghajtó lett a 13 meghatározás között.

A politikai érdeklődés területén arra a kérdésre, hogy „érdeklie Önt a politika?“, összességében az „igen” válaszok 68%-ot¹⁹²

¹⁹² Indoklásokhoz kapcsolva a „kíváncsiság miatt” kapta átlagosan a legtöbb százalékos (24,3), teljesen a szellemi dolgozók adták a legkarakteresebb mutatót (36,6%) „mert életünk része” indoklással.

kaptak a „nem”-mel szemben. Politikailag legérzékenyebb, legizgalmasabb kérdések esetében a következő válaszok születtek:

„Kritizálhatják-e az emberek ma a politikát Magyarországon?”

A válaszadó szakképzett munkások 62,15-a, a szakképzetlenek 48,9%-a és a szellemi dolgozók 75,7%-a szerint igen, kritizálhatják. A nemleges válaszok aránya szakképzettek esetében (9,4%), szakképzetleneknél (7,5%), szellemi dolgozóknál (4,2%).

Nemzettudat, nemzeti értékek területén feltett kérdések izgalmaságát a kérdésben érintett személyek adják: államalapító Szent Istvántól, Nagy Imre személyéig találkozhatunk történelmi alakokkal. *„Nemzeti értékeink nyilvánvaló forrása az a történelmi hagyomány, amely napjainkban is tovább él a nemzeti kultúra számos elemében. A politikai attitűd szempontjából nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a nemzeti értékek egyúttal a politika szerves részét is képezik. A nemzeti érzés – az erős érzelmi telítettség következtében – ugyanakkor forrása is a politikai attitűdnek. A nemzeti érzés és tudat folytonosságából kiindulva azt kérdeztük, hogy Szent István király, ha feltámadna elégedett lenne-e a magyarsággal, illetve a megkérdezett véleménye szerint mi az, amit a magyaroknak szégyellniük kell? Mindkét kérdés eleve feltételezi a nemzettudat jelentőségét és a nemzeti kulturális hagyományok segítségével jelzést ad magának a nemzetnek, mint a nemzeti kultúra hordozójának sorsáról. Ez a jelzés nem térszerű, hanem beállítódást fejezhet ki, amennyiben a megkérdezettek vállalják a kérdések által érintett ismeretek és érzelmek mozgósítását”* – olvasható a tanulmány erre vonatkozó bevezető részében.¹⁹³

¹⁹³ Arra a kérdésre, hogy „Véleménye szerint hány magyar él a világon?”, a válaszadók többsége hely-

Államalapítónk véleményével kapcsolatban a „nem lenne elégedett” adatai mind a három kategóriában meghaladták az „elégedett lenne” véleményt: szakképzettek esetében 24,4-28,9%, szakképzetleneknél 25,3-30,7%, szellemi dolgozók esetében pedig 26,0% ill. 31,4%.¹⁹⁴

Hazánk történelmével kapcsolatban a szakképzett munkások 71,7%-ban vallották, hogy nincs szégyellni valónk. A szakképzetlenek esetében ez a mutató 67,4%, a szellemi dolgozóknál 47,2%. Konkrét korszakok esetében a Horthy-korszak elutasítottsága a szellemi dolgozók körében volt a legmagasabb (12,4%) és a szakképzetteknél a legkisebb (2,1%).

A kádár-korszak elutasítottsága – konkrét válaszok esetében – a „szégyellni való” megközelítést illetően szintén a szellemi dolgozóknál érte el a legmagasabb mutatót (5,8%), és a szakképzetteknél a legkevesebbet (2,4%).

A „népi demokrácia” történetéhez kapcsolódóan jelent meg Nagy Imre és Rákosi Mátyás tevékenységének szembeállítása. A „ki tett többet a magyarságért?”-kérdésre adott válaszok jól érzékeltetik az ideológiailag meghatározott politikai, társadalmi közeg befolyásolhatóságát. A Nagy Imre személyéhez kapcsolódó negatív értékelések, információk elégségesek voltak ahhoz, hogy a szocializmust „építő dolgozók” jóval magasabbra értékeljék Rákosi személyét. Rákosi Mátyás és Nagy Imre megítélésének százalé-

telen adatot jelölt meg (a szakképzettek 30%-a a szakképzetlenek 12%-a nem tudta még megközelítőleg sem).

194 Ez az adat még annak ellenére is figyelemre méltó, hogy a nem válaszok és a nem tudja válaszok összesített átlaga 42%-ot ért el.

kos mutatói: szakképzettek esetében: 42,6, ill. 19,3%, szakképzetleneknél: 43,4, ill. 19,4%, szellemi dolgozóknál: 51,0, ill. 18,6%.

A trianoni békeszerződéshez kapcsolódóan feltett kérdésre adott válaszok – a tanulmány készítői szerint is – elgondolkasztató tanulsággal szolgálnak a nemzettudat ismereti tartalmát illetően. A szakképzett és a szakképzetlen munkások fele nem volt tisztában a kérdés tartalmával, nem ismerte a békeszerződés lényegét. Igazságosnak tartotta a szakképzettek 7,1%-a, míg a szellemi dolgozók 76,3%-a igazságtalannak.

A Szovjetunió és a szocialista világrendszer szerepéhez, az együttműködés tartalmához kapcsolódó kérdések a KGST és a Varsói Szerződés elfogadottságával, ill. elutasításával kapcsolatban nyújtanak meglepő információkat. Arra a kérdésre, hogy „véleménye szerint mi a szerepe a KGST-nek hazánk életében?” az „erősen elfogadó” attitűd érte el a legmagasabb értékeket: szakképzetteknek: 27,8%, szakképzetleneknél: 42,3%, szellemi dolgozóknál: 43,9%. Ezzel szemben az „erősen elutasító” attitűd mutatói: szakképzettek esetében: 1,4%, szakképzetleneknél: 1,9%, szellemi dolgozóknál: 2,2%.

A katonai-politikai szövetség szerepét vizsgáló kérdés esetében („Véleménye szerint mi a szerepe a Varsói Szerződésnek Magyarországon életében?”), az ún. „attitűd pontszámok” aránya a következő volt: a szakképzettek 34%-a elfogadta és mindössze 3,2%-a utasította el, a szakképzetleneknél ezek a mutatók: 51,3%, ill. 3,9%, szellemi dolgozók: 60,7%, ill. 8,6%.



Más megközelítésben a szövetségi rendszerre, ill. hazánk politikájára vonatkozó kérdésekre adott válaszok is tükrözik az MSZMP-korszak ideológiájában, propagandájában jelentkező hivatalos felfogásokat.

Melyik véleménnyel ért egyet?	A válaszadók kategóriái alapján		
	szakképzett	szakképzetlen	szellemi dolgozó
Az országnak legyenek erős szövetségesei Barátságunk a Szovjet-unióval örök és megbonthatatlan	49,8%	51,4%	49,7%
Az országnak legyenek erős Szövetségesei Barátságunk a Szovjetunióval örök és megbonthatatlan	8,8%	6,1%	9,5%
Az ország legyen semleges, nem ért egyet a jelszóval: Barátságunk a Szovjetunióval örök és megbonthatatlan	7,6%	7,6%	14,6%
Nem tudja a választ (mindkét kérdés esetében):	4,3%	4,1%	4,2%

A rendszer ideológiája szempontjából kényes, „testidegen” értékek (az ország önállósága, vallásgyakorlás lehetősége, nyugati utazások lehetősége) eltérő csoportosításban való mérésénél az alábbi értékek születtek.

- Mindhárom együttes találásánál: szakképzettek (11,9%), szakképzetlenek (11,5%), szellemi dolgozók (9,8%)
- Az ország önállósága és a nyugati utazások lehetősége: szakképzettek (4,7%), szakképzetlenek: (5,6%), szellemi dolgozók (6,0%)
- Az ország önállósága és a vallásgyakorlás lehetősége: szakképzettek (10,1%), szakképzetlen (6,0%), szellemi dolgozók (5,3%)
- Az ország önállósága: szakképzettek (27,2%), szakképzetlen (35,8%), szellemi dolgozó (41,7%)
- Vallásgyakorlás és a nyugati országokba való utazás lehetősége: szakképzett (1,1%), szakképzetlen (0,2%), szellemi dolgozók (0,9%)
- Nyugati országokba való utazás lehetősége: szakképzettek (1,6%), szakképzetlen (1,7%), szellemi dolgozók (2,0%)
- Vallásgyakorlás lehetősége: szakképzettek (3,5%), szakképzetlen (2,2%), szellemi dolgozó (1,6%)
- Egyik érték sem fontos: szakképzettek (24,3%), szakképzetlen (25,1%), szellemi dolgozók (21,3%)

A vallásgyakorlás fontosságának a fenti kimutatásban mutatkozó százalékaival szemben a vallásos neveltetésnek, és a vallás gyakorlásának nagyobb szerepe, súlya volt a következő kérdés esetében adott válaszoknál: „Az Ön szülei milyen vallási hagyományt követtek és Önnek mi a véleménye a vallásról?” Ateista felfogásúnak csak a válaszadók közel 8%-a vallotta magát (szakképzettek 4,8%-a, szak-

képzetlenek 6,7%-a, szellemi dolgozók 12,2%-a), ezzel szemben a válaszadó szakképzett munkások egynegyede hívó, gyakorló katolikusnak, 8 százaléka reformátusnak vallotta magát.

A párt vezető szerepével kapcsolatban feltett kérdésre („mit jelent a párt vezető szerepe?) adott válaszok esetében a szakképzettek 23,1%, a szakképzetlenek 39,9% és a szellemi dolgozók 7,3% a „nem tudom” választ jelölte meg.

A „szocializmus megvalósulására vonatkozóan feltett kérdésre („Véleménye szerint mikor valósul meg teljesen a szocializmus Magyarországon?”) az alábbi válaszok születtek:

	A válaszadók kategóriái alapján (%)		
	Szakképzett	szakképzetlen	szellemi dolgozó
Soha	10,1	8,4	8,9
50-100 év múlva	7,4	6,6	13,3
10-20 év múlva	13,2	8,4	16,9
Már megvalósult	14,5	16,6	10,6
Nem tudom	47,5	54,8	39
Egyéb válasz	7,3	5,3	11,3

A szocializmus erősödése érdekében, mit kellene változtatni az addigi gyakorlathoz képest? A szakképzettek 50,3%-a szerint a munkásosztály vezetése és az „egy párt rendszer”¹⁹⁵ lenne a meg-

¹⁹⁵ Annak ellenére, hogy a kérdésben nem nevezték meg az MSZMP-t, valószínűsíthető, hogy egy marxista-leninista ideológiájú pártra gondoltak a válaszadók.

oldás, szakképzetleneknél 41,3%, a szellemi dolgozóknál 47,5% választotta ezt a lehetőséget. „A munkásosztály vezetése, de több párt létezése kellene” a szakképzettek 10,1%-a, a szakképzetlenek 11,1%, és a szellemi dolgozók 8,4%-a szerint. Igazi demokratikus megoldást (ne a munkásosztály vezesse az országot, és több párt legyen) a szakképzettek 4,3%-a, a szakképzetlenek 5,3%-a és a szellemi dolgozók 9,1% jelölt meg.

A magyar-szovjet kapcsolatokra utaló kérdésfelvetés a megfogalmazás miatt is érdekes lehet: „Ismeretes, hogy a II. világháborúban Magyarország részt vett a szovjet fronton folyó harcokban, majd a szovjet hadsereg győztesként megszállta az országot.

Ön szerint hogyan alakult azóta ez a viszony?”			
	A válaszadók kategóriái alapján (%)		
	Szakképzett	Szakképzetlen	Szellemi dolgozó
Nem tudom	6,7	9,2	2,9
Erősen negatív	6,5	5,1	7,1
Negatív	7,3	5,9	9,8
Gyengén negatív	4,8	6,1	8,9
Közömbös	50,1	50,0	40,6
Gyengén pozitív	20,9	19,3	24,2
Pozitív	2,8	2,3	2,7
Erősen pozitív	0,9	2,1	4,0

1956-os forradalom értékelésével összefüggésben a nyitott kérdésre adott válaszok alapján az „ellenforradalom” használata nagyságrenddel gyakoribb volt a többi meghatározáshoz képest: a szakképzettek 40,4%-a használta az események tartalmi jellegének leírásához, a szakképzetlen kategóriában ez az arány 38,7%, a szellemi dolgozók esetében 37,5%. Ezzel szemben a „forradalom” meghatározás használatának százalékos arányai: szakképzettek: 10,1%, szakképzetlenek: 11,3%, szellemi dolgozók: 8,2%.

Nemzeti ünnepekre vonatkozó kérdés („Nemzeti ünnep-e április 4. ill. november 7.?”) esetében 93,5%-ot ért el április 4.-e mint nemzeti ünnep, és 59,9%-ot november 7-e. A „nemleges” válaszok aránya: 5,5% és 38,9%.

Magyarország külkapcsolatait illető kérdésre („Inkább a szocialista vagy inkább a nyugati országokkal kell-e Magyarország kapcsolatait erősíteni?”) adott válaszok százalékos megoszlása a következő volt:

	A válaszadók kategóriái alapján (%)		
	Szakképzett	Szakképzetlen	Szellemi dolgozó
Főleg szocialista országokkal	10,0	7,4	4,7
Inkább a szocialista országokkal	21,7	19,6	20,0
Egyformán kell erősíteni a kapcsolatot	55,5	55,1	52,3
Inkább nyugati országokkal	11,6	14,5	20,8
Főleg nyugati országokkal	1,3	3,4	2,2

„Volt-e olyan személy /Önt is beleértve/ a családjában, akit származása miatt, vagy más politikai, vallási, ill. egyéb okból üldözték? (pl. zaklatták, kitelepítették, internálták stb.)”			
	A válaszadók kategóriái alapján (%)		
	Szakképzett	Szakképzetlen	Szellemi dolgozó
Nem volt ilyen eset	91,8	86,6	76,3
Üldözték, zaklatták 1945 előtti politikai tevékenység miatt	0,6	1,1	1,8
1945 és 1956 között üldözték politikai okok miatt	1,3	2,2	4,2
1945 és 1956 között üldözték, zaklatták ismeretlen okok miatt	1,6	1,7	2,9
1956-os tevékenység miatt üldözték, zaklatták	0,6	0,4	0,7
Megbántották munkahelyén	3,7	6,7	13,1
Megbántották a mozgáslomban	0,3	1,3	1,1

Fontosabb találkozók a szociáldemokrata pártok delegációival¹⁹⁶

– 1966 –

Olasz Szocialista Párt delegációjának megbeszélései Budapesten
(január 16-20.)

Az OSZP delegáció tagjai:

Francesco De Martino főtitkár,
Paolo Vittorelli, Külügyi O. vezető

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Kádár János
Szirmai István
Nyers Rezső,
Komócsin Zoltán
Péter János

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs.1771.ő.e.

– 1971 –

A Németország Szociáldemokrata Pártja küldöttségének tárgyalásai Budapesten (február 8.)

SPD részéről részt vett:

Hans J. Wischnewski
Selbmann

196 Az összeállítás nem tartalmazza a nem pártjellegű (kormány szintű) találkozókat.

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Komócsin Zoltán

Garai Róbert

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs.3069.ő.e.

Németország Szociáldemokrata Pártja delegációjának megbeszélései Budapesten (szeptember 3.)

SPD részéről részt vett:

H. J. Wischnewski (SPD ügyvezető titkár)

A következő magyar politikusokkal folytatott megbeszéléseket:

Komócsin Zoltán

Gyenes András

Hamburger László

Jahoda Lajos

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs.3219.ő.e.

Németország Szociáldemokrata Pártja részéről

Oswald Paulig (SPD elnökségi tag, Hamburg tartományi elnök) megbeszélései Budapesten (december 15.)¹⁹⁷

A következő magyar politikusokkal folytatott megbeszéléseket:

A KB Külügyi Osztály munkatársai

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs.3280.ő.e.

– 1972 –

Németország Szociáldemokrata Pártja delegációjának megbeszélései (szeptember 15.)

197 SZÖVOSZ meghívottként járt nálunk.

SPD részéről részt vett:

H. J. Wischnewski
H. Selbmann

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Komócsin Zoltán
Gyenes András
Jahoda Lajos

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs. 2.é.e.

– 1973 –

Az Olasz Szocialista Párt küldöttségének megbeszélései Budapesten (május 6-9.)

OSZP részéről részt vett:

Mario Zagari (elnökségi tag, Külügyi Osztály vezetője)
De Pascalis (elnökségi tag)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Biszkú Béla
Nyers Rezső

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs. 3568.é.e.

Brit Munkáspárt küldöttségének megbeszélése Budapesten (július 18-22.)¹⁹⁸

Munkáspárt részéről részt vett:

Ronald Hayward (főtitkár)
James Callaghan („árnyékkormány” külügyminisztere)

198 HNF meghívására (Bencsik István főtitkár)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Kádár János
Komócsin Zoltán

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs. 3616.é.e.

– 1974 –

Olasz Szocialista Párt küldöttségének megbeszélései Budapesten (július 29-augusztus 1.)¹⁹⁹

OSZP részéről részt vett:

Pietro Lezzi (elnökségi tag, Külügyi O. vezető)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Berecz János

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs. 3812.é.e.

– 1975 –

Németország Szociáldemokrata Pártja delegációjának megbeszélése Budapesten (január 10.)

SPD részéről részt vett:

H. J. Wischnewski (Bundestag Külügyi Bizottság elnöke)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Berecz János
Biszkú Béla

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs. 3885.é.e.

199 Találkozott Pullai Árpáddal és Bacsoni Jenő külkereskedelmi államtitkárral.

Olasz Szocialista Párt delegációjának megbeszélése Budapesten
(április 22.)

OSZP részéről részt vett:

Enrico Jacchia (vezetőségi tag)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Horn Gyula

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs.4119.ő.e.

Francia Szocialista Párt küldöttségének megbeszélései Budapesten
(május 24-29.)²⁰⁰

FSZP részéről részt vett:

Francoise Mitterrand (első titkár)

G. Deffer (megyei vezető)

R. Pontillon (külügyi titkár)

Emile-Loo (országos titkár)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:²⁰¹

Kádár János

Biszkü Béla

Gyenes András

Berecz János

Horn Gyula

Tóth Dezső

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs.4136.ő.e.

200 Mitterrand vezette nyolctagú küldöttség összetétele: Végrehajtó Iroda négy, Titkárság három tagja.

201 Megbeszélést folytattak (nem hivatalos vacsora keretében) Aczél Györggyel is.

Belga Szocialista Párt meghívására MSzMP küldöttségének belgiumi látogatása (május 16-20.)

Belga SzP részéről részt vett:

J. Van Eynde (államminiszter)

E. Leburton (államminiszter)

P. Vermeylen (államminiszter)

H. Brouhon (parlamenti frakció elnök)

E. Glinne (képviselő)

L. Radoux (szénátor)

W. Burgeon (képviselő)

R. de Wulf (képviselő)

A. Leonard (országos titkár)

G. Kreveld (országos titkár)

K. Van Miert (titkárh.)

O. Debunne (E. Vandervelde Intézet ig.)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Fock Jenő

Soltész István

Kovács László

Forrás: M-KS 288.f. 32.cs.2. sorozat

– 1978 –

H. J. Wischnewski (SPD) megbeszélései Budapesten (augusztus 24-27.)

A következő magyar politikusokkal folytatott megbeszéléseket:

Berecz János
Horn Gyula
Jahoda Lajos

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs.4375. ő.e.

– 1979 –

Brit Munkáspárt küldöttségének tárgyalása Budapesten (július 16-21.)

Munkáspárt részéről részt vett:

Joan Lestor (Végrehajtó Bizottság tagja)
Alec Kitson (Végrehajtó Bizottság tagja)
Jenny Little (Nemzetközi Bizottság titkára)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:²⁰²

Kádár János
Óvári Miklós
Berecz János

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs.4510. ő.e.

²⁰² Alec Kitson és Jenny Little megbeszélést folytatott Péter Jánossal az Országházban.

– 1981 –

Finn Szociáldemokrata Párt meghívására az MSzMP-delegáció látogatása Finnországban (április 13-17.)

Finn SZDP részéről részt vett:

Kalevi Sorsa
P. Vaananen (külügyi titkár)
S.L. Penttilä (miniszter)
V. Helle (parlament alelnöke)
M. Ahde (frakcióelnök)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Horn Gyula

Forrás: M-KS 288.f. 32.cs.2.sorozat

Spanyol Szocialista Munkáspárt küldöttségének látogatása Budapesten (október 9-13.)

Spanyol SzMP részéről:

J. F. de Carvajal (Végrehajtó Bizottság tagja)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Gyenes András
Berecz János
Nagy János

Forrás: M-KS 288.f. 11.cs.4517. ő.e.

Németország Szociáldemokrata Pártja delegációjának látogatása
(november 11-13.)

SPD részéről részt vett:

W. Brandt (SPD elnöke)

Hans E. Dingels (Külügyi O. vezető)

Thomas Mirow (személyi titkár)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Kádár János

Aczél György

Forrás: M-KS 288.f. 11.cs.4401.ő.e.

– 1982 –

Németország Szociáldemokrata Pártja küldöttségének látogatása
Budapesten (március 28-30.)

SPD részéről részt vett:

Egon Bahr (Elnökség tagja)

Eugen Selbmann (Külpolitikai tanácsadó)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Kádár János

Óvári Miklós

Berecz János

Horn Gyula

Forrás: M-KS 288.f. 11.cs.4405.ő.e.

Francia Szocialista Párt küldöttségének látogatása (április 25-29.)

FSzP részéről részt vett:

Lionel Jospin (első titkár)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Kádár János

Óvári Miklós

Berecz János

Ballai László

Forrás: M-KS 288.f. 11.cs.4405.ő.e.

Németország Szociáldemokrata Pártja delegációjának megbeszélése
Budapesten (október 15-19.)

SPD részéről részt vett:

H. J. Wischnewski (elnökségi tag)

Wolfgang Weege (Külügyi O. munkatársa)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Kádár János

Szűrös Mátyás

Horn Gyula

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs.4409.ő.e.

– 1983 –

SPD képviselőjének látogatása Budapesten

E. Bahr SPD elnökségi tag megbeszélései Budapesten
(december 21-29.)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Kádár János

Horn Gyula

Szűrös Mátyás

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs.4411.ő.e.

Németország Szociáldemokrata Pártja delegációjának látogatása
Budapesten (május 29-31.)

SPD részéről részt vett:

Eugén Selbmann (parlamentari frakció külpolitikai
tanácsadója)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:²⁰³

Szűrös Mátyás
Horn Gyula

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs.4414.ő.e.

– 1985 –

Brit Munkáspárt vezetőjének (Neil Kinnock) budapesti látogatása
(május 29-30.)

A következő magyar politikusokkal folytatott megbeszéléseket:

Németh Károly
Havasi Ferenc
Szűrös Mátyás

Forrás: M-KS 288.f. 11.cs.4428.ő.e.

Németország Szociáldemokrata Pártja delegációjának látogatása
Budapesten (június 26-29.)

SPD részéről részt vett:

W. Brandt (SPD elnöke)
Karstein Voigt (Elnökség tagja)
Norbert Wiczorek (Bundestag Költségvetési Bizottság
tagja)
Klaus Lindenberg (külpolitikai tanácsadó)

203 Találkozott Várkonyi Péter külügyminiszterrel is.

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Kádár János:
Berecz János
Aczél György
Szűrös Mátyás
Kótai Géza

Forrás: M-KS 288.f. 11.cs.4429.ő.e.

Németország Szociáldemokrata Pártja küldöttségének tárgyalása
Budapesten (július 25-27.)

SPD részéről részt vett:

H.J. Vogel (SPD alelnöke)
Magdalene Hoff (elnökségi tag)
Erich Wolfram (Bundestag képviselő,
Recklinghausen polgármestere)
Eugen Selbmann (SPD frakció külpolitikai tanácsadója)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Kádár János
Havasi Ferenc
Szűrös Mátyás
Horn Gyula

Forrás: M-KS 288.f. 11.cs.4429.ő.e.

– 1986 –

Dán Szociáldemokrata Párt delegációjának látogatása Budapesten
(november 26-28.)

Dán SZDP részéről részt vett:

S. Anken (alelnök)
S. Christensen (titkár)
L. Budtz (kül- és biztonságpolitikai szóvivő)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Németh Károly
Szűrös Mátyás
Huszár István
Horn Gyula

Forrás: M-KS 288.f. 32.cs.2. sorozat

– 1987 –

Olasz Szocialista Párt küldöttségének megbeszélései Budapesten
(március 11.)

OSZP részéről részt vett:

Paolo Vittorelli (párt Országos Gyűlésének elnöke)

MSZMP részéről:

Szűrös Mátyás²⁰⁴

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs.4532.ő.e.

Francia Szocialista Párt küldöttségének megbeszélése Budapesten
(június 1-2.)

204 A Magyar Külügyi Intézet meghívására érkezett hazánkba.

FSZP részéről részt vett:

Louis Le Pensec (külügyi titkár)

A következő magyar politikusokkal folytatott megbeszéléseket:

Grósz Károly
Szűrös Mátyás
Kótai Géza

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs.4533.ő.e.

– 1988 –

Svéd Szociáldemokrata Munkáspárt küldöttségének budapesti tárgyalásai (március 6-10.)

Svéd SZDP részéről részt vett:

J. O. Persson (Végrehajtó Bizottság tagja)
E. H. Petersen (képviselő, Oktatási Bizottság tagja)
A. Fredriksson (nemzetközi titkárh.)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Szűrös Mátyás
Lázár György
Gecse Attila
Kótai Géza
Petrovsky István

Forrás: M-KS 288.f. 32.cs.2.sorozat

Svájci Szociáldemokrata Párt küldöttségének budapesti megbeszélései (augusztus 24-28.)

Svájci SZDP részéről részt vett:

H. Hubacher (elnök)
U. Mauch (frakció elnök)

A. Daguet (KB-titkár)
P. Aguet (képviselő)
P. Bodenmann (képviselő)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Kádár János
Aczél György
Horn Gyula
Huszár István
Szűrös Mátyás
Pozsgay Imre

Forrás: M-KS 288.f. 32.cs.2. sorozat

– 1989 –

Spanyol Szocialista Munkáspárt küldöttségének megbeszélése
Budapesten (április 10-13.)

SSzMP részéről részt vett:

José Maria Benegas (Végrehajtó Bizottság tagja)
Elena Flores (külügyi titkár)
Francisco Fernandez Marugan (gazdasági és szociálpoli-
tikai titkár)

A következő magyar politikusokkal folytattak megbeszéléseket:

Grósz Károly
Iványi Pál
Lukács János
Kótai Géza

Forrás: M-KS-288.f. 11.cs.4539.ő.e.

Életrajzok²⁰⁵

ACZÉL György (1917-1991) Az MSzMP alapítótagja, a rendszer kultúrpolitikájának szimbolikus alakja. 1957 és 1967 között művelődésügyi miniszterhelyettes, ugyanebben az évben KB-titkár. 1971-től a kultúrpolitikai munkaközösség elnöke, majd 1974-től minisztertanács elnökhelyettese. 1970-től 1988-ig PB-tag. 1982 és 1985 között – másodszor – a kulturális életet felügyelő, irányító KB-titkár. A Társadalomtudományi Intézet főigazgatója 1989 októberéig.

APRÓ Antal (1913-1994) 1956. november 4-én az ungvári rádióban elhangzott Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány kiáltványának aláírója. MSzMP Ideiglenes Intézőbizottságának tagja, a Gazdasági Bizottság vezetője. 1957-től a Minisztertanács elnökhelyettese, 1961-ig. 1961 és 1971 között a Nemzetközi Kapcsolatok Bizottságának elnöke. 1971-től az Országgyűlés elnöke, 1984-ig. 1980-ig PB, 1988-ig KB-tag.

BAHR, Egon (1922-) SPD politikus, a pártnak 1956 óta tagja. 1972 és 1974 között a „különleges ügyek minisztere”, 1974 és 1976 között „gazdasági együttműködés minisztere. 1972-től 1990-ig képviselő a Bundestagban.

205 Csak a könyv időtartamához illetve tárgyához kapcsolódó adatok szerepelnek az egyes személyeknél.

BERECZ János (1930-) 1959-től a KISZ KB főosztályvezetője (Egyetemi és Főiskolai fő), 1963-tól az SZKP KB Társadalomtudományi Akadémiájának hallgatója. 1966 után az MSzMP Külügyminisztérium Bizottságának elnöke, majd 1972-től KB külügyi osztályvezető helyettese, 1974-től osztályvezető. 1980-tól KB tag 1982-ben a Népszabadság főszerkesztője, 1985-től a KB ideológiai és propaganda ügyekkel foglalkozó titkára. 1987-től PB-tag. 1985-től országgyűlési képviselő, 1989-ben a külügyi bizottság elnöke.

BERLINGUER, Enrico (1922-1984) olasz kommunista politikus. 1972-től 1984-ben bekövetkezett haláláig az OKP főtitkára. Neve szinte egyet jelentett a „szocializmus olasz útjának,” illetve az eurokommunista irányvonalnak a következetes képviselésével. Máig tisztázatlan körülmények, előzmények következtében 1973 októberében, bulgáriai látogatása idején egy katonai teherautó okozott balesetet a Berlinguert szállító gépkocsinak.

BJÖRK, Kaj (1918-) svéd szociáldemokrata politikus. 1976-ban pekingi nagykövet.

BRANDT, Willy (1913-1992) SPD politikus. Eredeti nevén Herbert Frahm, 1930-tól SPD-tag, a nácik hatalomra kerülése után Norvégiában élt, felvéve a később használt nevét. 1945-ben tért vissza hazájába, 1948-tól újra bekapcsolódott a szociáldemokrata párt munkájába.

1957-től 1966-ig Nyugat-Berlin főpolgármestere, 1964-től az SPD elnöke, 1966-tól a Kiesinger kormányban külügyminiszter, alkancellár. 1969 és 1974 között kancellár. Nevéhez szorosan kapcsolódik az „új keleti politika”, amely szerződéses együttműködés keretében rendezte a kelet-közép európai országokkal a lezáratlan kérdéseket, hozzájárulva a 70-es években a „Helsinki folyamat” sikerességéhez. 1971-ben Nobel-békedíjat kapott. 1976-tól 1992-ig a Szocialista Internacionálé elnöke.

BREZSNYEV, Leonyid Iljics (1907-1982) az SZKP főtitkára 1964-től haláláig. 1960 és 1964, majd 1977 és 1982 között a Szovjetunió államfője.

CARRILLO, Santiago (1915-) a Spanyol Kommunista Párt főtitkára 1960 és 1982 között. A prágai tavasz leverése után fokozatosan eltávolodott a moszkvai politikai vonal követésétől. E. Berlinguerrel és G. Marchais-val 1977-ben formálisan is deklarálták az eurokommunista irányvonal létezését.

DONÁTH Ferenc (1913-1986) 1956 novembere előtt az MDP KV, majd az MSZMP Ideiglenes Bizottságának tagja. 1956. november 4-én a jugoszláv követségre menekült. A Nagy Imre-per másodrendű vádlottja, 12 év börtönre ítélik. 1960-ban egyéni kegyelemmel szabadul. 1977-ben a Charta 77 melletti szolidaritási nyilatkozat egyik aláírója. A 80-as években a Bibó-émlékkönyv szerkesztőbizottságának elnöke, és a Monori Találkozó egyik fő szervezője.

DUBCEK, Alexander (1921-1992) a prágai tavasz szimbolikus alakja. A Szlovák KP elnökségének tagja 1962-től, a KB első titkára 1963 és 1968 között. A CSKP titkára 1960 és 1962 között, elnökség tagja 1962-től. CSKP KB első titkára (1968-1969), Csehszlovákia Törökországi nagykövete (1969-1970).

ERLANDER, Tage (1901-1985) svéd szociáldemokrata politikus. 1946 és 1969 között miniszterelnök.

ESZTERGÁLYOS Ferenc (1927-2002) diplomata, 1957-től a Külügyminisztérium munkatársa. Diplomáciai pályafutását Bécsben kezdte majd Helsinkiben folytatta. 1963 és 1969 között stockholmi követ illetve nagykövet. A 70-es évek első felében a Vietnami Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság magyar tagozatának vezetője. Ezt követően washingtoni nagykövet 1980-ig. A 80-as években a Külügyminisztérium főosztályvezetője, külügyminiszter-helyettes.

FISCHER József (1901-1995) szociáldemokrata politikus. Tagja az 1956 októberében újjászerveződő SZDP vezetőségének. Államminiszterként tagja a koalíciós alapon megalakuló Nagy Imre-kormánynak. 1965-től 1978-ig az USA-ban él.

FOJTIK, Jan (1928-) cseh kommunista funkcionárius. 1968 után az ideológiai és propaganda-irányítás felelőse.

GÁSPÁR Sándor (1917-2002) az MDP PB tagja 1956 októberében, MSZMP KB-tag 1956-tól 1988-ig. MSZMP PB-tag 1962 és 1987 között. Az Elnöki Tanács tagja 1963 és 1988 között. A SZOT főtitkára 1956 és 1959, ill. 1963 és 1988 között. A szak szervezeti Világszövetség elnöke 1978-tól 1989-ig.

GIEREK, Edward (1913-2001) lengyel kommunista politikus. 1954-től KB-tag. 1957 és 1970 között 1970-től a LEMP első titkára. Az 1980 nyarán kirobbant politikai, gazdasági válság következtében leváltják, utóda Kania. 1981-ben a pártból is kizárják.

HÁJEK, Jiri (1913-1995?) cseh kommunista politikus, diplomata. 1968-ig a CSKP KB tagja, a prágai tavasz hónapjaiban külügyminiszter. A Varsói Szerződés katonai akciója után elfogadhatatlan személye az új rezsim számára. A „testvéri segítséget” Hájek megszállásként értékelte. A Charta 77 ellenzéki petíció egyik aláírója.

HRUSCSOV, Nyikita Szergejevics (1894-1971) az SZKP főtitkára 1953-tól 1964-ig. 1958 és 1964 között a Minisztertanács elnöke.

HORN Gyula (1932-) 1956 után a Pénzügyminisztérium főelőadója, majd 1959 után a Külügyminisztérium alkalmazottja. 1961-től a szófiai nagykövetség attaséja, 1963 és 1969 között Belgrádban nagykövetségi titkár. 1969 és 1983 között az MSZMP KB Külügyi Osztályának munkatársa. 1983-tól 1985-ig osztályvezető. Ezt követően külügyi államtitkár, 1989-ben külügyminiszter.

JANITSCHKEK, Hans (1934-2008) osztrák szociáldemokrata politikus, diplomata. Évekig újságíróként dolgozott az USA-ban mielőtt diplomáciai pályára lépett 1963-ban. Ausztriába való hazatérése után 1966-tól B. Kreisky tanácsadója, majd ezt követően 1969-től a Szocialista Internacionálé főtitkára. 1977-től ENSZ diplomata.

KÁDÁR János (1912-1989) az MSZMP KB első titkára, ill. főtitkára 1956 és 1988 között. Miniszterelnök 1956-1958, és 1961-1965 között.

KREISKY, Bruno (1911-1990) SPÖ-politikus. 1959 és 1966 között külügyminiszter. Osztrák kancellár 1970 és 1983 között.

LIPPONEN, Paavo (1941-) finn szociáldemokrata politikus. 1979-től 1983-ig Koivisto miniszterelnök titkára. 1983 és 1987 között parlamenti képviselő.

LOSONCZY Géza (1917-1957) 1956. október végén a Nagy Imre-kormány államminisztere, a Jugoszláv követségen november 4-én menedéket kereső csoport tagja. A Nagy Imre-per harmadrendű vádlottjaként, még a per megkezdése előtt éhségsztrájkba kezdett. Börtönkórházban halt meg 1957. december 21-én.

LONGO, Liugi (1900-1980) olasz kommunista politikus, Togliatti halála után 1964-től 1972-ig az OKP titkára.

MAROSÁN György (1908-1992) 1957-től 1960-ig államminiszter. A KB titkára, a Budapesti Pártbizottság titkára. 1962-ben kizárták a KB-ból, 1965-ben visszaadta párttagkönyvét.

MITTERAND, Francois (1916-1996) francia szocialista politikus. 1981 és 1988 között államfő, köztársasági elnök.

NAPOLITANO, Giorgio (1925-) olasz baloldali politikus. 1945-től 1991-ig az OKP tagja. 2006 óta köztársasági elnök.

NAGY Ferenc (1903-1979) 1945 után a Független Kisgazdapárt elnöke. 1946. februárjától 1947. júniusáig miniszterelnök. Haláláig az USA-ban, emigrációban élt.

NAGY Imre (1896-1958) a forradalom szimbolikus alakja, Október 24-től miniszterelnök, november 1-től külügyminiszter is. Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának tagja. Az 1958. június 9. és június 15. között megtartott zárt tárgyalás után, június 16-án végezték ki.

NENNI, Pietro (1891-1980) olasz baloldali, szocialista politikus. Az 1956-os magyarországi forradalom vérbe fojtásának hatására fokozatosan eltávolodott az addigi – kommunista párttal való szoros együttműködésre alapozott – politikától. A forradalmi szocialista irányvonalat egy mérsékeltebb bal-közép tartalom váltotta fel, közeledve egyrészt a „jobboldali” szociáldemokraták-

kal (Saragat-párt), másrészt a mérsékelt jobb-közép erőkkel való együttműködéshez. Ennek következtében az OSZP a 60-as évek első felétől a különféle összetételű kormánykoalíciók része volt, kisebb megszakításoktól eltekintve.

NYERS Rezső (1923-) közgazdász, politikus. Az MSZMP egyik megalapítója, 1957-től 1989-ig a Központi Bizottság tagja. 1960-tól pénzügyminiszter, 1966-tól 1975-ig a Politikai Bizottság tagja. 1974-től az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének igazgatója. 1988-ban újra PB-tag, 1989-ben a párt elnöke, a Politikai Intéző Bizottság tagja.

OLAH, Franz (1910-2009) osztrák szocialista politikus, az ÖGB elnöke 1959 és 1963 között. Az SPÖ-ből való kizárása után 1965-ben új pártot alapított „Demokratische Fortschrittliche Partei” néven. A következő évben lezajlott parlamenti választáson valamivel több, mint 3%-ot ért el a DFP; ez kevés volt a parlamentbe kerüléshez.

PUJA Frigyes (1921-2008) 1956 után bécsi magyar követ. 1959 és 1963 között külügyminiszter-helyettes, majd 1968-ig a KB Külügyi Osztályának vezetője. 1968-tól 1973-ig ismét külügyminiszter-helyettes, 1973-tól tíz évig külügyminiszter. 1983-tól három évig Helsink-i nagykövet.

RANKOVIC, Aleksandar (1909-1983) jugoszláv (szerb) kommunista politikus. 1963-tól 1966-ig Jugoszlávia alelnöke. 1966-ban kizárták a JKSZ-ből.

RÁKOSI Mátyás (1892-1971) 1956 nyarán az MDP KV első titkári tisztségéből történt leváltása után nem tért haza a Szovjetunióból. 1971-ben bekövetkezett haláláig nem térhetett vissza Magyarországra. Holttestét a Farkasréti temetőben helyezték el.

RÉVÉSZ András (1909-1996) szociáldemokrata politikus. 1956 októberében a párt főtitkár-helyettese. 1956 után a Budakalászi Textilművek jogtanácsosa egészen 1988-ig. Az 1989-ben újjáalakult MSZDP elnöke illetve tiszteletbeli elnöke.

SELBMANN, Eugen (1920-1993) német szociáldemokrata politikus. Az SPD parlamenti frakciójának biztonság- és külpolitikai szakértője.

SCHMIDT, Helmut (1918-) SPD-politikus. 1967-1969 között a párt parlamenti frakciójának vezetője. 1969 és 1972 között hadügyminiszter, majd gazdasági- és pénzügyminiszter, ill. pénzügyminiszter 1974-ig. 1974 és 1982 között kancellár. 1986-ig Bundestag-képviselő.

SCHUMACHER, Kurt (1895-1952) német szociáldemokrata politikus. 1946-tól haláláig a párt elnöke. Ellenezte 1946-ban a kommunistákkal való egyesülést.

SZAKASITS Árpád (1888-1965) 1958-tól a Magyar Újságírók Országos Szövetségének elnöke. 1960-tól az Országos Béketanács elnöke, 1959 és 1963 között a Magyarok Világszövetségének elnöke. Az MSZMP KB tagja.

VOGEL, Hans-Jochen (1926-) német szociáldemokrata politikus. 1960 és 1972 között München főpolgármestere. 1972-től 1981-ig több miniszteri posztot is betöltött (építési, városfejlesztési, igazságügyi).

WEHNER, Herbert (1906-1990) német baloldali politikus, 1946-tól SPD-tag.²⁰⁶ 1966-tól a Kiesinger-kormány tagja („össznémet ügyek” minisztereként). 1969 és 1983 között az SPD frakcióvezetője.

WISCHNEWSKI, Hans-Jürgen (1922-2005) német szociáldemokrata politikus. 1966 és 1968 között miniszter. A 70-es években a külügyi hivatal vezetője államtitkári minőségben. Több kényes feladatot megoldott ezekben az években. Így például a határozott, energikus fellépésének volt köszönhető a letartóztatott német állampolgárok kimenekítése Chiléből 1973 őszén, a Pinochet-puccsot követően. Wischnewski neve mégis az 1977 őszi ese-

²⁰⁶ 1927-től 1942-ig a Német Kommunista Párt tagja volt.

ményekkel – a Vörös Hadsereg Frakció által elkövetett merénylettekkel – kapcsolódott össze szorosan. Mogadishu repülőterén – a Schleyer-ügyhöz kapcsolódó – gépeltérítési túszerdráma megoldásában volt elvülhetetlen szerepe azzal, hogy napokig közvetített a terroristák és a hatóság képviselői között.



X166778

Simon István
BAL-KÍSÉRTÉS

Könyvrendelés:
www.digitalbooks.hu

Szerkesztette:
Brenyó József

Lektorálta:
Bak Zsuzsanna

Szakmai lektor:
Dr. Békés Csaba

ISBN 978-615-5152-30-6

Nyomdai munkálatok:
Pannónia Print
Felelős vezető: Cseh Tibor

BAL-KÍSÉRTÉS

Simon István könyve egy szinte még teljesen feltáratlan területet, az MSZMP és a nyugati szociáldemokrácia viszonyát dolgozza fel az enyhülés időszakában, mindennek előtt a hetvenes évekre koncentrálna. A téma jelentőségét nagyban növeli az a tény, hogy az MSZMP, amely korábban is jó és gyakran bizalmas kapcsolatokat ápolt főleg a nyugat-európai szociáldemokrata pártokkal, 1975-től hivatalosan is megbízást kapott a szovjet bloktól (s így természetesen Moszkvától) a nyugati szociáldemokráciával való viszony alakítására vonatkozó közös stratégia kidolgozására. A korszak fő szovjet külpolitikai projektje ugyanis a második világháború utáni európai status quo legalizálása, azaz az 1945-ös határok végleges elismertetése volt, s ebben a másik oldalon elsősorban a nyugat-európai szociáldemokrata pártok támogatására számítottak. Az MSZMP politikájának vizsgálatán keresztül így lényegében az egész szovjet blokk politikájáról is megbízható képet kapunk.



9 786155 152306

00

BAL-KÍSÉRTÉS

VÁN

SIMON

00

X168773

943.9M

S59

SIMON ISTVÁN

BAL-KÍSÉRTÉS

A KÁDÁRI KÜLPOLITIKA
ÉS A NYUGATI SZOCIÁLDEMOKRÁCIA

